

T.C.

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**ALEVİ-BEKTAŞİ MENAKİPNAMELERİNDE ŞEKİL
DEĞİŞTİRME**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Gül Aynur ÇOTULAY

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

ANKARA, 2022

T.C.

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**ALEVİ-BEKTAŞİ MENAKİPNAMELERİNDE ŞEKİL
DEĞİŞTİRME**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Gül Aynur ÇOTULAY

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

Tez Danışmanı

DOÇ. DR. SEYFULLAH YILDIRIM

ANKARA, 2022

ONAY SAYFASI

Gül Aynur ÇOTULAY tarafından hazırlanan “**Alevi- Bektâşi Menakıpnamelerinde Şekil Değiştirme**” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi	Kurumu	İmza
Doç. Dr. Seyfullah YILDIRIM	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	
Kabul ☐ Red ☐		
Prof. Dr. M. Mete TAŞLIOVA	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	
Kabul ☐ Red ☐		
Doç. Dr. Yılmaz YEŞİL	Gazi Üniversitesi	
Kabul ☐ Red ☐		
☐		
☐		

Tez Savunma Tarihi:

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Unvan Ad Soyad
Doç. Dr. Seyfullah YILDIRIM

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim. Tarih:

İmza

Gül Aynur ÇOTULAY

TEŐEKKÜR

Çalışmama başlarken, beni her zaman destekleyen hem lisans hem yüksek lisans eğitimim boyunca yardımlarını esirgemeyen, sabrıyla ve hoşgörüsüyle öğrencisine hep fikir veren Doç. Dr. Seyfullah YILDIRIM' a teőekkürü bir borç bilirim. Ayrıca Dr. Latife Kaynak ve Dr. Gülsüm Sadıç'a her sorunumuz ve sıkıntımızda yanımızda olup her zaman destekçimiz oldukları için çok teőekkür ederim. Son olarak beni büyüten, fedakrlık ve özveri gösteren sevgili aileme de sonsuz teőekkürler.

Gl Aynur ÇOTULAY

Ankara 2022

ÖZET

ÇOTULAY, Gül Aynur

Yüksek Lisans, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Tez Yöneticisi: Doç. Dr. Seyfullah YILDIRIM

İslamiyet'in kabulüyle beraber, Anadolu' da çeşitli tarikatlar boy göstermeye başlamıştır. Bu tarikatlar, yeni dinin öğretilerini yayarken aynı zamanda eski dininde geleneklerini tamamen kaybetmemiştir. Özellikle Şamanizm inancının, köylerde devam etmesi ve yeni din ile kaynaşması neticesinde Alevilik- Bektaşilik tarikatı oluşmaya başlamıştır. Bu tarikatın içerisinde yetişen "Allah dostu" diye tabir ettiğimiz veliler hem İslam dinini yaymaya çalışmış hem de çeşitli kerametler göstermişlerdir. Bu kerametlerin başında şekil değiştirme (Don Değiştirme) gelmektedir. Anadolu'nun önemli velilerinden olan Hacı Bektaş-ı Veli başta olmak üzere onunla aynı yüzyılda yaşamış Alevi- Bektaşi velileri çeşitli sebeplerden ötürü şekil değiştirme kerametine başvurmuşlardır. Biz de çalışmamızda şekil değiştirme kerametinin Alevi- Bektaşi tarikatında ne hâllerde gerçekleştiğini tespit etmeye çalıştık.

Çalışmamız, giriş ve dört ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; Alevilik- Bektaşilik tarikatının doğuşu ve bu tarikat ile ilişkili olarak Kalenderilik ve Kızılbaşlık hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde, Alevi-Bektaşi menakıpnameleri, menkıbe ve velayetname kavramları üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde, keramet, şekil değiştirme ve veli kavramları hakkında bilgiler verilmiş olup incelediğimiz menkıbelerde karşılaşılan şekil değiştirme unsurları çalışmamıza aktarılmıştır. Dördüncü bölümde ise tespit edilen şekil değiştirme unsurlarının ne amaçla gerçekleştiğine dair bilgilerden oluşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Alevilik- Bektaşilik, Menkıbe, Veli, Şekil Değiştirme

ABSTRACT

ÇOTULAY, Gül Aynur

MA, Department of Turkish Language and Literature

Supervisor: Doç. Dr. Seyfullah YILDIRIM

With the acceptance of Islam, various sects began to appear in Anatolia. While these sects spread the teachings of the new religion, they did not completely lose their traditions in the old religion. Alevism-Bektashism sect began to form, especially as a result of the continued shamanism belief in the villages and its fusion with the new religion. The saints, who we call "friends of Allah", who grew up in this sect, both tried to spread the religion of Islam and showed various miracles. At the beginning of these miracles is the change of shape (Don Change). Alevi-Bektashi parents, who lived in the same century with him, especially Hacı Bektaş-1 Veli, who is one of the important parents of Anatolia, resorted to the miracle of shape-shifting for various reasons. In our study, we tried to determine in what situations the miracle of shape-shifting took place in the Alevi-Bektashi sect.

Our study consists of an introduction and four main parts. In the first part; Information about the birth of the Alevism-Bektashi sect and the Kalenderi and Kızılbaş in relation to this sect are given. In the second part, the concepts of Alevi-Bektashi menakibnames, legends and vilayetname are emphasized. In the third chapter, information about the concepts of miracle, shape-shifting and veli is given, and the shape-shifting elements encountered in the legends we have examined are transferred to our study. In the fourth part, it consists of information about the purpose of the determined deformation elements.

Keywords: Alevism-Bektashism, Legend, Veli, Transfiguration

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
KISALTMALAR	v
1.GİRİŞ	1
1.1.Problem, Amaç, Yöntem, Araştırmanın Sınırları ve Özellikleri	2
2.ANADOLU’ DA TASAVVUF	3
2.1.Kalenderîlik	6
2.2.Bektaşilik	8
2.3.Alevilik	12
2.4.Kızılbaşlık.....	13
3.ALEVİ-BEKTAŞİ MENAKIPNAMELERİ.....	15
3.1.Veli/Evliya.....	15
3.2.Menakıpname/Velayetname	17
3.2.1.Menakıb-1 Hacı Bektaş-1 Veli	21
3.2.2.Saltıkname.....	23
3.2.3. Velayetname-i Hacım Sultan	24
3.2.4.Abdal Musa Velayetnamesi	25
3.2.5.Kaygusuz Abdal Velayetnamesi	26
3.2.6.Seyyid Ali Sultan Velayetnamesi	28
3.2.7.Sultan Şücaeddin Velayetnamesi	28
3.2.8. Otman Baba Velayetnamesi	29
3.2.9. Koyun Baba Velayetnamesi.....	30
3.2.10. Piri Baba Velayetnamesi.....	31
4.ALEVİ- BEKTAŞİ MENKİBELERİNDE TESPİT EDİLEN ŞEKİL DEĞİŞTİRME UNSURLARI	33
4.1.Keramet	33
4.2.Şekil Değişirme	36
4.2.1.İnsanın Başka Bir İnsan Şekline Bürünmesi.....	39
4.2.2.İnsanın Hayvan Şekline Bürünmesi	40
4.2.3. Hayvanın İnsan Şekline Bürünmesi	53
4.2.4. Hayvanın Başka Bir Hayvan Şekline Bürünmesi	55
4.2.5.İnsanın ve Hayvanın Nesne Şekline Bürünmesi	56
4.2.6. Nesnenin Hayvan Şekline Bürünmesi	59

4.2.7. Nesnenin Başka Bir Nesne Şekline Dönüşmesi.....	60
4.2.8. İnsanın Kılık Değişirmesi	67
5.ŞEKİL DEĞİŞTİRMENİN AMAÇLARI	69
5.1.Memnuniyetsizlik	69
5.2.Yol Göstermek.....	69
5.3.Zor Durumdan Kurtulmak	69
5.4.Zor Durumdan Kurtarmak	69
5.5.Cezalandırmak	70
5.6.İnandırmak.....	70
5.7.Açları Doyurmak	70
5.8.Yardım Etmek.....	70
5.9.Gizlenmek.....	71
SONUÇ	72
KAYNAKÇA	74
EKLER	86

KISALTMALAR

C.: Cilt

Çev.: Çeviren

Edt.: Editör

H.: Hicri

KSBD: Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi

MASROP: Mimarlar Arkeologlar Sanat Tarihçiler ve Restoratörler

M.Ü.: Marmara Üniversitesi

s.: Sayfa

S.: Sayı

TDK: Türk Dil Kurumu

TDV: Türkiye Diyanet Vakfı

TKHBV: Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi

TÜBAR: Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi

TTK: Türk Tarih Kurumu

Vb.: Ve Benzeri

Vd.: Ve Diğerleri

Er ölmez, suret değiştirir.

1.GİRİŞ

Toplumun hafızasında yer edinmiş olan her konu, edebiyatımız, kültürümüz ve tarihimiz açısından önem arz etmektedir. Bu ürünler, içerisinde barındırdıkları bilgiler ile geçmişe bir ayna tutmaktadır. Tarih içerisinde, çeşitli inanç ekseninde yaşamış biz Türkler için İslamiyet'in kabulü bir dönüm noktası olmuştur. Türklerin İslam dinini kabul etmesiyle, kültürde ve hayat yaşayışında temel değişiklikler de beraberinde gelmiştir.

İslam dinî ekseninde ortaya çeşitli tarikatlar çıkmıştır. Bu tarikatlara bağlı olarak çeşitli mezhep ve gelenekler de dinin temelinde varlığını ortaya çıkarmaya başlamıştır. Eski dinî geleneklerimiz, yeni bir dinin kabulüyle sentezleşmiş ve yeni bir hâle bürünmüştür. Bu yeni hâlin oluşturduğu gelenek etrafında da Allah'ın yolundan giden, halk arasında ermiş diye kabul edilen "veli" denilen keramet ehli şahsiyetler belirmeye başlamıştır. Bazı veliler, İslam dinini yaymak amacıyla kendi tarikatlarını kurmuşlar ve kendi halifelerini yetiştirmişlerdir.

Veli şahsiyetler, kendilerine Allah tarafından verilen mucizevi güçlerle donatılmış kişiler olarak kültürümüzde yer edinmişlerdir. Gerek yaşadığı dönemde gerek vefatlarından sonra, halk tarafından sevilip hürmet duyulan veli kimseler, onlara "Allah" tarafından verilen kerametler ile adlarından söz ettirmiş ve tanınma fırsatı elde etmişlerdir. Velinin bu üstün meziyetlerinden birisi de halk arasında don değiştirme olarak da bilinen şekil değiştirme kerametidir. Veli şahsiyetler, tarikatlarının görüşlerini yaymaya çalışırken; aynı zamanda veliliklerini de ispatlama gereği duymuşlardır. İşte bu üstün meziyet ile veliliklerini ispatlayarak kendilerine takipçilerde bulmuşlardır. Bugün Anadolu'nun birçok yerinde bulunan, saygı duyulup hürmet edilen türbe ve ziyaretleri bu veli şahsiyetlerin kabirleridir.

Veliler, yaşamış oldukları zaman dışında, vefatlarının ardından da sevgiyle ve saygıyla adlarından söz ettirmiş Allah'ın sevgili kullarıdır. Onların hayat hikâyeleri ve mucizevi olayları onlar hakkında yahut tarikatları hakkında yazılan menkıbelerde yer almaktadır. Menkıbeler, içerisinde dinî, sosyal ve tarihi hayatı barındıran sözlü eserler olarak edebiyatımızda varlığını sürdürmektedir. Şekil değiştirme kerametinin, eski din (Şamanizm) ile bağlantıları olması ve İslam dininin oluşturduğu tarikat ve geleneklerin eski din ile kaynaşmış bir şekilde ortaya Alevilik- Bektaşilik geleneğini çıkarması bakımından şekil değiştirme kerametinin özellikle Alevi- Bektaşî menkıbelerinde varlığını incelemeye çalışmaktayız.

1.1.Problem, Amaç, Yöntem, Araştırmanın Sınırları ve Özellikleri

Alevi- Bektaşî Menakıbnamelerinde Şekil Değiştirme başlığını taşıyan çalışmamızda, belirlediğimiz temel problem Anadolu’ da yaşamış, iz bırakmış keramet sahibi veliler / evliyalar neden şekil değiştirmişler (dona bürünme, dona girme, silkinme) ve değiştirdikleri şekiller halk kültürümüz açısından ne öneme sahiptir. Menakıbnamelerin hem edebiyatımız açısından hem tarihimiz açısından önemli eserler olmaları, içerilerinde buldukları bilgilerin aynı zamanda tarihe kaynaklık etmeleri de onları önemli kılan bir diğer nokta olmuştur. Bu doğrultu da şekil değiştirme kerametinin ne şekillerde kültürümüze kaynaklık ettiği araştırılmaya çalışılmıştır.

Araştırmamızın amacı, tasavvuf anlayışının yayılmasıyla birlikte mutasavvıfların ve velilerin hayatlarında göstermiş oldukları mucizevi olayları ve kerametleri menkıbelerde araştırmak, velilerin şekil değiştirme kerametini ne amaçla kullandıklarını tespit etmektir.

Çalışmamız, okunan eserlerin fişlenmesi yöntemiyle hazırlanmıştır. Bunun için ilk olarak çalışmamızın konusunu teşkil eden menakıpname edebiyatı ve bu doğrultuda hazırlanmış akademik çalışmalar taranmıştır. Tezler, kitaplar, makaleler, bildiriler çalışmamızı hazırlarken yararlandığımız akademik kaynaklar olarak yer almaktadır. Şekil değiştirme kerametinin yer aldığı 10 Alevi- Bektaşî kültürü çevresinde yazılmış menkıbe çalışmamıza konu olmuştur. Bu menkıbeler şu şekildedir:

1. Menakıb-ı Hacı Bektaş Veli
2. Saltıkname
3. Velayetname-i Hacım Sultan
4. Abdal Musa Velayetnamesi
5. Kaygusuz Abdal Velayetnamesi
6. Seyyid Ali Sultan Velayetnamesi
7. Sultan Şücaeddin Velayetnamesi
8. Otman Baba Velayetnamesi
9. Koyun Baba Velayetnamesi
10. Piri Baba Velayetnamesi

Alevilik ve Bektaşilik geleneğinin doğuşu ve gelenek hakkında bilgiler aktarılmış olup daha sonra veli kültü, keramet kavramı ve çalışmamız açısından önem teşkil eden şekil değiştirme kavramı hakkında bilgiler çalışmamıza aktarılmıştır.

2.ANADOLU' DA TASAVVUF

Dinînin temel amacı; insanları iyiliğe yöneltmek, kötülüklerden uzak tutmak, insanların iyilikler ve güzellikler yaparak yaşamasını sağlamaktır. Yeryüzünde var olan bazı dinler, peygamberler aracılığıyla ortaya çıkmıştır. Her din kendisinden önce varlık gösteren dinî hükümsüz kılmıştır. Hz. Musa kendinden öncekileri, Hz. İsa kendinden önce var olan şeriatleri kaldırmıştır. Hz. Muhammed'de kendinden önce var olan şeriatleri geçersiz kılmıştır (Noyan, 1987: 6).

İslam dinînin doğuşu miladi takvime göre VII. yüzyılda Arap yarımadasında Mekke'de ortaya çıkmıştır. İslamiyet'in kurucusu, Mekkeli bir aileden gelen Hz. Muhammed'dir. İslam dinine göre peygamberlik Hz. Muhammed'e kırk yaşındayken vahiy yoluyla gelmiştir (Parladır, 2010: 128).

İslamiyet kurulduktan bir yüzyıl kadar sonra, ilk zamanlara göre belirgin farklar göstermekteydi. Dünyanın muhtelif bölgelerinde, uzun süredir kendi kültürleriyle yaşayan milletler İslamiyet'in etkisi altına girince İslamiyet'te büyük bir gelişim gösterdi. Zamanla dinde belirgin ayrımlar ve farklar yaşanmaya başlandı. Bu ayrım neticesinde ortaya "Marika, Şi'a, Kaderiye, Mürhibe, Cehmiye" gibi ilmi ve siyasi fırkalar çıktı (Köprülü, 1980: 119).

İslam kültürünün belirginlik kazanmaya başladığı zamanlar miladi takvime göre X. yüzyıldır. Bu devirlerde Abbasilerin hakimiyeti devam etmekteydi. Bu dönem de İslam'ın merkezi olarak karşımıza Mekke, Medine, Şam, Basra, Kûfe, Semerkand gibi şehirler çıkmaktadır. İslam dinînin çeşitli bölgelere yayılmaya başlamasına paralel olarak yeni düşünce ve fikirler yayılım göstermekteydi. Bu fikir ve düşüncelerden biri de şüphesiz ki tasavvuf düşüncesidir (Parladır, 2010: 148). Tasavvuf kelimesinin kökenine dair ortaya atılan farklı görüşler mevcuttur. Kelimenin kökenine baktığımızda, İslami literatürde belli bir zamandan sonra tasavvuf kavramına rastlamaktayız. Kelime manası olarak tasavvuf, Allah sevgisine layık olma, Allah'a bağlanma, sofulaşma gibi anlamlara gelmektedir.

Tasavvuf kavramının; safevi, sofia,suf, saff gibi kelimelerden türediği düşünülmektedir. En çok kabul edilen görüş, Hz. Muhammed'in 'suf' denilen yünden yapılmış bir giysi giymesinden doğduğuna inanılan görüştür (Günay / Ecer, 1999: 71). Hz. Peygamber hayatta iken; saadet devrinde İslamiyet'te zahitler ortaya çıkmıştı. Eldeki bilgilere göre ilk olarak sufi adını alan ve Suriye'de ilk zaviyesini hayata geçiren kişi H.150'de vefat etmiş bulunan Kufeli Ebu Haşim olmuştur. Sonraları Mısır'da yetişen Zünnûn, Horasanlı Bistami, Hallac-ı Mansur

gibi büyük sufiler yetişmiş, bütün hakaret ve küfürlere karşı İslamiyet’i Anadolu’nun her yerine yaymaya çaba sarf etmişlerdir (Köprülü, 1980: 120).

Tasavvuf, İslamiyet’in önemli ve dikkate değer noktalarından birisidir. Tasavvuf; ilimle, felsefeyle ve fikirle yoğrulmuş ve iç içe geçmiş bir disiplindir (Kara, 2005: 13). Tasavvufun dayandığı ve biçimlendiği temel nokta, Allah ile insanın arasında bir ilişki kurulabileceğidir (Parladır, 2010: 149).

Kur’an-ı Kerim’de vazedilen tasavvuf bilgisi, bazı hâllerde sufilerin içinde seçkin bir grubun bazı hâllerde ise daha da seçkin kimselerin bilip anlayabileceği bilgi olarak karşımıza çıkmaktadır (Erdoğan, 2019: 138). Tasavvufu yorumlayan bazı sufiler, tasavvuf terimi için; kişinin İslam’ı özünde yaşayarak, dünyadan el ayak çekmesi, bütün gönlü ve varlığıyla Allah’a yönelmesi şeklinde tarif etmişlerdir (Kara, 2005: 13). Tasavvuf terimini, bazı sufiler şu şekillerde tarif etmişlerdir:

Gazzali: “Tasavvuf, gönlü masivadan çekip alarak Hakk’a çevirmektir.”

İbn Arabi: “Kişinin zahiren ve batınen şer’i edepelerle birlikte olmasıdır.”

Tasavvufu, manzum olarak anlatan sufilerde mevcuttur. Bunlardan biri de Dede Ömer Ruşeni’dir. O tasavvufu şu şekilde tarif eder (Kara, 2005: 14).

*“Tasavvuf külli geçmekdür özinden
Dahi incinmemekdür il sözinden
Tasavvuf Hak Yolundan çıkmamakdur
Tasavvuf kimse gönlin yıkmamakdur
Tasavvuf kalbi Hakk’a bağlamakdur
Yüreğin aşk adıyla dağlamakdur.” (Dede Ömer Ruşeni)*

Tasavvuf; İslam dininin ruhudur. Bu ruh Hz. Peygamber’in şahsıyla birleşmiş ve bu zamana kadar gelebilmiştir. Tasavvuf, insandaki nefislerin ve tutkuların atılıp, kulluk ve ibadet bilincini canlı tutmayı sağlamaktadır (Yılmaz, 2017: 17). Tüm İslami ilimlerde olduğu gibi tasavvufun da kaynağı ve beslendiği nokta Kur’an-ı Kerim’dir (Yılmaz, 2017: 20).

Özet olarak; tasavvuf düşüncesi İslam ile kaynaşmış bir bilim, bir ağacın meyveleri gibidir. Bakıldığında ağacın küçük parçaları gibi görünmesine rağmen, aslında hakikat ağaçtan öte verdiği meyvelerdir (Erdoğan, 2019: 139).

Tasavvufun ortaya çıkmasında ve sistemleşmesinde başta iki sebep vardı. Bunlardan ilki, İslam dünyasında ortaya çıkan gereksiz harcama ve lüks içerisinde yaşama. İkincisi ise; dinle ilgili durumları sadece akılla izah etmeye çalışan ve manevi boyutu önemsemeyen bilgin kişilerin davranışlarıydı (Kara, 2016). İslam dünyasının en göze çarpan durumlarından birisi, tasavvufun yayılması ve mutasavvıfların çokluğu idi. İslamiyet'in ilk zamanlarında hiç yokken sonraki zamanlarda İran, Hint ve Yunan düşüncelerinin fazlasıyla da İslamiyet'in tesiriyle tasavvuf, az vakitte bütün İslam coğrafyasına yayılmıştı (Köprülü, 2013: 47). Tasavvufun yayılımı ve kendini sistemleştirmesi tarikatlar sayesinde gerçekleşmiştir. İslamiyet'in içerisinde doğup varlığını devam ettiren tasavvuf düşüncesi, tarikat denilen yapıyla; birçok kesime hitap etmeye başlamıştır (Aybudak, 2018: 367). Meşhur alimler, önemli şeyhlere bağlanıyordu. Dönemin hükümdarları ve vezirleri tekkeler, zaviyeler yaptırarak İslamiyet'in yayılmasına destek oluyorlardı. IX. yüzyıldan itibaren tarikatlar sistemleşmeye başlamıştır (Köprülü, 1980: 121).

Tarikat kelimesi; Arapça bir kelime olup yol anlamına gelmektedir. Sufilere göre dinin iki yüzü bulunmaktadır. Birisi iç yüzü birisi ise dış yüzüdür. Dinin dış yüzünü şeriat oluşturur. Şeriat kısmında; inançlar, yapılacak ibadetler ve dünyaya ait olan işler bulunmaktadır. İç yüzü ise hakikattir. Şeriattan hakikate varmak kolay değildir. Manevi bir yolla yolculuk yapılır. Bu manevi yolculuğa sülük denilir. Yolcusuna ise salik denilmektedir. Her tarikatın manevi yolculuğunda ona yol gösteren onu doğru yola götüren bir mürşidi vardır. Salik adı verilen kişi bu mürşide bağlıdır ve onun yolundan ilerler (Gölpınarlı, 1985: 18). Tarikatların asıl amacı, insanın ruhunu esas kılmaktır. Nefsin, ruha esir olmasını sağlamaktır (Yılmaz, 2017: 233).

Eski İran geleneklerini içerisinde barındıran Horasan, İslamiyet'in kabulünden sonra tasavvufun başlıca yayılım merkezlerinden birisi hâline gelmiştir. Maverâünnehir'in İslamlaşmasından sonra İslamiyet'in Türkistan'a da geleceği şüphesizdi, öyle de oldu. İlk Türk sufilerinin en tanınanı kendi adı ile Yesevî'ye tarikatını kuran Hoca Ahmed Yesevî¹ olmuştur.

---

¹ Türk-İslam Tarihinin önemli simalarındandır. İslam'ın Türkler arasında hızla yayılmasını sağlamış bir velidir. Türkistan'ın Sayram kasabasında dünyaya gelmiş, Yusuf Hemedani'ye intisap etmiş bir mutasavvıftır. Türk-İslam anlayışının Anadolu'ya yayılmasında öncülük etmiştir (Tosun, 2000).

Yesevîlik tarikatını sistemleştirip, tasavvufun Anadolu’da yayılmasını sağlamış öncü bir mutasavvıftır (Köprülü, 2013). Yesevîlik, daha sonraları Haydarîye, Bektaşîye, Nakşibendîye gibi önemli üç Türk tarikatının esaslarının oluşmasına katkı sağlamıştır (Köprülü, 1980: 194).

XIII. yüzyıla geldiğimizde tarikatların sistemleştiğini görmekteyiz. Tarikatlar ve tekkeler sistemleşip mektep hâline bürünmüşlerdir. Bugün bildiğimiz, İslam dünyasında tanıdığımız tarikatların kurucuları, pirleri bu dönemlerde yaşamışlar ve sistemleştirdikleri düşüncelerini tarikatları sayesinde yaymışlardır (Kara, 2005: 14-15).

Tarikatlar da mezhepler gibi onları kuran kişilerin vefatlarının ardından daha fazla yayılım sağlamış ve bünyeleşmişlerdir. Tarikatların bir kısmı Anadolu içerisinde kurulmuş olmakla birlikte bir kısmı ise Anadolu dışında kurulup yayılım göstermişlerdir. Tarikatların kurulum merkezleri ise tarikat pirinin vefat ettiği yer sayılmıştır (Kara, 2005: 15). Tarikatların kuruluşunda dikkat edilen nokta şöyledir ki, tarikat kurulduğu ve ortaya çıktığı bölgenin özelliklerini de kendisinde barındırmaktadır (Aybudak, 2018: 367). Bu bakımdan baktığımızda bizim için en önemli husus Anadolu’ da kurulmuş ve sistemleşmiş tarikatların ve mezheplerin yayılım ve dağılımları olacaktır. Çalışmamızda ele aldığımız temel tarikatlar Alevilik-Bektaşilik olduğu için bu tarikatların ortaya çıkışı ve konuyla alakalı olarak Kalenderîlik ve Kızılbaşlık hakkında da bilgi verilecektir.

2.1.Kalenderîlik

Ortaya çıktığı zamanda kaba hatlarıyla ön plana çıkan dünyaya meyiletmeyerek, dünyevi zevklerden uzak durarak bunu kılık ve kıyafetlerine hatta görünüş, hâl ve tavırlarına yansıtan tarikata Kalenderîye adı verilmektedir (Ocak, 1992b: 5). Bu tarikatın üyelerine de Kalenderî adı verilmektedir. Farsça ’da Kalender ‘iri, kaba’ anlamlarına gelmektedir. Kalenderîlik, Horasan’dan başlayarak geniş bir çevreye yayılmıştır (Azamat, 2001: 253).

Bu tarikatın kurucusu, Şeyh Cemaleddin Sâvî’dir.² Şeyh Cemaleddin’in Dimyat’ta vefat etmesi üzerine Kalenderî tekkesinin yönetimi onun halifelerine kalmıştır. Kalenderîlik’ in temsilcisi olan dervişler dünyevi bütün zevklerden uzak kalmayı tercih etmişlerdir. İçerisinde

---

² Cemaleddin Sâvî, İran’ın Sâve ilinde doğmuştur. Sunni bir şeyh olan Osman Rûmî’ye intisap ederek tasavvuf yoluna girmiştir. Celâl-i Dergezîni’nin yolundan giderek ona benzemeye başlamış; yarı çıplak dolaşmış, saç ve sakalını onun gibi tıraş etmiştir. Kalenderîlik tarikatının kurucusudur (Azamat, 2001: 254).

var oldukları toplumun yarattığı tüm inanç ve geleneklere aykırı bir şekilde yaşamışlardır (Gülten, 2012: 37).

Kalenderîlik hakkında yapılan çok az sayıda çalışma olmasına rağmen ortaya çıkan bilgilerden anlaşıldığına göre bu tarikat, büyük ölçüde eski Hint ve İran mistisizminden etkilenmiştir. Bu tarikata mensup bulunan kişiler üç-beş kişilik küçük gruplar hâlinde gezmektedir. Yiyeceklerini dilenerek elde etmektedirler. Vücutlarında bulunan bütün tüyleri kazımakta ve yarı çıplak hâlde dolaşmaktadırlar (Ocak, 1992b: 6-7). Buna benzer bir uygulamaya yani vücut tüylerini kazımak Haydariler arasında da görülmektedir. Lakin onlar bıyıklarını tıraş etmemektedirler (Gülten, 2012: 38). Kalenderîlik tarikatı, Hacı Bektaş Veli aracılığıyla Bektaşilik tarikatının oluşmasına da zemin hazırlamıştır (Ocak, 1992b: 60).

Kalenderîler, XIII. yüzyılda Abdalân-ı Rum³ adını taşımaktaydılar. Kalenderî zümre bu yüzyılda ortaya çıkan Babai ayaklanmasının⁴ bir nevi hazırlayıcısı ve propagandacısıydı. Bu hareketin önderi olan Baba İlyas-ı Horasânî'nin iki önemli halifesi vardı. Birisi Baba İshak birisi ise Hacı Bektaş-ı Veli idi. Onlarda birer Kalenderî idiler (Ocak, 1992b: 199).

Çalışmamız itibariyle inceleyeceğimiz Alevi- Bektaşî menakıpnameleri Ocak'ın deyimiyle; XIV.-XV. yüzyıllarda yaşamış bulunan Kalenderî şeyhleridir. Lakin onlar Bektaşî evliyası sayılmışlardır (Abdal Musa, Kaygusuz Abdal, Seyyid Ali Sultan, Şucaüddin Veli, Otman Baba, Koyun Baba). Bektaşilik, Kalenderîlik'ten büyük ölçüde etkilenmiş bulunan Kalenderîlik'in bir koludur (Ocak, 1992b: 202-204).

XV. yüzyılın sonlarına doğru geldiği vakit, Rumeli'de Kalenderîlik tarikatı yerini Bektaşîliğe bıraktı. Daha doğru bir tabirle Kalenderîlik, Bektaşîliğe dönüştü (Ocak, 1992b: 209). Alevi-Bektaşî geleneği Kalenderîlik tarikatı etkisiyle oluşmuş ve bu çevrede yazılan menkıbelerde ele alınan velilerin Kalenderîlik tarikatına mensup kişiler olduğu bilinmektedir.

---

³ Anadolu'ya göç ederek Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasını sağlamış topluluktur. Bu zümrenin içerisinde Babailer, Haydariler, Vefailer ve Kalenderiler bulunmaktadır (Güray, 2014).

⁴ Selçuklu Devleti'nde bulunan Türkmenler'in dışlanması sonucunda meydana gelmiş olan ayaklanmadır. Baba İlyas ve halifesi tarafından başlatılmış olan isyana bu ad verilmiştir (Keleş, 2018).

2.2.Bektaşilik

Bektaşilik kavramı, Hacı Bektaş Veli yolunda ilerleyen, onu seven ve sayan, onun öğretilerini kendisine yol bilen demektir. İslam kültüründe Bektaşilik gerçek on iki tarikattan birisi kabul edilerek varlığını sürdürmektedir (Turgut, 2000: 13). Bektaşiliğin temeli Hz. Ali ve On İki İmam⁵ sevgisine dayanmaktadır.

“Bektaşilik, Hacı Bektaş-ı Veli'nin vefatından 169 yıl sonra Osmanlı padişahı II.Beyazıt'ın buraya (Suluca Karahöyük) gönderdiği Hızır Bali⁶ tarafından kurulmuştur. Her yeni kurulan itikadı yolu bir şahsa, bir aileye bağlanması lüzumu göz önüne alındığı o sıralarda halk tarafından veli olarak tanınan ve sayılan Hacı Bektaş'a nispet olunmuştur” (Ashyüce, 2017: 43). Bu tarikat XV. yüzyılda Kalenderîlik tarikatından ayrılarak kendi oluşumunu tamamlamaya başlamıştır (Ocak, 1992b: 51).

Bektaşilik tarikatı, Hacı Bektaş-ı Veli'nin vefatından uzun yıllar sonra ortaya çıkmış ve onun adaptasyonlarıyla yoğrulmuştur. Bu nedenle tarikatın esasları, tamamıyla Hacı Bektaş'ın kendi fikirleriyle örtüşmemektedir. Bu tarikat zamanla Alevilik, Hurufilik, Batınlık ve Şamanizm inancıyla karışarak mistik bir hâle bürünmüştür (Kara, 2016: 223). Özellikle İslam dininin kabul edilmesiyle, Şamanizm'e ait gelenek ve inanmaların tamamen terk edilememesi bu inançların Bektaşilik tarikatında da devam etmesine sebep olmuştur.

Hacı Bektaş Tekkesi XVI. yüzyıl itibariyle Balım Sultan ile yeni bir yönelişe geçmiştir. Balım Sultan, Bektaşilerin düzen ve örgütlenmesine yeni bir şekil katar. Bektaşi inanış sisteminin, denetleyici, düzenleyicisi, yöneticisi kısacası her şeyi tekkeler olur (Bozkurt, 1990: 159). Tekkeleri küçük şehirlerde olan Bektaşiler buradaki köylü ve göçer halk ile yakın ilişki içerisindeydiler (Faroqhi, 2017: 19). Balım Sultan tekkelere özel bir tören ve yönetim aşaması getirir (Bozkurt, 1990: 160). Bu aşamalar dört kademedir oluşmaktadır. Bu dört kademe aşağıda açıklamalarıyla verilmiştir.

1.Âşıklık (Kalenderlik): Derviş adayının test edildiği dönemdir. Derviş adayı, dede bağı, han bağı, balım evi, at evi ve ekmek evinde görevlendirilir. Hâl ve hareketleri izlenir.

---

⁵On İki İmam sırasıyla şunlardır: İmam Ali, İmam Hasan, İmam Hüseyin, İmam Zeynel Abidin, İmam Muhammed Bakır, İmam Cafer Sadık, İmam Musa Kazım, İmam Ali Rıza, İmam Muhammed Taki, İmam Ali Naki, İmam Hasan Askeri, İmam Muhammed Mehdi.

2.Derrişlik: Birinci kademede başarılı olan kişi derriş olarak görevlendirilir. Kişi hırka ve taç giymeye hak kazanır. Yönetici olarak görev alır.

3.Babalık: Başarılı olan derriş babalık görevini alır. Baba olacak kişi dede bağı, han bağı, balım evi, at evi, ekmek evi, mihman evi, aç evi babalıklarına getirilir. En son kiler evi babası olur. Bu en yüksek makamdır.

4. Dede-Babalık: Bektaşi tekkesinde en yüksek makam burasıdır. Kiler evi babası olan derriş artık Dede- Baba olur. Artık Baba postnişin olmuş bir Dede- Baba'dır. Dede-Baba Hacı Bektaş Tekkesinde oturur. Bütün Bektaşi tekkelerini yönetir (Bozkurt, 1990: 160).

Bektaşilikte on iki hizmet sahibi vardır. Postlar ve temsilcileri şu şekildedir:

1-Baba Postu, Hacı Bektaş Veli

Birinci sırada yer alan posttur. Cemi yöneten babanın, dedenin, mürşidin oturduğu post olarak bilinmektedir.

2-Aşçı Postu, Seyyid Ali Sultan

Kızıldeli lakaplı Seyyid Ali Sultan'ın oturduğu posttur.

3-Ekmekçi Postu, Balım Sultan

4-Nakıb Postu, Kaygusuz Sultan

5-Atacı Postu, Kamber Ali Sultan

6-Meydancı Postu, Sarı İsmail

7-Türbedar Postu, Kara Donlu Can Baba

8-Kilerci Postu, Hacım Sultan

9-Kahveci Postu, şeyh şazelî

10-Kurbancı Postu, İbrahim Halil (a.s.)

11-Ayakçı Postu, Abdal Musa Sultan

12-Mihmandâr Postu, Hızır Aleyhi selam (Gökalp / Teber, 2016: 83-84; Yıldırım, 2005:181-183).

Bektaşilik tarikatının temelinde altıncı İmam olan Cafer Sadık'ın sistemi yer almaktadır:

1. *“İçtihat kapısı açıktır. Ancak belli bir kişinin içtihadına uymak yerine, ortaya çıkan meselelerin delillerine göre içtihatla bulunmak gereklidir.*
2. *Ehl-i Beyt kutsaldır.*
3. *Dinî hükümlere, dinin yöntemlerine ve İslam Peygamberinin sünnetine uyulmalıdır.*
4. *Allah, her türlü hayalin üzerindedir. Eksiksizdir. Münezzehtir.*
5. *Hayır ve şer Allah'tandır. Her Müslüman “Hayruhu ve şerruhu min Allah” demelidir.*
6. *Kaza ve keder Allah'tandır.*
7. *Allah, dünyayı yarattıktan sonra yönetimini peygambere sonra da imamlara bırakmıştır.*
8. *Peygamber Hz. Muhammed son peygamberdir. Bütün peygamberlerin en faziletlisidir. Miraca ismi ile çıkmıştır.*
9. *Meleklerle iman etmek gerekir.*
10. *Dört kitapta Haktır. Ancak bozulmamış tek kitap Kur'an-ı Kerim'dir.*
11. *Ruh göçü batıldır.*
12. *On yedi rekât namaz farzdır. (Sabah iki, öğlen dört, ikindi dört, akşam üç, yatsı dört) Gerisi sünnet ve müstehaptır. Farzları yadsıyan Kur'an'ı yadsır. Dört rekât olan namazlar yolculukta iki rekât olarak kılınabilir. Namazda el açıktır. Peygamber de böyle kılmıştır.*
13. *Abdest alırken ikişer kez ağız, burun, yüz yıkanır, kollar dirsekten parmak uçlarına kadar yıkanır. Ayak yıkamaya, temiz ise gerek yoktur. Mesh edilir.*
14. *Cünüp gezilmez. Ölüye dokunduktan, hayız bittikten, lohusalık kalktıktan sonra yıkanılıp gusledilir.*
15. *Secde yere, toprağa ve topraktan biten şeylere yapılır. Yiyecek ve giyeceğe yapılmaz. Kimi zaman Mekke, Medine ve Kerbela toprağından yapılan mühür taşlarına secde edilir.*
16. *Oruç, beden zekatıdır. Ramazan ayında kesinlikle oruç tutulmalıdır. Muharrem'in ilk on günü oruç tutmak müstehaptır.*
17. *Fitre farzdır. Zekât farzdır. Ele geçen kârdan da durumu iyi olanlar 1/5 oranında humus vermelidir.*
18. *Hac farzdır.*

19. *Ali'nin dostuna dost, düşmanına düşman olmak gerekir.*

20. *Ramazan ve Kurban Bayramları, Regaip gecesi, Peygamberin doğum gecesi, Miraç gecesi, Berat ve Kadir geceleri Hz. Ali'nin doğum gecesi ve Gadirhum gecesi hep kutsal günlerdir, bayramlardır. Hz. Ali'nin ve İmam Hüseyin'in şehit oldukları günler yas günleridir. Kadınlara ve ana babaya saygı gereklidir”* (Birdoğan, 1995: 351-353).

“İslam dinini kabul etmiş olan Türkler ve diğer kavimler eski dinlerinden kalan birçok inanç, gelenek ve ayinleri yeni dinlerine sokmaya muvaffak olmuşlardır.” (İnan, 2017: 195). İlerleyen dönemlerde, Bektaşilik; Şamanizm, Budizm ve İran dinlerinin etkisinde kalarak belli ayinler geliştirmiş ve İslam dininin zorunlu tuttuğu bir kısım kanunları da reddetmiştir. (Namaz kılmak, oruç tutmak gibi.) Bektaşilik esasını İslam Tasavvufundan almaktadır. Aynı zamanda eski Türk inanç ve normlarıyla iç içe geçen bir tarikatır (Turgut, 2000: 19).

Bektaşilik, öteki Müslüman tarikatlarla benzerlik göstermez. Esasında, Bektaşilik, halk dinidir, göçebe yaşayan halkların meydana getirdiği bir dindir. Bektaşiliğin içerisinde, bitkilerin ve mevsimlerin geçişine bağlı, doğa güçlerine dayanan uygulamalar gerçekleştiren, göçebe halkın inançları görülmektedir. Zaman açısından, diğer tarikatlarda var olan, düz ilerleyen bir zaman kavramı yoktur, aksine dönen bir zaman kavrayışı vardır. Gün, gecenin yerini alır, yaşam ise ölümün yerini alır. “Bu, Ebedi Dönüş Çemberi’dir” (Melikoff, 2015: 30). Bektaşilik, Halk edebiyatını ve Türk tasavvuf edebiyatını derinden sarsan akımlardandır (Kara, 2016: 224). Selçuklular döneminde Anadolu’da varlık gösteren ve yaygın olan Hurufî, Kalenderî, Haydari gibi tarikatlar zamanla Bektaşi çevrelerinde yaşamaya başlamış ve Bektaşi tekkelerinde hayatlarını sürdürmüşlerdir (Kara, 2005: 25). Bektaşiliğin tarihi çok eski zamanlara dayanmaktadır. İlk Türk halklarına kadar gitmektedir. Köklerini Orta Asya’dan İslam öncesi çağlardan alır. Türk halkının içine kök salmıştır, Türk halkı var olduğu sürece var olmaya devam edecektir (Melikoff, 2015: 30).

Bektaşilik tarikatı, birçok gelenek ve mezheple iç içe geçmiş, adetleri ve geleneklerini devam ettiren Alevilik geleneğiyle birlikte anılan bir tarikat yahut mezhep olarak Anadolu’da hâlen varlığını devam ettirmektedir.

2.3.Alevilik

Alevi kelimesinin manası Arapça’ da “Ali’ye mensup” “Ali’ye ait” anlamlarına gelmekteyken, İslam literatüründe ve tasavvuf edebiyatımızda, Hz. Ali’yi sevmek, saymak ona bağlı olmak, onun yolundan gitmek anlamlarında kullanılmaktadır. Bu sebeple Hz. Ali’yi seven, sayan, ona bağlı olan, onun yolundan gidenlere “Alevi” denmektedir (Yakar, 2011: 8).

Alevilik, esasında Türklerin İslam dinini kabul etmesine kadar uzanan, köklerini İslamiyet’ten alan, kültürün etkisiyle biçimlenmiş bir inanç ve kültür örüntüsüdür (Fırlı, 1994: 11). Başlarda Hz. Ali’yi tutan onun yolundan giden anlamlarına gelse de sonrasında bir inanç hâline bürünür (Bozkurt, 1990: 7). Günümüzde ise Alevilik teriminin Kızılbaşlık ve Bektaşilik terimlerini de içerisinde barındırdığını görmekteyiz (Erdem, 2018: 3) Anadolu Aleviliğini, yalnızca bir tarikat olan Bâtınilik’in devamı saymak yanlış olacaktır. Anadolu Aleviliği, Yesevî, Kalenderî gibi tarikatların adapları ile yoğrulmuş, Türk adet ve görenekleriyle şekil bulmuş bir inanç örüntüsüdür. Orta Asya’dan ve özellikle Horasan’dan gelen fikir adamları Alevilik üzerinde etkiler yaymışlardır (Yörük, 2002: 465-466).

Alevi terimi soya işaret ettiği vakitte Hz. Ali’nin soyuna mensup kişileri ifade etmek için kullanılır. Örnek olarak İran’da Alevi terimi, soyu Hz. Ali’ye bağlı olanları ifade etmek için kullanılmaktadır. Ülkemizde ise Alevi terimi kullanıldığında ilk olarak Hz. Ali’yi seven ve onun soyunun izinden giden kişileri ifade etmek için kullanılmaktadır (Ocak, 1996: 208).

Aleviliğin ortaya çıkışı üzerinde ise 1239-1240 dönemine damga vuran Babailer isyanı ve Osmanlı döneminde meydana gelen Şeyh Bedreddin ayaklanması temel hazırlamaktadır. Babailer isyanı, konar- göçer halk ve yarı göçebe Türkmen topluluklarının bir hareketidir. Bu isyan, adını isyanın çıkmasına sebep olan kişiden alır. İsyanın ortaya çıkmasında iki isim etkilidir. Birisi Baba İlyas-i Horasani diğeri ise Baba İshak isimli iki şeyhtir. Bu isyanın temeli ekonomik sebeplidir. Ve Anadolu’daki İslam merkezli bir toplumsal başkaldırı olarak yer almıştır (Ocak, 2000: 135-139). Bu isyandan sonra Anadolu Aleviliği denilen Alevilik İslam etkisiyle beraber bir yayılım göstermiştir.

Türklerin yaşamış olduğu kısımlarda İslam dinî hızla yayılmaya devam ederken, kırsal bölgelerde İslam’ın yayılma hızı aynı derecede devam edememiştir. Bu süre zarfında Ahmed Yesevî, Arslan Baba gibi Türkmen Babaları, İslam dininin yayılmasında büyük etki sağlamışlardır. İslamiyet şehirlerde ve kırsal kesimlerde farklı şekillerde yayılım göstermiştir. Şehirlerde İslam dininin kitâbi ve Sünnî şekli etki ederken; kırsal bölgelerde yaşayan yarı

göçebe halk arasında ise Şiilik 'ten etkilenen akımlar etkili olmuştur (Turan / Yıldız, 2008: 12-14).

Alevilik, Orta Asya'dan Anadolu'ya birçok inanç ve kültürün izlerini bünyesinde barındırmaktadır. Bu inanç izlerinin tam anlamıyla hangi kültürlerden geldiğini kestirmek olanaklı değildir. Alevi inançlarının temelleri Şamanlık öncesi döneme değin uzanmaktadır. Alevilik; Şamanizm, Budizm, Manihaizm gibi çeşitli dinlerin etkilerini taşımaktadır. Tüm bu dinlerin etkisiyle üzerine İslam inancıyla şekillenen bir sistem hâline bürünmektedir (Bozkurt, 1990: 81). Anadolu' da yaşayan birçok insan, Hz. Muhammed ve Hz. Ali' nin soyundan gelmektedirler. Bu kişilerin mezhepleri Caferi'dir. Caferilik iki koldan oluşmaktadır: Esas kolu oluşturanlar Bektaşiler 'dir. Bu kol Babagân koludur. Diğer kol ise Dedegân koludur, bu kolu Aleviler oluşturmaktadır. Bektaşiler 'in köylerde yaşayan kısmına Alevi denmektedir. Halk arasında ise bu kişilere Kızılbaş denilmektedir (Noyan, 1987: 10). Alevilikte soyu Hz. Ali'ye dayanan 'Dede' figürü önemlidir. Dedeler, Ehl-i Beyt soyundan gelmektedir (Ocak, 1996: 208).

Alevilikte Şamanizm'e ait eski dini inanışların tamamen terk edilmediği görülmektedir (Günay /Ecer, 1999). Buna bağlı olarak; Anadolu' da yaşayan Alevilik sadece eski şamanlıktan kalma inançlardan da oluşmamaktadır. Hacı Bektaş vasıtasıyla diğer tasavvuf kurumlarının (Yesevîlik, Kalenderîlik, Haydarîlik, Ahilik) yanında, vahdet-i vücud anlayışı temelli Türk geleneklerinin bütünleşmesinden meydana gelmiştir. Alevilik, Türk geleneği, göreneği, şiiriyle, sazıyla, sözüyle var olan bir Müslüman topluluğudur (Noyan, 1987: 14). Bu inanış Bektaşilik tarikatı gibi sistemleşmiştir. Günümüzde bir mezhep olarak varlığını sürdürmekte ve kendisine ait gelenekleri devam ettirmektedir.

2.4.Kızılbaşlık

Belli bir kurucusu bulunmayan ve kuruluş tarihi kesin olarak bilinmeyen bu tarikat Aleviliğin bir kolu sayılmaktadır (Turgut, 2000: 27). Şiilik tarihte ilk kez Safeviler devletinde ortaya çıkmıştır ve İran'da yayılım sürdürmüştür (Ocak, 2000: 147). Kızılbaşlık üzerinde Şiiliğin büyük bir etkisi vardır. Buna göre Kızılbaşlık tarikatının ortaya çıkmasına dair temelde iki olaydan bahsedilmektedir:

İlk görüşe göre, 1470 senesinde Akkoyunlular hükümdarı Uzun Hasan'ın yeğeni olan Haydar küçük yaşta, Erdebil postuna oturtturulur. Bir süre sonra Haydar, Uzun Hasan'ın kızı ile evlenir. Haydar, şeyhliğinin ilk yıllarında Anadolu'daki yandaşlarını arttırır. Haydar, yandaşlarıyla birlikte bir giysi değişikliği yapar. Askerlerine sarık giydirir. Bu sarık, beyaz bir tülbent üzerine sarılan ucu gittikçe sivrileşen 12 dilimli kızıl bir başlık şeklindedir. Şeyh

Haydar' ın askerlerine bu kızıl başlığı giydirmesiyle yeni bir tarikat ortaya çıkmış olur. Kızıl başlıkta bulunan 12 dilim, 12 imamları temsil ederken; kırmızı yahut kızıl renk ise şehitliği temsil etmektedir. Bu kızıl başlık ile Safevî taraftarı Anadolu Alevileri “Kızılbaş” olarak adlandırılmaktadır (Bozkurt, 1990: 42,43). Anadolu’da yaşayan Yörük ve Türkmen halkın kafalarına kırmızı başlık takması gibi nedenlerle de Anadolu’da yaşayan Şii kesime bu ad verilmektedir (Noyan, 1987: 12).

Bir diğer görüşe göre, Hayber Kalesi’nin fethinde, Hz. Muhammed’in elindeki sancağı Hz. Ali’ye verdiği Hz. Ali’nin kafasına kırmızı bir şal sardığı ve savaş meydanına kendisini attığı söylenmektedir (Noyan, 1987: 13). Hz. Ali’nin kafasına taktığı bu kırmızı şal nedeniyle kızılbaş kavramının ortaya çıktığı söylenmektedir.

Kızılbaşlık terimiyle ilgili birçok görüş ortaya atılmakla birlikte Aleviliği karalayıcı çağrışımlar yapılması nedeniyle bu terim yerine Anadolu’da Alevi terimi kullanılmaktadır (İpek, 2014: 519). Genel olarak bakıldığında Alevi ve Kızılbaşlık arasında belirgin farklar olmamakla birlikte yaşanan mekânlardan dolayı isim farklılığı olduğu Kızılbaşlık’ın Alevilik’in bir kolu olduğu anlaşılmaktadır (Noyan, 1987). Erdebil’i Şeyh Safi’nin torunları, Aleviliği yeni bir yol olan Kızılbaşlık hâline getirmişlerdir (Yörük, 2002: 466). Günümüzde Bektaşilik- Alevilik ve Kızılbaşlık kavramları birbirleriyle kaynaşmıştır. Bu nedenle halk arasında aynı kavramı karşılamak üzere kullanılmaktadır.

3.ALEVİ-BEKTAŞI MENAKIPNAMELERİ

3.1.Veli/Evliya

Kulun, Rabbine ulaşmasını sağlayan manevi güce erişmiş kişilere “Allah Dostu” diye tabir edilen veli denilmektedir (Ocak, 1992a: 2).

“Veli: Tanrı'nın ilgi, yardım ve sevgisini kazanmış kuludur. Dilimizde ermiş anlamında kullanılır. Tasavvuf terimi olarak Allah'a karşı kulluğunda herhangi bir eksikliği bulunmayan kişi anlamına gelir. Arapça velayet sözcüğünden türemiştir.”(Gökbel, 2019: 92).

Allah'ın emirlerine ve yasaklarına bağlı kalarak kendini Allah yolunda adayan, dünyadaki her şeyden el çeken kişiye veli denmektedir (Kılınç, 2019: 9). Veliler keramet ehli kişilerdir. Veli kavramı Kur'an-ı Kerim' de şu şekillerde karşımıza çıkmaktadır.

“Bilesiniz ki Allah dostlarına asla korku yoktur; onlar üzüntü de çekmeyecekler. Onlar ki, iman etmişler ve takvaya ermişlerdir, işte onlara hem bu dünya hayatında hem de ahirette müjdeler olsun! Allah'ın sözlerinde değişme olmaz; en büyük kazanç budur.” (Yunus 10/62-64).

“Allah müminlerin velisi dostudur.” (Al-i İmran/68; Bakara, 227).

“Onları başlarına buyruk hâle getirerek hak yoldan uzaklaşmalarına dalaleti bozuk düzeni, helaki tercihlerine imkân sağlayacağım. Mutlaka onları boş kuruntulara sevk edeceğim, kesinlikle onları idare edeceğim, sağlam hayvanların kulaklarını yaracaklar, putlar için bel yapacaklar. Şüphesiz onlara emredeceğim de Allah'ın koyduğu dinî, düzeni, yaratılışa uygun özellikleri, kanunları, safiyeti, masumiyeti yapılan taahhüdü, kurulan düzeni bozacaklar değiştirecekler! Dedi. Kim Allah'ı bırakarak kulu durumundaki şeytani, şeytan tıynetle ahlaksız azgınları, şeytani güçleri dost, veli, koruyucu edinir, hakimiyetine girerse, apaçık bir zarara ziyana uğramış olur.” (Nisa /1119).

“Allah'ın velileri gerçek takva sahipleridir.” (Enfal /34) (Kılınç, 2019: 10-11). Kur'an-ı Kerim'de seksen yedi ayette veli ve evliya kavramları zikredilmektedir (Balkis, 2020: 12).

Veli kültü, Şamanist dönemde ortaya çıkmaktadır. Geçmiş dönemlerde yaşamış şamanlar araştırıldığı vakit, şamanların Türk velilerine çok benzedikleri görülmektedir. Şamanist dönemde yaşamış Türkler, şamanların olağanüstü özellikleri olduğuna inanmaktadırlar. Şamanlar, gelecekte haber veren, kötü olayları engelleyen, hasta olanları iyileştiren kişilerdi. Bu yeteneklerini de tıpkı veliler gibi inzivaya çekilerek elde ediyorlardı.

Bu üstün özelliklerle bezenmiş insan modeli, İslamiyet ile bağdaşmakta zorluk çekmedi. Mucizevi özelliklere sahip peygamberlere sahip olan İslam dinî Türklere tanıdık geldi. Ve zamanla veli kavramı ortaya çıktı (Ocak, 1992a: 11-13). Veliler, toplum tarafından hürmet görülen ve sevilen kişilerdir. Onlar hakkında anlatılan kerametler onların daha fazla sevilmesine ve saygı görmelerine sebep olmuştur.

Bir velinin büyüklüğünü gösteren en önemli delil, velinin gösterdiği keramettir. Keramet ehli velileri halk sevmiş, onların tasavvufi düşüncelerine bağlı kalmışlardır (Kılınç, 2019: 11-13). Velilerin çeşitli kerametler gösterdiklerine inanan halk, velilerin Allah dostu olduklarını düşünmektedirler. Bu nedenle veli kimseler vefat ettikten sonra, veli adına açılan türbe, ziyaret vb. yerlere gidip veli aracılığıyla Allah' a dualar etmektedirler (Parladır, 2010: 187).

“Velilerde zuhur eden kerametler, bu velilerin tabi oldukları nebilerin devam eden mucizeleridir.” (Uludağ, 2005: 17). Bir velinin kült hâline gelebilmesi için şu üç koşul gereklidir:

1. Velinin vefat ettikten sonra türbesinin veya kabrinin olması
2. Veli için yapılan türbeye veya mezara adak adama ve orayı kutsal kabul etme
3. Veli için velinin adının geçtiği dualar etme (Menteş / Cengiz, 2020: 85).

Bu üç şartın sağlanması velinin kült olmasını ve kült olarak kabul edilmesini sağlayacaktır. Kültlerin niteliğine göre ise veliler, mahalli veliler ve genel veliler olarak ikiye ayrılmaktadır:

Mahalli Veliler: Herhangi bir şöhret kazanmamış, yazılı metinlerde adlarına pek rastlanmamış olan velilerdir. Sarı Baba vb. (Ocak, 1992a: 19).

Genel Veliler: Bu tür veliler ise şöhret kazanmış, yeri gelmiş tarikat kurmuşlar yeri gelmiş bilinen önemli tarikatlarda yer edinmişlerdir. Kendilerine ait eserler meydana getirmişlerdir. Hacı Bektaş Veli gibi (Ocak, 1992a: 19).

Muammer Ak (2017). *Türk Halk Dindarlığı ve Evliya İnancı: Sosyolojik Bir Yaklaşım* adlı makalesinde veli kavramını Gellner'e (1994: 27) göre şu şekilde açıklamıştır: Veli kavramı, İslamiyet açısından büyük bir önem taşımaktadır. Halkın velilerin türbelerini ziyaret etme amacı velilerin hâlâ yaşayan özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Tarihte veliler, yoksul halka çeşitli yardımlarda bulunmuşlardır. Veliler, insanlara tasavvufi etkinlikler götürüyordu. Bu tasavvufi etkinlik sayesinde insanlar, yaşadıkları yokluğu, yoksunluğu bir nebze olsa

unutuyorlardı (Ak, 2017: 98). Anadolu’da hâlen veliler sevimde ve saygı duyulmaktadır. Öyle ki bunun en büyük kanıtlarından birisi birçok yerde var olan türbe ve ziyaretlerdir. Halk, bu türbe ve ziyaretlere giderek “Allah Dostu” olarak kabul ettikleri veliden dilekler istemektedir. Özellikle birçok Alevi- Bektaşî köyünde veli türbeleri ve ziyaretleri bulunmaktadır. Halk, velilerin olağanüstü mucizeleri karşısında hayrete kapılmakta ve velinin kabrine saygı göstermektedirler.

3.2.Menakıpname/Velayetname

Tarihsel zaman bakımından insan aklı, mevcut bilgileri ve edindiği birikimler sayesinde adlandıramadığı olay ve olguları olağanüstü sebeplere dayandırmışlardır. Hem kültür yapımız hem dini inanışımız doğrultusunda masal, efsane, menakıpname gibi eserler ortaya çıkmıştır (Boran, 2017: 9). Ortaya çıkan bu eserler, halkın yaşantıları neticesinde oluşmuştur. Çalışmamızın temel konusu olan “menkıbe” türünün anlamına ve gelişimine bakmak gerekecektir.

Menkıbe teriminin aslı <menkabe> şeklindedir. Lakin dilimizde yaygın söyleniş şekli itibariyle menkıbe hâlini almıştır (Demirci, 2011: 7). Kelimenin kökü Arapçaya dayanmaktadır ve “nekabe” kökünden türetilmiştir. “Öğünülecek güzel iş, hareket ve davranış” anlamlarına gelmektedir (Ocak, 1992a: 27).

Bu doğrultuda ortaya çıkan “menkıbe” kelimesinin anlamına baktığımızda sözlüklerde karşımıza şu şekilde çıkmaktadır:

TDK Sözlüğünde, menkıbe kavramı şu şekilde tarif edilmektedir: “*Din büyüklerinin veya tarihe geçmiş ünlü kişilerin yaşamları ve olağanüstü davranışlarıyla ilgili hikâye* (TDK, 2011: 445). Ferit Devellioğlu ise; **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat** adlı eserinde menkıbeyi “*çoğu tanınmış veya: tarihe geçmiş kimselerin ahvâline ait fıkralar, hikâyeler.*” (Devellioğlu, 2012: 713) şeklinde ifade etmiştir.

Ahmet Gökbel “**Ansiklopedik Alevi Bektaşî Terimleri Sözlüğü**” adlı çalışmasında menakıpname kavramını şu şekilde açıklamaktadır: “*Tarikat kurucularının, mezhep imamlarının ve diğer önemli dinî şahsiyetlerin (evliyalar-ermişler) biyografilerinin, yaşam boyunca yaptıkları olağanüstü işleri ve gösterdikleri kerametleri öğrenme, anlama ve bilme isteği üzerine yazılan manzum ve mensur eserlerdir. Velilerin vefatından sonra onların hayatları etrafındaki rivayetler, müritleri ve sevenleri tarafından ağızdan ağıza dolaşarak menkabeleşmekte ve bunlar menakıpname adı altındaki müstakil eserler altında*

toplannmaktadır. Daha çok tekke edebiyatı çerçevesinde gelişmesi ve halka yönelik olması bu tür eserlerde yalın bir dilin kullanılmasına yol açmıştır. Gerek telif gerek derleme olsun çoğunlukla kısa bölümler hâlinde düzenlenmiş olan menakıpnameler şekil, içerik, dil ve üslup bakımından diğer edebi eserlerden ayrılırlar” (Gökbel, 2019: 578)

Kelimenin çoğul biçimi ise menkabedir. Menkıbe veya menakıp, tasavvuf tarihimizde sūfi şahsiyetlerin hayatları etrafında oluşmuş kısa, küçük hikâyeleri nakletmektedirler (Arık, 2017: 85). Menkıbeler, halkın hafızasında yer edinmiş, her daim varlığını sürdüren, din büyüklerinin, tarihte yaşamış ünlü şahsiyetlerin hayatlarını ve olağanüstü davranışlar gösteren velilerin yaşamlarını konu edinen kısa anlatı türüdür (Çal, 2017: 30). Her metin var olduğu, oluştuğu dönemle ilgili bilgi verirken; bu dönemin siyasi, dinî ve benzeri yapısıyla yakından ilgilidir (Utaş, 2020: 128).

“Tarikat pirleri ve veliler için vefatlarının ardından yazılan eserlerde gösterdikleri kerametlerin anlatılmaya başlamasıyla menkıbe kelimesi giderek kerametle aynı anlamda kullanılır hâle gelmiştir. Böylece bir tasavvufî tür olarak menakıp metinleri ve menakıpname geleneği ortaya çıkmıştır” (Zengin, 2019: 12).

Velilerin hayat hikâyelerinin, olağanüstü olaylar eklenerek menkıbe türünde yer edinmesi halkın da dikkatini çekmiştir. Halk menkıbeler sayesinde velilere daha fazla saygı duymaya başlamıştır.

İslam dünyasında, tasavvufun yayılmasıyla birlikte sufilerin örnek davranışlarını ve sözlerini belirtmek amacıyla menakıp kelimesi kullanılmaya başlamıştır (Shasivari, 2017: 6). İnsanlar, bir mezhebe bağlı olan imamların, önemli dini şahsiyetlerin hayatlarını merak etmişlerdir. Onların yaşamlarını anlamak ve bilmek üzerine menakıpname türünün ortaya çıkması önemli bir etken oluşturmuştur (Malçok, 2012: 2). Menkıbeler, yazılmış oldukları dönem hakkında bilgi veren önemli kaynaklardır (Çelik, 2011: 5). Menkıbeler, zaman içerisinde anonimleşerek halkın malı olmuşlardır (Yardım, 1999: 3).

X. yüzyılda İslamiyet’i kabul eden Karahanlılar, Türk menkıbelerinin ilk örneği olan *“Tezkire-i Satuk Buğra Han”*⁷ menkıbesini meydana getirirler (Yardım, 1999: 5). Satuk Buğra Han’ın İslam dinini yayması ve destansı hikâyesi bu menkıbede anlatılmaktadır.

---

⁷ İslam dinini kabul eden Satuk Buğra Han’ın kahramanlıklarını, din ve inanmaları uğruna erliğini anlatan menkıbe türü eserdir. Satuk Buğra, alp-eren bir velidir (Özkan, 2013).

Türk tasavvuf sisteminin gelişmesine ve şekillenmesine katkıda bulunan en önemli isim şüphesiz Ahmed Yesevî olmuştur. Yesevî, oluşturduğu tarikat ile diğer tarikatların oluşmasına ve gelişmesine katkı sağlamıştır. Yesevî adına menakıpnameler yazılmıştır. “Cevahiru’l- Ebrar min Emvaci’l- Bihar”⁸ adlı menkıbe de Ahmed Yesevî’nin menkıbeleri anlatılmaktadır (Gülerer, 2014: 112).

Anlatılan bu menkıbeler, insanların unutmaması, hafızasında yer edinmesi ve gelecek nesillere aktarılması açısından yazıya geçirilmiştir. Yazıya geçirme işlemi menkıbe yazma geleneğinin doğmasına sebep olmuştur.

“İlk zamanlardan itibaren menakıpname yazma geleneğinin başlıca iki alanda yoğunlaşması dikkat çekicidir; ilki dinî kahramanların, yani din uğrunda savaşanların hayatları, maceraları ve olağanüstü kuvvetlerden söz eden Battalname ve Danişmendname, Saltukname gibi destani mahiyetteki menakıpnameler; ikincisi de yaşadıkları devirlerde özellikle zühd ve takvasıyla şöhret bulan velilerden söz eden menakıpnamelerdir. Zühd ve takva yolunda (İbrahim Ethem, Bayezid-i Bistami) bir tarikat kurucusu olanlar (Hacı Bektaş-ı Veli, Abdülkadir Geylani, Mevlâna)” hakkında menakıpnameler yazılmıştır (Canım, 2013: 142).

Alevi-Bektaşî edebiyatında menakıbname kavramı için “Velayetname” terimi kullanılmaktadır (Yardım, 1999). Tarikat şeyhinin yahut tanınmış, adından söz ettirmiş bir velinin yaşamından sonra sevenleri, müritleri tarafından velinin kerametlerinin, olağanüstü hadiselerinin yer aldığı eserlerdir (Güzel, 2004: 212). Velayetnameler, diğer eserlerden farklı olarak esere konu edinilen bir velinin hayatının ve kerametlerinin kendisine inanan ve tarikatına bağlı olan bir şahıs tarafından yazıya geçirilmiş şekli olarak karşımıza çıkmaktadır. Velayetnameler, ilk zamanlarda sözlü kültür ortamında velilerin kerametlerinin ona bağlı olanlar arasında anlatılmasıyla oluşmaktadırlar (Yalçın, 2008: 4-5). Velayetnameler manzum, mensur veya mensur- manzum karışık biçimde yazılabilmektedirler. XV. yüzyıldan itibaren yazılan bu tür eserlere örnek olarak, Velayetname-i Hacı Bektaş-ı Veli, Velayetname-i Hacı Sultan, Velayetname-i Abdal Musa, Velayetname-i Otman Baba vb. verilebilmektedir (Kardaş, 2016: 2).

Menkıbelerin özellikleri şu şekildedir:

1. Kahramanları olan kişiler gerçek ve kutsal kişilerdir.

---

⁸ Orta Asya Türk dünyasının en büyük mutasavvıflarından olan Ahmed Yesevî’nin yaşamını, kişiliğini ve kurmuş olduğu Yesevî tarikatının adaplarını içinde barındıran menkıbelerle örülü eserdir. Tek yazma nüshası, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi’nde bulunmaktadır (Azamat, 1993: 432).

2. Menkıbelerin gerçek olduğuna inanılır.
3. Olaylar belli bir mekân ve belli bir zamanda gerçekleşir.
4. Menkıbelerde adı geçen veli yaşarken veya öldükten sonra da yazılabilmektedir.
5. Oldukça kısa yazılır ve yalın bir dili vardır (Ocak, 1992a: 33).

Türk sözlü kültüründe önemli bir tür olan menkıbe veya velayetnamelerin yazıcılarını ele aldığımızda, menkıbe yazıcılarının çeşitli özellikleri olduğunu görmekteyiz. Menkıbe yazarlarının bu özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz.

1. Menkıbe yazıcısı yahut yazarı, konu edindiği veliyi tanıyor ve onunla yaşamış bir derviş olabilir. Örnek olarak Hacım Sultan Menakıpnamesinin yazarı olan Derviş Burhan, Hacım Sultan'ın yakın dervişlerindedir.
2. Menkıbe yazarı, konu edindiği velinin akrabası olabilir.
3. Menkıbe yazarı, velinin vefatından sonra onun tarikatında yetişmiş bir kişi olabilir. Örnek olarak; Ahmet Eflaki "Menakıbu'l- Arifin'i bu şekilde yazmıştır.
4. Menkıbe yazarı, tarikat dışından sanatçı bir şahsiyet olabilir (Gülerer, 2014: 116).

Menkıbeler diğer sözlü anlatı türleri olan efsane ve masal ile benzerlik göstermesine rağmen çeşitli yönleriyle bu türlerden ayrılmaktadır. Keramet adı verilen olağanüstü olayları barındıran ve kısa hikâyelerden oluşan eserlere <menkıbe> denilmekteyken, içerisinde bir tabiat hadisesini, bir varlığın meydana gelişini anlatan küçük, kısa hikâyelere ise <efsane> denilmektedir. Bu ayrımı bir örnekle verebiliriz: Bayburt- Gümüşhane yolu üzerinde ejderha taşı diye bilinen bir taş bulunmaktadır. Bu taş eskiden bir ejderhadır. Ejderhadan kurtulmak isteyen yaşlı bir kadın, bazı yerlerde hamile kadın, Allah'a yalvararak "Allah'ım ya beni taş et ya bu ejderhayı". der. Ejderha taş kesilir. Bu anlatmanın başka bir şeklinde ise; ermişliği ile bilinen Oflu Hoca' ya gidilir ve ondan dua ederek bu ejderhayı taş etmesi istenir. Oflu Hoca, "Ya mübarek hayvan, dur!" der ve ejderha taş kesilir (Sakaoğlu, 2009: 43). Görüldüğü üzere, efsanede kişi yardımı Allah'tan isterken menkıbelerde ermiş kabul edilen, keramet ehli kişilerden yardım istenmekte ve bu şekilde bir değişim gerçekleşmektedir.

"Evliya menakıpnameleri masal, efsane ve destan gibi olağanüstü olayların anlatıldığı edebi türler içinde değerlendirilmekte birlikte, konularının gerçek ve kutsal kişiler, yani veliler olması, sade bir üslupla yazılmış olmaları itibarıyla diğer türlerden ayrılır." (Şahin, 2018: 89). Menkıbe, efsane ile benzerlik gösteren bir tür olması bakımından önemlidir. İkisinde de olağanüstü özellikler bulunmaktadır. Lakin menkıbe türünde velilerin hayatları anlatılmakta ve içerisinde tarihi bilgilere de yer vermektedir. Efsaneler, gerçek olaylar olmamasına karşın

menkıbeler gerçek hikâyeler olarak bilinmektedir. Bu nedenle efsaneden ayrılmaktadır. Masallar ve menkıbeler arasındaki fark ise daha belirgindir. Masallarda da olağanüstü olaylar anlatılmaktadır. Fakat masallarda veliler, velilerin hayat hikâyeleri veya döneme ait tarihi gerçeklik bulunmamaktadır.

3.2.1. Menakıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli

Hacı Bektaş-ı Veli'nin soyu, Hz. Ali ve Fatıma yoluyla peygamberlere dayanmaktadır. Hacı Bektaş'ın babası İbrahim-i Sani, annesi ise Hatem Hanım'dır. Yirmi senedir evli olan İbrahim-i Sani ve Hatem Hanım'ın uzun süren bekleyişlerinin ardından Hacı Bektaş-ı Veli dünyaya gelmiştir (Gölpınarlı, 1958: 4).

Hayatı hakkında bilgileri onun için yazılmış olan "Velayetname" den elde etmekteyiz. Alevi – Bektaşî menkıbeleri arasında en çok tanınan ve okunan menkıbe Hacı Bektaş-ı Veli için yazılmış olan menakıpnamedir. Çoğunlukla eserin adı "*Velayetname*" şeklinde de bilinmektedir. Eseri diğer menkıbelerden ayıran temel husus Bektaşilik tarikatının yüce piri Hacı Bektaş'ın menkıbelerini barındırmasından ötürü olacaktır (Ocak, 2018: 31).

Hacı Bektaş-ı Veli'nin asıl adı Bektaş'tır. Nişabur' da doğmuştur. Nişabur'da hayatını geçirmiştir (Coşan, 2015: 201). Hacı Bektaş-ı Veli, öğrenim hayatına başlayacağı vakit İbrahim-i Sani, Bektaş'a bilgili, kabiliyetli ve yetenekli bir hoca aramaya koyuldu. Türkistan'ın yüce piri Ahmed Yesevî'nin ulu halifesi olan Lokman-ı Perende'yi Bektaş'a ilim öğretmesi için uygun gördü (Irene, 1998: 114). Hacı Bektaş- Veli, Lokman-ı Perende'den tasavvuf dersleri alarak kendisini geliştirmiştir. Hoca Ahmed Yesevî'ye bağlanarak onun müridi olur (Coşan, 2015: 201). Hac görevini gerçekleştirdikten sonra Yesevî tarafından Anadolu'ya irşat için gönderilmiştir. Bu durum Anadolu'daki diğer erenlerin kıskançlığına sebep olmuştur (Küçük, 2014: 231). Sulucakarahöyük'te tekkesini kurarak bir yaşam süren Hacı Bektaş-ı Veli, bir yandan mürşitlik görevini devam ettirirken bir yandan da İslamiyet'i yaymaya çalışmaktadır. Halifelerini, irşat için Anadolu'ya gönderen Hacı Bektaş-ı Veli, yaşamını eski dinî inançların etkisiyle kaynaştırmıştır. Dönemin ünlü isimleri Yunus Emre, Seyyid Mahmud Hayrani gibi kişiler de Velayetname' de anılmaktadır. Mitolojik unsurların fazlaca yer aldığı bir menkıbe olarak karşımıza çıkmaktadır (Duran, 2014). Hacı Bektaş-ı Veli, Şiilik görüşüne dayanmaktadır. Alevi-Bektaşî tarikatına mensup bir şahsiyettir (Coşan, 2013: 100).

Hacı Bektaş-ı Veli, edebiyatımız açısından önem arz eden eserlere de sahip bir kişidir. Eserlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Kitâbu'l Fevâid: Ahmed Yesevî'nin Dîvân-ı Hikmet adlı eseri örnek alınarak Farsça olarak yazılmış bu eser, üçüncü bir kişinin ağzından hikâye edilerek anlatılmakta gibi görünmesine rağmen; anlatılanlar Hacı Bektaş'ın kendi kaleminden çıkmıştır.
2. Makalât: Hacı Bektaş Velî'nin bugün elimizde bulunan en fazla tanınmış ve en hacimli eseri olarak karşımıza çıkmaktadır. Eserin dili aslen Arapçadır. Makalât'ın kütüphanelerimizde pek çok Türkçe tercüme nüshası bulunmaktadır. Eserin manzum bir tercümesi, 812/1409 tarihinde Hatiboğlu Muhammed tarafından yapılmış olup mensur tercümesi ise Molla Sa'deddin tarafından yapılmıştır.
3. Şerh-i Besmele: “Manisa Kütüphanesi 3536 numarada kayıtlı ve Kitâb-ı Tafsir-i Besmele ma'a Makalât-ı Hacı Bektaş Rahmetullah başlığını taşıyan ve 827/1422 yılında Ca'fer b. Haşan tarafından istinsah edilmiş 57 sayfa tutarındaki bu eser, Rüştü Şardağ tarafından, İlmî neşir kaidelerine bağlı kalmaksızın yayınlanmıştır.”
4. Şathiyye: İki sayfa kadardır. Nazım – nesir karışık olarak Tuhfetu's Salikîn ismiyle Türkçe olarak yayımlanmıştır.
5. Hacı Bektaş' ait olduğu söylenen diğer eserler ise şunlardır: “*Fâtiha Sûresi Tefsîri, Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelîmât-ı Ayniyye, HurdeNâme, Üssü'l Hakika*”. (Fırlı, 1996: 335-336).

Velayetname'nin dili sade, öz bir Türkçedir. Hikâye tarzında yazılmış olan eserde halkın kullandığı mecazlarda yer almaktadır. Bilinen nüshalarının tümü Türkçedir. Bilinen en eski nüsha Ankara Üniversitesi'nde bulunan nüshadır (Gölpınarlı, 1958: 8-19). Menkıbenin gerek yurt içinde gerek yurt dışında birçok yazma nüshası mevcuttur. Hacı Bektaş Menakıbının elde bulunan nüshalarından bazıları manzum bazıları mensurdur. Bir kısmı ise manzum-mensur biçimindedir (Ocak, 2018: 31).

Velayetnamenin yazarının kim olduğu başlarda bir netlik kazanmamıştır. Daha sonraları eserden anlaşıldığına göre eserin Uzun Firdevsi diye bilinen biri tarafından yazıldığı ortaya çıkarılmıştır. Velayetnamenin kesin yazılış tarihi de tam olarak bilinmemektedir. Bazı araştırmacıların görüşlerine göre eserin yazılış XV. yüzyıl ve XVI. yüzyıl civarlarına denk gelmektedir (Ocak, 2018: 32).

Eserde Hacı Bektaş-ı Velî'nin, yaşamı, Ahmed Yesevî ile ilişkileri, fetih hareketlerine katılması ve vefatı anlatıldıktan sonra onun halifeleriyle ilgili menkıbeler eserin sonunda anlatılmaktadır. Eserden anlaşıldığına göre Hacı Bektaş, kafirlerle savaşan alp -eren bir gazidir.

Bulunduğu her yerde dini yaymaya çalışır. Eserde Şamanist motiflerin fazlalığı da dikkat çekicidir (Ocak, 2018: 33-34).

Eser üzerinde, Hamiye Duran, Bedri Noyan, Abdülbaki Gölpınarlı ve birçok yazarın çalışmaları bulunmaktadır (Erdem, 2018: 13). Gerek halk üzerindeki tesirleri gerek kişisel ve kültürel kimliği ile Hacı Bektaş Veli Türk Kültürü ve insanı için çok önemli bir yere sahiptir (Güzel, 2009: 34). Hacı Bektaş-ı Veli, kimseye ayrılık gözetmeden bakan, herkese güler yüz gösteren, yardımsever bir insandır. İnancının temel noktasına sevgiyi, saygıyı koymuştur. İyilik ve güzellikle tüm insanlara yaklaşmış bir kişidir. Bu doğrultuda onun Velayetnamesi zamanının dinî, siyasi, kültürel gelişmelerini içerisinde barındıran ve geleceğe ışık tutan müstesna bir eserdir (Duran, 2014).

3.2.2.Saltıkname

Sarı Saltık, Ahmed Yesevî'nin hikmetleri aracılığıyla Anadolu'da İslamiyet'i yaymaya çalışan bir alp-erendir (Aydın, 2019: 21). Saltık, İslamiyet'i özellikle Şaman Türkmen topluluklarına yaymakta gayet başarılı olmuştur (Ashyüce, 2017: 429).

Saltıkname, XIII. yüzyılda yaşadığı söylenen Sarı Saltık'ın menkıbelerinin Ebu'l Hayr Rumi tarafından derlenmesiyle oluşturulmuştur (Bekki, 2014: 313). Saltıkname, Fatih Sultan Mehmet'in oğlu Cem Sultan'ın isteği üzerine yazılmıştır. Fatih Sultan Mehmet, Uzun Hasan ile mücadeleye giderken Cem Sultan'ı Edirne' de bırakmıştır. Cem Sultan, şehri dolaşırken adından çokça bahsedilen Sarı Saltık'ı duymuş ve Sarı Saltık hakkında bilgi sahibi olmak istemiştir. Sarı Saltık ile ilgili bilgileri toplamak için Ebu'l Hayr Rumi görevlendirilmiştir. Ebu'l Hayr Rumi, söylediğine göre yedi yıl dolaşarak "Saltıkname" adlı eseri oluşturmuştur (Ocak, 1978: 266).

Saltıkname 'de belirtilenlere göre Sarı Saltık, Battal Gazi'nin soyundandır (Yakupoğlu, 2014: 203). Asıl adı, Hızır'dır. Sarışın simalı ve kızıl saçlı olduğu için Sarı Saltık olarak tanınmaktadır. Saltıkname 'de Sarı Saltık, Seyyid, Şerif, Seyyid Sultan, Server gibi adlarla da anılmaktadır (Ocak, 2011: 36).

Saltık, gazi bir dervişdir. Babadağ'ında tekkesini kurmuştur. Balkanlar'da din, dil ve ırk ayrımı gözetmeden herkese hizmet etmiş bir alperendir (Abiha, 2011: 292). Saltık hem Alevi-Bektaşî düşüncesinin oluşup yayılmasında önemli bir görev üstlenmiş hem de toplumsal ve dinî yapılanmanın devam etmesini sağlamıştır (Çakmak, 2012: 8).

Saltıkname 'de diyar diyar dolaşan İslam'ı yaymaya çalışan bu yolda kerametler gösteren bir şahsiyet olarak karşımıza çıkan Sarı Saltık hem ülkemizde hem de Balkanlar da sevilen bir alperendir (Demir / Erdem, 2013). Saltıkname 'ye göre Sarı Saltık 99 yaşında Keligra'da bulunan tekkesinde vefat etmiştir (Alptekin, 2013: 7). On iki yerde kabri olduğu bilinmektedir. "Babadağı Türbesi, Kalliakra Kalesi Mezarı, Eski Baba Türbesi" bilinen mezarları olmakla birlikte Anadolu ve Balkanlar'da özellikle Arnavutluk ve Makedonya' da mezarı bulunmaktadır. Anadolu' da Niğde Bor' da ve Tunceli Hozat' ta Sarı Saltık'ın makamı vardır (Ocak, 2011: 100-106). Birçok kral onun mezarına sahip çıkmak istemiştir. Bu da Saltık'ın çok sevilen ve sayılan bir insan olduğunun göstergesidir (Abiha, 2011: 292).

Saltıkname'nin altı nüshası bulunmaktadır:

1. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde var olan ve Abdülbaki Gölpınarlı tarafından tanıtılan nüsha.
2. Milli Kütüphane 'de Dr. Müjgan Cunbur'un bulduğu nüsha.
3. Halil Nuri Bey Kütüphanesi'ndeki nüsha.
4. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde mevcut olan nüsha.
5. Milli Kütüphane 'de Yazma Eserler Bölümü'nde mevcut olan nüsha.
6. Necati Demir'in kişisel kitaplığında var olan nüsha (Demir / Erdem, 2013: 26).

3.2.3. Velayetname-i Hacım Sultan

Hacım Sultan Menkıbesi, onun vefatından sonra onun yerine şeyhlik postuna oturan Derviş Burhan tarafından derlenerek oluşturulmuştur (Gülerer, 2014: 121). Hacım Sultan Menakıbname 'si Bektaşî menakıbnameleri arasında ilk yazılan menkıbe olarak dikkati çekmektedir (Gülerer, 2017: 262).

Bektaşiler, Hacım Sultan'ın Hacı Bektaş-ı Veli'nin halifesi olduğunu söylemektedirler. Rivayete göre gerçek adı Recep'tir (Ocak, 1992a: 90-91). Hacım Sultan, Hünkâr'ın ulu halifesidir. Hacı Bektaş Velayetnamesi'nde en çok adı geçen velidir (Güzel, 2011: 90). Hacım Sultan hakkındaki bilgileri Hacım Sultan adına yazılmış olan velayetname, Menakıp-ı Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli ve Menakıbu'l Kudsiyye Fi Menasibi'l Ünsiyye'de aktarılan bilgilerden öğrenmekteyiz (Gülerer, 2012: 21).

Velayetnameden anlaşıldığına göre Hacım Sultan'ın soyu on iki imamdan biri olan Ali Naki'nin oğlu Hüseyin'e dayanmaktadır. Hacım Sultan, Hacı Bektaş ile Anadolu'ya gelmiştir (Ocak, 2018: 35). Uşak yakınlarındaki Susuz adı verilen yerde kendi tekkesini kurarak burada

halifeler yetiştirmiştir. Hacım Sultan ve Hacı Bektaş devamlı olarak zikir çekip dünyaya meyletmeyerek gece gündüz sürekli ibadetle meşgul olurlardı (Gülerer, 2012: 22).

Hacım Sultan, <Kolu Açık Hacım Sultan> olarak da bilinmektedir. Bu isimle anılmasının nedeni şudur: Hacı Bektaş-1 Veli, “Batın Kılıcı” nı Hacım Sultan’ a verir ve Hacım Sultan’a kendisine danışmadan iş yapmamasını buyurur. Hacım Sultan, bu kılıcı (ağaç kılıç) dergâha su taşıyan katır üzerinde dener, katır ortadan ikiye bölünür. Hacı Bektaş-1 Veli’ye bu durum bildirilince; Hacım Sultan için “Kolları tutulsun!” der. Hacım Sultan’ın kolları tutulur. Halifeler, Hacım Sultan’ın affedilmesi için Hacı Bektaş-1 Veli’ye giderler. Hacı Bektaş, Hacım Sultan’ı affeder. “Kolu açık olsun!” der. Hacım Sultan’ın kolları açılır ve Kolu Açık lakabıyla anılır (Gülerer, 2012: 45).

Menakıpnamesinden anlaşıldığına göre Hacım Sultan, Hacı Bektaş’a bağlı bir Haydari Kalenderisi olabilir (Ocak, 1992a: 91). Hacım Sultan Menakıpnamesinin günümüze ulaşmış nüshaları şunlardır:

1. *“Hacım Köyü Nüshası*
2. *Ali Emiri Efendi A Nüshası*
3. *Ali Emiri Efendi B Nüshası*
4. *Diyanet Nüshası*
5. *Rudolf Tschudi Nüshası*
6. *Şükranîye Köyü Nüshası”* (Gülerer, 2014).

Hacım Sultan Menakıpnamesi, Dede Korkut Hikâyelerindeki gibi nazım- nesir karışık bir biçimde yazıya aktarılmıştır (Gülerer, 2014).

3.2.4.Abdal Musa Velayetnamesi

Abdal Musa Velayetnamesinin kim tarafından yazıldığı bilinmemektedir. Bektaşî menakıpnameleri içerisinde hacim olarak en küçük olanı Abdal Musa Velayetnamesidir (Ocak, 2018: 36). Abdal Musa, XIV. yüzyılda Batı Anadolu’ da hayatını sürdürmüş, Osmanlı Devleti’nin kuruluş döneminde menkıbeleri ile tanınmış alp-eren bir veli olarak bilinmektedir. Abdal Musa, Orta Asya’ dan Anadolu’ya gelmiş olan Ahmed Yesevî’nin halifelerindendir (Güzel, 2019: 11).

Velayetname ’ye göre Abdal Musa, Horasan’dan göçerek Anadolu’ya yerleşmiş bulunan bir ailenin çocuğudur. XIII. yüzyılın sonu ile XIV. yüzyılın başlarında yaşamıştır. Neslinin Hz. Ali’ye dayandığı bilinmekle beraber annesini küçük yaşta kaybettiği de

söylenmektedir (Güzel, 2019: 19). Abdal Musa, Anadolu'daki fetih hareketlerine katılmış daha sonraları ise bugün bilinen Elmalı yakınlarındaki Tekkeköy'de tekkesini açmıştır (Ocak, 2018: 37). Menkıbelerle çevrili hayatı velayetnamesinde anlatılmaktadır.

XIV. yüzyılda Batı Anadolu'da, Osmanlı Devleti içerisinde faaliyetlerde bulunan <Rum Abdalları> nın ileri gelen önemli ismi olan Abdal Musa, Bektaşiliğin ortaya çıkışından sonra önde gelen evliyalardan biri kabul edilmiştir (Ocak, 2018: 37). Abdal Musa, yaşadığı devirde Bektaşi çizgisinden çıkmamış, Bektaşi geleneğini devam ettirmiş ve bu yolda olan Kaygusuz Abdal gibi şairlere hocalık yapmış bir velidir. Etrafına birçok mürit toplamıştır (Alay, 2019: 272). Abdal Musa'nın kabri ve türbesi bugün Antalya'nın Elmalı ilçesinde "Tekke Köyü" nde bulunmaktadır.

Abdal Musa Velayetnamesinin Nüshaları

1 "Abdurrahman Güzel Nüshası

2. Sadeddin Nüzhet Ergun Nüshası

3. Süleyman Fikri Erten Nüshası" (Güzel, 2019).

3.2.5. Kaygusuz Abdal Velayetnamesi

Kaygusuz Abdal, XIV. yüzyılın sonu ile XV. yüzyılın birinci yarısında yaşamış bir velidir. Asıl ismi Seyyid Alaaddin Gaybî'dir. Babası Alaiye Sancağı Beyi'dir. Kaygusuz Abdal'ın hayatı etrafında şekillenmiş olan menakıpnamesi mevcuttur. Menakıpname 'de belirtilenlere göre Kaygusuz Abdal, çok iyi bir eğitim görmüştür. (Güzel, 1999: 6). Kaygusuz Abdal'ın Abdal Musa'ya bağlanması ve ona halife oluşu menakıpnamede yer almaktadır (Erdem, 2018: 20). Kaygusuz, ava çıktığı bir sırada kendisine geyik donunda görünen Abdal Musa'nın peşine düşmüş ve Abdal Musa dergahına vararak Abdal Musa'nın müridi olmuştur (Güzel, 1999: 6). Doğum tarihi ve ailesi hakkında kesin bilgiler olmamakla birlikte menakıpnamesinde Abdal Musa'ya hizmeti, göstermiş olduğu kerametler ve başından geçen olaylar anlatılmaktadır (Boran, 2017: 24-25). Genç yaşlarındayken, Abdal Musa'ya İntisap etmiş ve onun halifesi olmuştur. Daha sonra Mısır' a giderek Bektaşilik tarikatını burada yaydığı bilinmektedir. Kaygusuz Abdal'ın dinî ve din dışı eserleri bulunmaktadır (Ocak, 2018: 38-39).

Kaygusuz Abdal'ın eserleri şunlardır:

1. Divan: Kaygusuz Abdal'ın şiirleri, istinsah edilip divan altında toplanmıştır. Bir Halvetî şeyhi tarafından istinsah edildiği düşünülmektedir.
2. Gevhername: Bir edebi tür olan gevhernamelerin içerisinde Allah'ın birliği ve Hz. Muhammed'in vasıfları konu edilmektedir.
3. Dolapname: Bir su dolabının hikâyesini anlatan bir eserdir.
4. Minbername: Camide, hatibin üzerine oturduğu eşyanın adı olan minber doğrultusunda böyle bir eser kaleme alınmıştır.
5. Salatname: Namaz kurallarını göstermek için kaleme almıştır.
6. Gülistân: Mesnevi tarzında kaleme alınmış, sembolik bir eserdir.
7. Budalaname: Nefsin terbiyesi, ilahi aşk, gönül, insan-ı kâmil kavramları üzerine kurulmuş bir eserdir.
8. Kitab-ı Miğlate: Kaygusuz Abdal'ın gördüğü rüyalardan oluşmaktadır.
9. Vücutname: Eserde harfler, burçlar, mevsimler, insan bedeni ve dört kapı ele alınmıştır.
10. Risale-i Kaygusuz Abdal
11. Sarayname: Kişinin nefsini yenerek saray denilen aleme gelmesinden bahsetmektedir.
12. Dilgûşa: Vahdet-i vücud ve nefis terbiyesi üzerine yazılmış bir eserdir (Akman, 2019: 64-73).

Kaygusuz Abdal, menakıpnamesinden öğrendiğimize göre 1404-1405 senelerinde Mukattam Dağı'nda zaviyesini inşa ettirmiştir. Buradan Hicaz'a daha sonra ise sırayla Dimaşk, Hama, Humus, Bağdat, Kûfe, Necf, Kerbela ve Musul'a uğramıştır. Halife oluşu ve Abdal Musa tekkesine dönüşü ve Elmalı'da bulunan tekkesine gelerek burada vefat ettiği belirtilmektedir (Ocak, 1992a: 87-88).

Menakıpnamenin yazarının kim olduğu belli değildir. Menakıpname manzum-mensur şekilde kaleme alınmıştır (Güzel, 1999).

Menakıpnamenin Nüshaları

1. Abdurrahman Güzel Nüshası
2. MA. Nüshası (Güzel, 1999).

3.2.6.Seyyid Ali Sultan Velayetnamesi

Bektaşî tarikatının önde gelen velilerinden birisi olan Seyyid Ali Sultan, Kızıl Deli lakabıyla tanınmaktadır (Yıldırım, 2007: 23). XIV. yüzyıl ve XV. yüzyıl dolaylarında yaşamış olduğu anlaşılan Seyyid Ali Sultan bir derviş gazidir (Ocak, 2018: 39).

Tekkesini Dimetoka civarlarında kurmuş olması ve buradan geçen Kızıldeli ırmağı sebebiyle kendisine Kızıldeli lakabı verildiği düşünülmektedir (Yıldırım, 2007: 23).

Velayetnamesinde o da tıpkı Sarı Saltık gibi bir alp-eren olarak karşımıza çıkmaktadır. Gittiği yerlerde halkı Müslüman olmaya davet etmektedir (Yıldırım, 2007). Bektaşîliğin bir tarikat olarak yayılmasında önemli katkıları olan Seyyid Ali Sultan hem Bektaşîlerce hem de Kızılbaşlarca çok sevilmektedir (Ocak, 2018).

Onun hakkında yazılan Velayetname 'de 40 arkadaşıyla birlikte Horasan'a giderek Yıldırım Han'a katılışı, Edirne, Dimetoka ve çevresini zapt ederek ahaliyi haraca bağladıkları anlatılmaktadır. Daha sonra Dimetoka'da kendi zaviyesini kurmuştur (Yıldırım, 2007:14: Ocak, 2018: 40). Seyyid Ali Sultan Velayetnamesi'nin yazarı Cezbî mahlaslı bir şair olarak bilinmektedir. Eserin yazılış dili ve üslubundan, eserin XV.-XVI. yüzyıl civarında yazıldığı düşünülmektedir (Ocak, 2018: 41).

Yazılış biçimi ve anlatılan olaylara bakıldığında eserin Saltıkname, Battalname tarzında yazıldığı görülmektedir. Cihat ve gaza esasına dayalı bir eserdir (Ocak, 2018: 41). Velayetname manzum-mensur şeklinde yazılmıştır (Yıldırım, 2007).

Seyyid Ali Sultan Velayetnamesinin Türkiye Nüshaları

- 1.Ankara Milli Kütüphane Bulunan 1189 sıra numarası ile kayıtlı el yazması nüsha.
- 2.İstanbul Atatürk Kitaplığı'nda bulunan nüsha.
- 3.Yapı Kredi Bankası Sermet Çifter Kütüphanesi'nde bulunan nüsha (Yıldırım, 2007: 45).

3.2.7.Sultan Şücaeddin Velayetnamesi

Şücaeddin Veli, XIV. yüzyıl sonlarıyla XV. asrın başlarında yaşadığı tahmin edilen bir velidir (Köprülü, 1972: 177). Şücaeddin Veli Velayetname 'de farklı isim ve lakaplarla anılmaktadır. Bu isimler, Sultan, Sultan Şüca, Şücaeddin Veli, Sultan Varlığı şeklindedir (Köksal, 2018: 3).

Şücaeddin'in ailesi, hayatı ve ne zaman doğduğu hakkında kesin bilgilere rastlanılmamaktadır. Ancak yaşadığı muhit ve temasta bulunduğu kişiler velayetnamesinden elde edilen bilgiler arasında mevcuttur (Köprülü, 1972: 179). Velayetnamesi'ne göre Sultan Şücaeddin tüm yaz durmadan dolaşıp kışları Seyitgazi' de bulunan tekkesinde geçirmektedir. Eserde Şücaeddin Veli'nin zaman zaman fetih hareketlerine katıldığı da görülmektedir. Sultan Şücaeddin Velayetnamesi'nin yazarının Esirî mahlaslı biri olduğu bilinmektedir (Ocak, 2018: 43).

Şücaeddin Veli'nin adı Hacı Bektaş Velayetnamesi ve Otman Baba Velayetnamesinde de geçmektedir (Köksal, 2017: 10). Şücaeddin Veli, Balkanlar'da faaliyet göstermiş bir Kalenderi şeyhidir (Say, 2006: 115).

Şücaeddin Veli, Anadolu Alevileri arasında çok sevilen ve adından çok bahsedilen bir veli hüviyeti kazanmıştır (Ocak, 1992a). Velayetnamesi, 52 sayfadan oluşan küçük bir eserdir (Köprülü, 1951: 13). Şücaeddin Veli Velayetnamesi manzum- mensur şeklinde yazıya geçirilmiştir (Yıldız, 2006: 50). Eser diğer velayetnameler gibi doğumdan ölüme hayatını anlatmamaktadır. Eserinde bazı yerlerinde argo kelimeler de mevcuttur (Ocak, 2018: 43). Menkıbelerinde merkez Eskişehir'in Seyitgazi ilçesidir (Ocak, 2018: 43).

Şeyh Şücaeddin Veli Velayetnamesi Nüshaları

1. Orhan Köprülü'nün şahsi kütüphanesindeki nüsha.
2. Derviş Muhammed İbni Battal tarafından istinsah edilmiş olan nüsha.
3. Zeliha Koç Bacı olarak tanınan bir kişinin cönk defterinde kayıtlı bulunan nüsha.
4. Kastamonu İl Halk Kütüphanesi'nde kayıtlı olan bir nüsha (Köksal, 2017: 11-12).

3.2.8. Otman Baba Velayetnamesi

XV. yüzyılda yaşamış olan Otman Baba bir Kalenderi şeyhidir. Öteki adı Hüsam Şah'tır (Ocak, 1992a: 96). Otman Baba XV. yüzyılda Horasan'dan Anadolu'ya gelerek Balkanların fethine katılmış olan alp-eren bir derviştir (Üçüncü, 2004: 10). Otman Baba, tipik bir Kalenderi şeyhinin özelliklerini barındırır. Saç, sakal, bıyık ve kaşlarını kazıtır. Kuvvetli bir görünüşü vardır (Yalçın, 2008: 2).

Otman Baba, her zaman halka hizmet etmiş, iskân ve imar faaliyetlerine katılmış bir velidir. Fatih Sultan Mehmet zamanında fetih hareketlerine katılmış, o da tıpkı Sultan Şücaeddin ve Sarı Saltık gibi alp-eren bir veli olarak tanınmıştır (Yalçın, 2008: 10).

Otman Baba, tekkesini Bulgaristan'a kurmuştur. Bu tekke önemli bir Bektaşî tekkesi hâline gelmiştir. Otman Baba Velayetnamesi, yazılış itibarıyla son Bektaşî menkıbesidir ve Hacı Bektaş-ı Veli'nin Velayetnamesi'nden sonra en hacimli olanı kabul edilmektedir. Velayetnamesinden anlaşıldığına göre Otman Baba derin bir mistik güce sahiptir (Ocak, 1992a: 97). Velayetnamenin yazarı şeyhin halifelerinden Küçük Abdal 'dır (Ocak, 2018: 45). Velayetnamede anlatılan menkıbeler kronolojik bir sıra izlememektedir. Karışık bir şekilde ve birbirinden bağımsız olarak aktarılmaktadır. Menkıbedeki olaylardan bir kısmı Anadolu'da büyük kısmı ise Balkanlar'da geçmektedir (Ocak, 2018: 45). Eser manzum- mensur şekilde kaleme alınmıştır (Yalçın, 2008). Velayetnamenin Otman Baba hayattayken mi yoksa o vefat ettikten sonra mı oluşturulduğu hakkında kesin bilgi mevcut değildir (Yurtoğlu / Alkan, 2018: 48). Otman Baba, 1478 yılında vefat etmiştir. Onun vefatından sonra postuna, halifesi olan Akyazılı Sultan daha sonra ise Demir Baba geçmiştir. "Otman Baba'nın Velayetnamesi'nde birçok Kalenderî babasının adı geçmektedir. Bunlardan bazıları şunlardır: Sarı Saltık (Edirne ve Kaligra), Mümin Derviş (Zağara), Mecüklü Baba (Pirevadi), Turhan Baba (Kızılağaç Yenicesi), Nasuh Baba (Karasu Yenicesi), Bayezid Baba (Vardar), Mecnun Derviş (Serez), Ahmed Baba (Vize), Karakoçak Baba (Vize)" gibi babaların adları bulunmaktadır (Yalçın, 2008: 21). Otman Baba yaşadığı devirde sevilmiş ve adından çokça bahsedilmiş bir veli olarak bilinmektedir.

Otman Baba Velayetnamesi Nüshaları

1. Ankara Cebeci Semt Kütüphanesinde Bulunan Nüsha
2. Milli Kütüphanede Bulunan Nüsha (Yalçın, 2008: 23).

3.2.9. Koyun Baba Velayetnamesi

Hakkında anlatılan menkıbelere göre; Koyun Baba, Horasan'da doğmuştur. Gerçek adı Seyyid Ali'dir. Şeceresi İmam Rıza'ya dayanmaktadır. XV. yüzyılda yaşamıştır (Gürel, 2018: 640). Koyun Baba ile ilgili bilgi edineceğimiz kaynakların başında ilk olarak Otman Baba Velayetnamesi daha sonra ise Piri Baba Velayetnamesi gelmektedir. Koyun Baba, Otman Baba'yı sırtında taşıyarak İstanbul Terkoz'dan İstanbul Boğazı'nın bulunduğu tarafa geçirmiştir. (Doğanbaş, 2015: 21). Koyun Baba Velayetnamesi XVI.yüzyılda yazıya geçirilmiştir. Velayetnamesi 'ne göre Horasan'dan Anadolu'ya gelmiştir, Fatih Sultan Mehmet'in çağdaşıdır (Ocak, 1992a: 94).

Velayetname 'de anlatılanlara göre Koyun Baba olgunluğa eriştiği bir vakit gece rüyasında Hz. Muhammed görür. Peygamber efendimiz, Koyun Baba'ya Hacca gitmesini söyler, oradan da gelip kabrini ziyaret etmesini ister. Koyun Baba'ya birçok nasipler verildiğini, bu nasipleri arayarak bulmasını söylemiştir (Doğanbaş, 2015: 27). Koyun Baba'ya bu lakabın verilmesini hem koyun güdüyor olması hem de yirmi dört saatte bir koyun gibi melemesine bağlamışlardır (Ocak, 2018: 46). Bir vakit, kendisi bir mağarada inzivaya çekilmiş, bu sırada ona Âşık Çoban, Ârif Çoban lakaplarının verildiği söylenmektedir. Türbesi, Çorum Osmancık'ta bulunmaktadır (Ocak, 1992a: 94).

Koyun Baba Velayetnamesinin Bilinen Nüshaları

1. Hasan Hüseyin Büyükkaya'nın yazmış olduğu nüsha.
2. Hicri 1280 tarihli yazma nüsha.
3. Hicri 1261 tarihli Naimi tarafından yazılan nüsha.
4. Tarihi ve yazarı bilinmeyen 47 varaktan oluşan nüsha.
5. Çorum İl Halk Kütüphanesi'nde bulunan nüsha.
6. Milli Kütüphanede kayıtlı olan nüsha.
7. Hacı Yılmaz tarafından yayınlanan yazma nüsha.
8. M. Şakir'in yayınlamış olduğu nüsha.
9. Muzaffer Doğanbaş'ın özel kitaplığında bulunan yazma nüsha (Doğanbaş, 2015: 43).

3.2.10. Piri Baba Velayetnamesi

Piri Baba'nın doğum ve ölüm tarihleri hakkında elde bilgi bulunmamaktadır. XIII. yüzyılda Horasan civarından gelip, Merzifon'a yerleştiği bilinmektedir. Piri Baba, Hacı Bektaş-ı Veli'nin halifelerinden birisidir (Aşkun, 1947: 10-15).

Piri Baba hakkındaki bilgilere Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi ve Fuat Köprülü'nün Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar eserlerinden ulaşabilmekteyiz. Buna göre Piri Baba'nın Merzifon civarında bir türbesi olduğu Bektaşiliğe mensup olduğu söylenmektedir. Velayetnamesi'nin Şamlıoğlu Hoca İbrahim tarafından yazıldığı bilinmektedir (Doğanbaş, 2007: 163-166)

Piri Baba Velayetnamesi, Piri Baba'nın velilik ve kerametlerini anlatan önemli bir eserdir. Kaç nüshasının olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Elde bulunan tek nüsha, "İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Kitaplığı Türkçe Yazmalar Bölümünde 1313 numarada"

bulunmaktadır (Doğanbaş, 2007: 166-169). Velayetnamesi'nin içerisinde bulunan kerametler efsanelerde anlatılan kerametlerle benzerlikler taşımaktadır. Eser üzerinde çok fazla çalışma yapılmamıştır (Doğanbaş, 2007).

4.ALEVİ- BEKTAŞI MENKİBELERİNDE TESPİT EDİLEN ŞEKİL DEĞİŞTİRME UNSURLARI

4.1.Keramet

Keramet kelimesinin kökü Arapçadan gelmektedir. K-r-m kökünden gelen bu kelime sözlüklerde ‘cömert ve aziz’ anlamına gelir (Çal, 2017: 58). İslamiyet’te peygamberlik iddiasında bulunmayan velilerin başından geçen harikulade olayların vuku bulmasına keramet denilmektedir (Babür, 2019: 90).

“*Keramet: Peygamberlik iddiası ile ilgili olmaksızın kişide harikulade bir hâlin zuhur etmesidir. Peygamberlerde ortaya çıkan olağanüstü olaylara mucize denilirken, benzeri durum veliler için söz konusu olunca, buna da keramet denir. Bu durumda olan velilerin, ermişlerin gerçekleştirdiklerine inanılan eylem.*” (Gökbel, 2019: 489).

“Ziyaret eyledim Hacı Bektaş’ı
Keramet gösterdi, yürüttü taşı
Arz babına kodum can ile başı
Yoluyla erkana uğradım geldim”

La Edri

“Bıktım o sofunun ibadetinden
Usandım mürşidin icazetinden
Geçtim o tekkenin kerametinden
Çile-i felekten bezdim usandım”

Dertli

“Koyma gelmesin yanıma şeytan-ı lain
Kerametli efendim kuluna sensin muin
Lütfundan umarım ki son nefeste kıl emin
Muhammed aşkına olsun feda canım medet”

Acizi

Mustafa Nihat Özön (1987) **Osmanlıca Türkçe Sözlük** adlı çalışmasında keramet kavramını şu şekilde açıklamaktadır: Kelime anlamı olarak kerem ve bağış anlamlarına gelmektedir. Evliyaların olağanüstü davranış ve hâlleridir (s.434).

İnsanlar için olağanüstü olay ve durumlar her zaman dikkat çekici bir hâl almıştır. Her toplumda ve dinde olağanüstü durumlarla karşılaşmak mümkündür. Anlatılarımızda masallarda, efsanelerde, destanlarda ve menkıbelerde bu olağanüstü hâller yer almıştır. Toplumumuzda da hem İslam dinini kabul etmemizden evvel hem İslam dinini kabul ettikten sonrasında da olağanüstü olay ve hadiseler büyük ilgi ve merak duyulmuştur. İslam dinini kabul etmemizden evvel özellikle şamanlarda vuku bulan olağanüstü hâller, İslam dinini kabul etmemizden sonra ise veli adını verdiğimiz keramet sahibi şahıslarda görülmektedir (Kılınç İnevi, 2019: 18). Keramet, tasavvuftaki belki de en mühim olaylardan birisidir. Veli bir kimsenin bir karizmasının oluşmasını sağlamasının yanı sıra, veli kişinin fikirlerinin yayılmasını da sağlamaktadır. Veli kimsenin göstermiş olduğu bu olağanüstü durum ve hâller yani kerametler velinin tasavvufu yayma ve savunmasını sağlamıştır (Öztürk, 2016: 218).

Veliler göstermiş oldukları bu olağanüstü hâller ile insanlara doğru yol gösterirler. İnsanlar velilerin göstermiş oldukları bu kerametler sayesinde düzen altına girmekte sapkın ve kötü huylarını terk ederek; veliye hürmet duymaktadırlar (Atasever, 2012: 12). Keramet sahibi kişiler peygamberlik iddiasından uzaktırlar. Veli, kerametinin Allah'ın lütfuyla gerçekleştiğini bilir ve bu doğrultuda onun yolunda ilerler. Allah, dünyevi zevkleri bırakan kişilere keramet hâlini yaşatmaktadır. Veliler, kerametlerini veliliklerinin kanıtlanması gereken durumlarda gösterirler. Veliler için asıl keramet, nefislerden sıyrılıp yalnızca Allah'la yok olmaktır. Keramette gizlilik önemlidir (Kılınç İnevi, 2019: 95).

Velilerin göstermiş oldukları kerametler, halkın dikkatini çektiği gibi velinin yaşamış olduğu dönemin iktidarının da dikkatini cezbetmiştir. Bazı veliler cezalandırılırken bazı veliler ise iktidar tarafından desteklenmiş ve saygı duyulmuştur (Bahadır, 2018: 295).

Kerametler değişik hâllerde zuhur etmektedir. Keramet sahibi kişinin başından bir sürü olay geçmektedir. Bazen denizleri, dağları aşar ve yürütürler, bazense müritlerinin içinden ne geçtiğini bilirler. Çeşitli hayvanlara ve tabiata hükmeder, hastaların iyileşmesini sağlayıp ölüleri diriltirler (Çal, 2017: 60). Keramet sahibi kerametini Allah'tan geldiğini bilir (Yıldız, 2009: 59).

Keramet kavramı, zamanla yıldız falına bakanların, sihirbazlıkla uğraşanların, hokkabazlık yapan kimselerin bir üstün gücü olarak düşünülünce bu kavram yanlış anlamlarda kullanılmaya başlandı. Bazı kimselerin keramet olmayan şeyleri keramet olarak göstermeleri ve kerameti abartıp farklı şekillerde yorumlamaları kavramın asıl anlamından uzaklaşmasına neden oldu. Bu nedenlerden ötürü hakiki sufiler ve şeyhler keramet kavramının asıl manasını ve yorumunu halka doğru bir şekilde aktarmaya çalışmıştır (Uludağ, 2005: 8-9). Halk arasında mucize ve keramet kavramları zamanla karışır hâle gelmeye başlamıştır.

Mucize ve keramet kavramları benzerlik göstermekle beraber mucize peygamberlere ait bir üstünlük iken keramet, peygambere bağlı olan veliye ait bir olaydır (Aydın, 2015: 114-115). Mucize tek bir peygamberde görülürken; keramet birden fazla velide aynı hâllerde veya benzer hâllerde görülebilmektedir. Örneğin: Geyik şekline girme, birçok velide görülebilmekteyken; Yed-i Beyzâ (beyaz el) mucizesi Hz. Musa peygamber ile özleşmiştir.

Kerametın varlığı ve deliline dair ispatlar yapılmasına ve görülmesine rağmen kerametın mümkün olmadığını savunan kişilerde ortaya çıkmıştır. Kerametın mümkün olmadığını söyleyenler olmasına karşın; kerametın mümkün olduğunu savunanlar bu görüşünü desteklemek için bazı düşünceler ortaya atmışlardır:

- Kerametın gerçekliği konusunda ortaya attıkları ilk görüş Hz. Meryem kıssasıdır. Kur’ an’ da anlatılan kıssaya göre Hz. Zekeriya ne zaman Hz. Meryem ‘in mabetteki odasına gitse yanında birtakım rızıklar görmektedir. Bu rızıkların nasıl geldiğini sorduğunda ise Hz. Meryem ona rızıkların Allah tarafından gönderildiğini ifade etmektedir. (Âl-i İmrân Suresi 37. Ayet)
- İkinci görüş ise Ashab-ı Kehf kıssasıdır. İman ettikleri için aranmakta olan bazı Müslümanlar kaçarak bir mağaraya sığınır ve o mağarada 300 yıl köpekleriyle beraber kalarak her türlü kötü olaya ve hastalığa yakalanmadan korunarak yaşamışlardır (Kehf Suresi 9-10. Ayet) (Ünverdi, 2020: 10).

Keramet, manevi yani hakiki keramet ve kevni keramet olarak ikiye ayrılmaktadır. Asıl olan hakiki keramettir (Cebecioğlu, 1997).

Son olarak keramet kavramını toparlayacak olursak keramet kavramıyla ilgili hususiyetleri şu şekilde sıralayabiliriz:

- *“Keramet, adetullah veya sunnetullah dediğimiz tabiat kanunlarının üstünde ve onlara aykırı olan bir hadisedir.*

- *Keramet, şeriata bağlı veli kimselerin elinde zuhur eder. Çünkü kerametın zuhur etmesi keramet sahibi şahsın hâllerinde doğruluk üzere bulunduğunun alametidir. Bu nedenle keramet, şeriata bağlı olmayan yalancıların veya fasıkların elinde ortaya çıkmaz.*
- *Her ne kadar salih kimselerin elinde zuhur etse de tıpkı mucizede olduğu gibi keramet de Allah'ın fiilidir. Yani kerameti yaratma konusunda veli kulun mutlak anlamda bir dahli yoktur; zira o fiilin sahibi yüce Allah'tır.”* (Kubat, 2013: 46).

Keramette, mucizede Allah'ın hikmeti sayesinde gerçekleşen iki olağanüstü güçtür. Bu güç Allah tarafından peygamberlere ve gerçek veli kimselere verilmiştir. Velilerin kerametlerinden biri de şekil değiştirme kerametidir. Çalışmamızda temel olarak ele aldığımız konu olduğundan ötürü şekil değiştirme kerametine değineceğiz.

4.2.Şekil Değiştirme

Evrende var olan bütün varlıklar, yaşamlarının belli dönemlerinde hayatlarını devam ettirmek yahut çevresel faktörlere uyum sağlayabilmek amacıyla şekil değiştirirler. Canlılar için önem arz eden bu değişim biz insanoğlunun da dikkatini çekmiştir. İnsanoğlu da yırtıcı bir kaplan gibi pençelere sahip olup düşmanını alt etmek istemiş, bir kuş olup uçmak istemiştir (Yeşil, 2015: 53-54).

Şekil değiştirme (transformation), don değiştirme veya donuna bürünme, eski dinî inançlarımızdan edebiyata; destan, efsane, masal ve menkıbe gibi anlatılarımızda var olan bir motiftir. Bu motif, kişinin bilinçaltından ve yaratıcı gücünden ortaya çıkmaktadır (Sakaoğlu / Türkan, 2019: 179).

Şekil değiştirme kavramını Sakaoğlu şu şekilde açıklamaktadır: “*Bir efsanede yer alan canlı veya cansız unsurların bir üstün güç tarafından cezalandırılması veya bir felaketten kurtarılması için o andaki şekillerinden daha farklı bir şekle çevrilmesidir. Değişikliğin temel sebebi cezadır.*” (Sakaoğlu, 1980: 29).

Şekil değiştirme terimi, Türk, Altay ve Moğol mitolojisinde kabulgan olarak ifade edilmektedir. Dona girme, donuna bürünme şeklinde de karşımıza çıkmaktadır. Şekil değiştirmekle, başka bir varlığa bürünmek ifade edilmektedir (Karakurt, 2012: 424). Don değiştirme şeklinde de ifade edilen bu terimi Ahmet Gökbel (2019) **Ansiklopedik Alevi Bektaşî Terimleri Sözlüğü** adlı çalışmasında şöyle ifade etmektedir: “*Don değiştirme, ermiş bir kişinin turna, güvercin, doğan, geyik, yılan, balık veya ejderha gibi hayvanların şekline*

girerek kerametini göstermesi için kullanılan sözdür. Don değiştirme bir hayvan kùltùdùr. Türk kùltüründe, şekil değiştirme motifine daha ziyade menkıbelerde rastlanır. Velilerin manevi cepheleri anlatılırken, gösterdikleri kerametleri içinde don/şekil değiştirme konusuna da yer verilir. şekil değiştirmenin ilk örneğini Ural Batır Destanı'nda görmekteyiz. Ural Batır'ın kardeşi şülgen devler diyarına ejderha donuna, Ural Batır'ın karısı Huma ile şülgen'in eři Ayhılv kuş donuna; devler padişahı Ezkere'nin oğlu Zerkum' da yılan ve balık donuna girmişlerdir.” (231).

Eski dinî inançlarımıza baktığımızda şamanizm'de de şamanın şekil değiştirmesi önem arz etmektedir. şaman çeşitli hayvanların şekline bürünmektedir. şaman 'manyak' adı verilen giysisini giyer ve hangi hayvanının donuna girdiği bu şekilde anlaşılır (Türkan, 2008: 137).

Bektaşiler, ölmeyi “don değiştirmek” başka bir şekle bürünmek olarak saymaktadırlar. Türkler, Müslüman olduktan sonra dahi, eski adet ve inanışlarını tamamen unutmamışlardır. Ölen bir kimse için; öldü tabiri yerine ‘şunkar boldı’ (şahin oldu) ifadesini kullanmışlardır. Bu ifadeyle, Alevi- Bektaşilerin ölümü bir don değiştirme olarak tabir etmeleriyle arada fark yoktur. Altaylılar ve şamanist Türkler, ölümden sonra ruhun hayvan şekline bürüneceğine inanıyorlardı. Aynı durum Bektaşilerin inançlarında da görölmektedir. Hatta Balkan Bektaşileri öldükten sonra böcek olmuş bir kişiyi ezmek için dikkat etmektedirler. Alevi- Bektaşi velileri yaşıyorlar iken de hayvan şekline girebilmektedirler. şamanistlere göre de şamanın canı bir hayvanda belirebilmektedir. Bir rivayete göre, bir Müslüman kadın şaman bir kafirle evlendirilmek istenir, kadın bir doğan şekline girer ve göğe uçar. Türkistan Türkleri arasında ise şekil değiştirme hadisesiyle ilgili en önemli rivayet Satuk Buğra Han ile ilgilidir. Satuk Buğra Han'ın Müslüman olacağını öğrenen Hoca Ebu Nasr Samani, yanına kırk Müslüman alarak Kaşar'a doğru gider. şehre yakın bir köyde konaklar. O gün Kaşar Hanı'nın on iki yaşındaki oğlu yanında kırk arkadaşıyla ava çıkmıştır. şehzadenin önüne bir tavşan çıkar ve şehzade tavşanı kovalamaya başlar, tavşan tilki şekline dönüşür, ardından büyük bir hayvana dönüşür bir de bakar ki ihtiyar bir adam olur. Ebu Nasr, şehzadeye Satuk Buğra diye seslenir. İslamiyet'ten bahseder ve ortadan kaybolur. Ormanın içinden Ebu Nasr'ın okuduğu ezan sesini duyan Satuk Buğra ve arkadaşları Müslüman olurlar (Eröz, 1992: 125-127). Gerek menkıbelerde gerek masallarda ve diğer anlatı türlerimizde karşılaştıığımız farklı bedenlere girebilen ve bir kısım güçlere sahip olan kahramanların güçleri de birbirinden farklılık arz etmektedir (Aslan, 2004: 41). Masal, efsane ve menkıbelerdeki şekil değiştirme farklı şekillerde gerçekteşmektedir. Örneğin: Bir masalda geyik şekline girmiş bir kahraman eski hâline geri

dönebilmekteyken; efsanede girilen şekilden geri dönüş söz konusu değildir (Ergun, 1997: 175). Menkıbelerde ise masallardakine benzer bir geri dönüşüm söz konusudur. Şekil değiştiren canlı eski şekline geri dönebilmektedir.

Şekil değiştirme motifini çok fazla kültürde görmek mümkündür. Bu değişimler bazen Tanrının kişiyi ödüllendirmesi bazen ise cezalandırması sonucu oluşmaktadır (Yurtseven, 2009: 58). Şekil değiştirme unsurunu, farklı biçimlerde tenasüh, reenkarnasyon ve metamorfoz şeklinde de görmekteyiz. Bu amaçla bu terimlerin Türk kültüründeki şekil değiştirme unsuruyla farklı ve benzer yönlerine de bakmak faydalı olacaktır.

Reenkarnasyon yahut tenasüh olarak kullanılan terim ‘yeniden doğuş’ anlamına gelmektedir. Bir bakıma şekil değiştirme kavramını ifade etmektedir. Bu değişim, dinimizde hulul inancı olarak karşımıza çıkmaktayken; halk edebiyatımızda karşımıza şekil değiştirme, don değiştirme veya suret değiştirme olarak çıkmaktadır (Metin, 2018: 38). Reenkarnasyon, ruhun bir varlıktan ötekine, bazen insandan hayvana bazen hayvandan insana ruhunun geçmesi (Güllüce, 2001) ve geçtikten sonra da önceki hayatını tanıyıp, ruhun önceki hayatına dair anılarını hatırladığını ifade eden bir anlayıştır (Boydaş, 1995). İnsan ruhu başka bir bedende varlığını devam ettirmektedir (Bağ, 2019: 5). Ölümünden sonra insan ruhunun başka bir bedende varlığını sürdürmesi tenasüh inancı olarak karşımıza çıkmaktadır (Ocak, 2018: 184). Reenkarnasyon, Hindistan kaynaklı bir inançtır (Karaman, 2017: 11). Klasik Türk edebiyatımızda reenkarasyon yahut metamorfoz terimi ölümden sonra ruhun başka bir varlığın vücuduna geçmesi ve geçtiği varlığın vücudunda hayatını devam ettirmesi olarak işlenmektedir (Karaköse, 2015: 209).

Reenkarnasyon yahut ruh göçü Hint kültüründe yaygın kabul edilen bir inanç hâlini almıştır. Onlar Tanrı’nın evrenle bir olduğunu ve Tanrı’nın evrenin içerisinde yer aldığına inanmaktadırlar. Tanrı, dünyaya müdahale etmez, bu nedenle ruh bedenden ayrıldığı vakit yok olmaz ve kendisine yeni bir beden arayışı içerisinde girer (Bulgen, 2011: 66).

“İslam inancında ölümden sonraki hayatı anlatan ayetler, hadisler, ilkel dinlerin izlerini taşıyan hatıralar ve evliya menkıbeleri dönüşüm düşüncesine kaynaklık ederler. Bilhassa halk edebiyatında menkıbe, efsane ve masalarda gördüğümüz insan veya maddenin başka bir varlığa dönüşmesi oldukça yaygındır.” (Karaköse, 2015: 210). Temelde baktığımızda reenkarasyon, metamorfoz inançlarının şekil değiştirme unsurundan farklı olduğunu görmekteyiz. Şekil değiştirmede vücudun başka bir şekle bürünmesi ve tekrar eski şekline

dönüşmesi söz konusuysen; reenkarnasyon vb. diğer uygulamalarda ruhun bir bedendeki varlığının sona ermesi ve başka bir bedende yaşamını devam ettirmesi söz konusudur.

Halk edebiyatımızda, don değiştirme olarak karşımıza çıkan uygulama genellikle çırpınıp silkinme sonucunda meydana gelmektedir (Kaplan, 2010). Bunun yanında halk hikâyelerimizde erkek kahramanların sevgiliye kavuşmak için başka bir kıyafet giydiğini görüyoruz. Bu kıyafet değiştirme motifi genellikle derviş yahut ozan kılığına girme olarak karşımıza çıkmaktadır (Aslan, 2001). Alevi- Bektaşî inancındaki şekil değiştirme motifi ise evliyaların kendi kerametleri sonucunda gerçekleşir. Şah İsmail'in ve Pir Sultan Abdal'ın deyişlerinde karşımıza çıkan don değiştirme motifi genellikle bir hayvanın şekline bürünme biçimindedir (Kuşca, 2015: 235). Başta Ahmed Yesevî olmak üzere Anadolu'da birçok evliya çeşitli nedenlerden ötürü şekil değiştirme kerametine başvurmuştur. Çalışmamızda tespit edilen şekil değiştirme unsurları başlıklar şeklinde aktarılacaktır.

4.2.1.İnsanın Başka Bir İnsan Şekline Bürünmesi

İnsanın şekil değiştirmesi konusunda ona verilen kutsiyet ile şekil değiştiren veli yahut kahraman hem kendi şekil değiştirirken hem de çevresindeki varlıkların da şekil değiştirmesini sağlayabilmektedir (Yeşil, 2015: 81). İnsanın şekil değiştirmesi çeşitli sebeplere bağlı olarak gerçekleşmektedir.

Şekil değiştirme kerameti, Alevi- Bektaşî Menkıbeleri incelendiğinde velinin şartlara bağlı olarak kullandığı bir keramet olarak karşımıza çıkmaktadır. Veli içerisinde bulunduğu zor durumdan kurtulmak, insanlara yardım etmek yahut gerekli gördüğü durumlarda, şekil değiştirme kerametine başvurmaktadır. Bazen veli, veliliğini kanıtlamak için de çeşitli pirlere, yüce kişilerin sıfatında görülmektedir. Bu duruma örnek Otman Baba Menkıbesinde görülmektedir.

Bir gece, bir Abdal bir olay ile karşılaşır. Gökten Hz. Ali sıfatlı bir kişi iner, başında kızıl başlığı vardır, belinde de kılıcı vardır. Bu kişi Otman Baba'dır. Bir zaman sonra Otman Baba, insanlara çeşitli suretlere girerek görünür. Dönemin Sultanı Mehmet, Otman Baba'nın ne hâllerde görüldüğünü halka sorar. Bir kişi yiğit suretinde gördüğünü, bir diğeri pir suretinde gördüğünü söyler (Yalçın, 2008: 226-249). Otman Baba'nın insanlara pir veya yüce bir şahsiyet olarak görünmesi; insanların yüce şahsiyetleri hatırlayıp kötü yollardan uzak durmalarını sağlamaktır.

İnsanın başka bir insan şekline bürünmesi, genellikle velinin yardımı sayesinde gerçekleşmektedir. Hacım Sultan Menkıbesinde, insanın cinsiyet değiştirmesi şeklinde bir değişim söz konusudur.

Bir gün Hacım Sultan abdest alır ve namaz kılar. Bir eve doğru yol alır, bu evde yaşayan bir ailenin kız çocukları vardır. Babası kızın erkek olmasını istemektedir. Hacım Sultan, kızın yüzüne elini koyar dua eder. Bir de bakarlar ki sarışın güzel kız, yiğit bir delikanlı hâline girmiş (Gülerer, 2014: 450). Veli, kişilerin onlardan yardım talep etmeleri durumunda bazen ise kendi hissi duyguları ve sezgileri neticesinde insanlara yardımda bulunmaktadır.

4.2.2.İnsanın Hayvan Şekline Bürünmesi

İlkel zamanlarda hayvanlar, insanlar için ürkütücü canlılar olmuştur. Zamanla insan doğada yaşam mücadelesi verebilmek için onları avlamaya çalışmıştır. Onları avlayabilmek için onların şekline girme gereği duymuştur. Avlayacağı hayvanın postuna girmiş, onun hareketlerini taklit etmiş ve o hayvana dönüşmüştür (Roux, 2012: 115). Bu sayede avlayacağı hayvanı daha kolay yakalama fırsatı elde etmiştir. İnsanların, hayvan şekline bürünmesinde yatan temel sebep, onların güçlerinden yararlanmak için onları taklit etmektir (Yeşildal, 2015: 23).

İnsanın hayvan şekline bürünmesinin daha sonraki temelleri ise Şamanistik döneme denk gelmektedir. Şaman ruhu çeşitli hayvanların şekline bürünmektedir.

Geyik/ Ahu Şekline Girme

Türklerde geyik sözcüğü, “kiyik, ayırk, buğu, maral, ahu” gibi adlarla kullanılırdı. Kiyik av hayvanlarını karşılamak için kullanılan bir sözcüktü (Roux, 2012: 72). Eski devirlerde geyik Hititlerin kendilerine ait mitolojik hayvan olarak seçtikleri bir motiftir (Coşkun, 2019: 24).

Çin kaynaklarında, geyikle ilgili eski bir efsane yer almaktadır. Bu efsaneye göre, bir Göktürk atası bir mağarada, deniz Tanrısı ile buluşup sevişmiş. Günlerden bir gün, bu Göktürk atası av düzenlemeye karar vermiş. Askerleriyle beraber avlanmaya çıkmış. Askerler avlayacakları hayvanları bir köşeye sıkıştırıp teker teker avlamışlar. Bu sırada bir ak geyik oradan çıkıvermiş, bir askerde bu geyiği okuyla vurup öldürmüş. Göktürk atası sevgilisini bir daha o mağarada bulamamış, anlamış ki askerın vurduğu geyik onun sevdiğiydi. Göktürk atası, o askeri ve kabilesini cezalandırmış. Bundan sonra tüm kurbanlar o kabileden verilecekmiş (Ögel, 1989: 569-570).

Geyikle ilgili anlatılan eski menkıbelerden diğeri de şöyledir: Dantipâla adındaki kral bir gün ormanda gezintiye çıkar. Bir ceylan sürüsüyle karşılaşır ve sürüyü takip etmeye koyulur. Onları avlayacaktır. Bu ceylan sürüsünün içindeki bir ceylanda Buda'dır. Buda olan ceylan süreden ayrılarak, kralın onu takip etmesini sağlar. Bu ceylanı avlamak üzere Dantipâla, ceylanın peşine takılır. İleride bir yerde, ceylan dile gelir; canlıları avlayıp öldürmemesini krala söyler. Ama kral, kılıcını çıkartıp ceylanı öldürecek. Tam ceylanı öldüreceği sırada kralın kolu kırılır ve yere düşür. Yer ortadan ikiye yarılr, kralı buradan düşer (Ocak, 2018: 211).

Türk mitolojisinin, izlerine baktığımızda karşımıza çıkan en eski motiflerden biri olan geyik ile karşılaşmaktayız. Geyik, yer ve gök unsurları neticesinde birçok hayvanla benzer özellikler barındırmaktadır (Çoruhlu, 2002: 142). Totem hayvanı olarak kabul edilen geyik aynı zamanda merhametin ve güzelliğin unsuru hâline de gelmiştir (Uraz, 1994:151).

Edebiyatımızda, konuşan geyikler de önemli bir yere sahip olmuştur. Bu geyikler, yalnız insanlara yardım etmekle kalmamış zor durumlarda ise onlar insanlardan yardım istemişlerdir. Yavrusu sakat olan bir geyik, genç bir delikanlıdan yavrusu için ilaç ister. Genç, geyiğe yardım eder ve geyiğin yavrusu iyileşir. Bundan sonra geyik, delikanlıya iyiliklerde bulunmaya devam eder (Ögel, 2014:130).

Geyik, Anadolu'da kutsal bir hayvan sayılmış ve olağanüstü özellikler barındırdığı için bir kült hayvanı hâlini almıştır (Boratav, 2012: 74). Geyiğin kutsal bir hayvan olması, Tanrıların onun şekline girmesinden kaynaklanmaktadır. Kutsal bir canlı olarak kabul edilmesi neticesinde bugün Anadolu'da geyik boynuzlarının evlere asıldığı görülmektedir (Gültepe, 2013: 597). Geyik ayrıca bolluk ve bereket sembolü olarak da nitelendirilmektedir. Geyik, hızlı hareket eden, ürkek bir canlıdır. Edebiyatımızda teşbih (Benzetme) sanatı yapılırken de kullanılmıştır (İnayet, 2004: 78-79).

Açmış bars teg alıku

Avtaki keyik teg yüğüürü

“Aç pars gibi alıcı olalım, avdaki geyik gibi koşalım.” (İnayet, 2004: 79).

İslamiyet'in kabul edilmesiyle beraber geyik sembolü karşımıza çıkmaktadır. XIII.-XIV. yüzyıllarda yazıya geçirildiği bilinen “Anonim Tefsir” de bulunan Hamza ve Geyik hikâyesine göre: Kafirler, Hz. Peygamber'in akrabası olan Hamza 'dan korkmaktadırlar. Hamza ava gittiği bir gün, kafirler bunu fırsat bilerek Peygamber'e saldırı düzenlerler. Bu olayı

Hamza'ya bir geyik haber vermiştir. Geyik konuşarak: “Hamza! Beni neden takip edersin, senin evinde daha önemli bir iş var” der. Hamza eve gittiği vakit Hz. Peygamber'e olanları duyar, geyiğin dile gelerek konuşmasını mucize olarak gören Hz. Hamza, İslam dinini kabul eder (Çağatay, 1956: 153-154).

Kutsal sayılan bu hayvanı avlamak uğursuzluk sayılmıştır. Buna dair Anadolu' da bir hikâye vardır. Birkaç delikanlı geyik avlamak için evden ayrılırlar. O sırada gençlerden biri gördüğü geyiği yakalamak için geyiğin peşinden gider. Geyik, delikanlıyı sert kayalıklara doğru çeker. Delikanlının arkadaşları, genci aramaya koyulurlar. Genci, kayalıkların üzerinde feci hâlde bulurlar. Bunu üzerine şu türkü söylenir:

“Ben de gittim bir geyiğin avına aman aman

Geyik aldı gitti beni kendi dağına aman aman

Tövbeler tövbesi geyik avına aman aman

Siz gidin kardeşlerim kaldım kayalarda aman aman

Esvabım bohçada dürülü kaldı aman aman

Nişanlım benden küsülü kaldı aman aman

Tövbeler tövbesi geyik avına aman aman

Siz gidin kardeşler kaldım kayalarda aman aman.” (Çağatay, 1956: 161).

Dede Korkut Hikâyelerinde' de geyik avına çıkan Bamsı Beyrek'in Banu Çiçek ile karşılaştığı görülmektedir. Bu yönüyle geyik yol gösterici olarak da bilinmektedir (Yeşildal, 2015).

Alevi- Bektaşî Menkıbelerinde ise geyik şekline bürünme genellikle yol gösterme, kötü bir durumdan kurtarma şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Geyik şekline girme kerameti, Hacı Bektaş-ı Veli Velayetnamesi, Hacım Sultan, Kaygusuz Abdal ve Şücaeddin Veli Velayetnamelerinde görülmektedir.

Hacı Bektaş-ı Veli ahirete göçtüğü vakit, onun halifelerinden olan Baba Resul uykuya dalar. Sabahleyin kendini Beş Karış adı verilen bir mekânda bulur. Bu yere beş karış denilmesinin nedeni: Burada boyu beş karış olan bir kafir olmasındandır. Ve bu yeri de o yönetmektedir. Bu kafir bir gün adamlarıyla avlanmaya çıkar. Altın bir geyik görürler, onu

avlamak için peşinden koşarlar. Bu geyik silkinip aniden güvercin olur. Sonra ise silkinip geri insan şekline bürünür. Bu altın geyik şekline giren kişi Hacı Bektaş'ın halifesi olan Baba Resul idi. "Bu yeri bana Hacı Bektaş yurt olarak verdi, burası benim makamımdır." der (Duran, 2014: 602-605).

Hacım Sultan Menkıbesi'nde ise geyik şekline dönüşme kerameti şu şekilde geçmektedir:

Hacım Sultan, dervişleri olan Bekçe Sultan ve Habib Sultan'ı yanına alarak Seyyid Gazi Sultanın kabrini ziyaret etmeğe giderler. Mübarek Seyyid Gazi'nin kabrine yaklaştıkları vakit karşılına bir ahu çıkar. Hacım Sultan, Seyyid'in onları ahu şekline girerek karşılamaya geldiklerini söyler (Gülerer, 2014: 455).

Kaygusuz Abdal Menkıbesi'nde geyik şekline dönüşme ise şu şekildedir:

Günlerden bir gün, Alâiye Sancağı Beyinin oğlu olan Gaybî ava gider. Av sırasında karşısına çıkan bir geyiği yaralar. Yaralanan geyik, hızlı şekilde Abdal Musa Tekkesine doğru gider. Gaybi Bey'de geyiği takip eder, Abdal Musa Tekkesine geldiğinde yaraladığı geyiğin ona verilmesini ister. Abdal Musa'nın karşısına çıkar, yaraladığı geyiğin aslında geyik şekline bürünmüş olan Abdal Musa olduğunu öğrenir. Ondan af diler ve Abdal Musa'ya bağlanarak onun müridi olur (Güzel, 1999: 90-91).

Şücaeddin Veli Velayetnamesi'nde de Sultan Şücaeddin'in geyik şekline dönüşmesine dair keramet yer almaktadır.

Günlerden bir gün Acem erenleri Şücaeddin Veli'ye mürit olmak için yola çıkarlar. Bir çölde dinlenirler. O sırada yorgunluktan dili çıkmış, kaçmaya hâli kalmamış bir geyik görürler. Acaba bu geyiği arslan mı kovaladı? diye düşünürler. Aç olan dervişler geyiği yakalayıp yemek isterler. Geyiği tutup, ayağını kuşaklarıyla bağlarlar. Geyik silkinerek ellerinden kaçır. Dervişler geyiği yakalamak için peşinden koşarlar. Aralarında Baba Hâki'de vardır. Geyik ortadan kayboluverir. Dervişler, Şücaeddin Veli'nin dergahına gelip yemek yedikten sonra Baba Hâki olanları anlatacakken; Sultan Şücaeddin anlatır, elinde geyiğin ayaklarına bağladıkları kuşak vardır. Kuşağı Baba Hâki'nin önüne atar. Dervişler anlarlar ki kovaladıkları ve boğazlamaya çalıştıkları geyik, geyik donuna giren Sultan Şücaeddin dir (Say, 2010: 108-109).

Geyik şekline bürünme, çoğunlukla velilerin bir gücü olarak karşımıza çıkmaktadır. Veli şahsiyetler, geyik şekline girerek yol göstermektedirler.

Kuş Şekline Girme

Sözlü anlatılarımızda sık karşılaştığımız kuş şekline girme motifi, onun hem bir totem⁹ hayvanı olması hem de yerde ve gökyüzünde hakimiyet kurması açısından önem arz etmektedir. Anadolu’da birçok efsanede kötü durumlardan, sıkıntılardan kurtulmak isteyen kişiler dualar ederek kuş şekline girmişlerdir. Efsanelerimizde bir dua sonucu kuş şekline girildiğini görmekteyiz.

Mitolojimizde kuş önemli bir sembol hâlini almıştır. Orta Asya’da yapılan çeşitli araştırmalarda kuş sembolünün yaygın olarak varlığı tespit edilmiştir. Özellikle mezar kalıntılarında rastlanan kuş figürleri, kuşun kültürümüz açısından da değerini göstermektedir (Yüksel Halıcı, 2014: 72). Özellikle Alevi- Bektaşî menkıbelerinde kuş şekline çokça girildiğini görmekteyiz. <Saltıkname> de kuş şekline girme şu şekilde aktarılmıştır:

Şerif yemeğini yiyecekken bir ses işitti, “Yeme, sabret.” dedi. Şerif kafasını kaldırdı havaya baktı. Bir de ne görsün yeşil kanatlı kuş suretinde nurdan bir varlık, elinde bir kılıç tutar. (Demir / Erdem, 2013: 95).

Güvercin Şekline Girme

Güvercin görünüşü itibariyle masum ve uysal bir hayvandır. Uygur metinlerinde “kögürçün” Divanü Lügati’t Türk’te “kökürçkün” olarak yer almaktadır. Anadolu’ da “gövercin” şeklinde bilinmektedir. Türk kavimleri arasında önemli kabul edilen güvercin, bir evin üzerine yuva yaparsa o evin sahibinin zengin olacağı inancı vardır. Güvercin avlanmaz ve eti yenmez (Doğan, 2013: 84).

Nuh Tufanı sırasında haber götüren yardımcı hayvan olan güvercin, ağzında zeytin dalıyla da aynı zamanda barışın da simgesi olmuştur (Taş, 2019: 133). Güvercin, her zaman iyiliğin, güzelliğin sembolü olmuştur. Özellikle Hacı Bektaş Veli denilince akla gelen ilk hayvan olması onun masum, zararsız bir canlı olmasını sağlamıştır.

---

⁹ Kişiyi koruduğuna inanılan, kutsallık atfedilen şeyler için kullanılmaktadır. Bir hayvan, bitki ve nesnelere totem olarak bakılmakta ve uğurlu olduğu düşünülmektedir. Totem kabul edilen canlı vb. şey o klan için kutsal sayılmaktadır (Abalı, 2013: 37: Tanyu, 1984: 155).

Veliler uzak yerlere gidecekleri zaman kuş şekline girmekte ve böylelikle vakit kaybetmeden gerekli durumlara müdahale etmektedirler (Kuşça, 2015:241). Alevi- Bektaşî menkıbelerinde tespit ettiğimiz güvercin şekline girme kerametine dair örnekler şu şekildedir:

Saltıkname’de: Sultan Hacı Bektaş-ı Veli, cemaatin aşçılarından birisiydi. İzin alarak, güvercin suretine büründü, Rum diyarına doğru uçmaya başladı. Kırşehir’de bulunan Ahmed zaviyesine geldi. Ateşli bir odun gördü. Şaşırarak, bir ağacın dalına kondu. Ahmed: Rum’a misafir geldi, bakın bakalım gelen kimdir, dedi. Toğan oturduğu yerden kalktı. Dışarı çıkıp baktı, geri içeri geldi: Kimseyi göremedim, dedi. Ahmed, Üryan’a “Sen de dışarı çıkıp bir bak.” dedi. Üryan dışarı çıkıp, baktı. Sultan Hacı Bektaş-ı Veli’yi gördü, Toğan’a gösterdi. Kendisi içeri girip, Ahmed’in yanına geldi. Server: Doğudan batıya göz gezdirdim, güvercin gördüm, dedi. Ahmed: Otur, deyip hızlıca yerinden kalktı, dışarıya doğru çıktı. Bu tarafta Toğan Ata ise, bir doğan suretine büründü. Güvercinin üzerine doğru uçtu. Hacı Bektaş-ı Veli onu doğan suretinde görünce silkindi, geri insan suretine girdi (Demir / Erdem, 2013: 293-294). Aynı şekilde bu olay Hacı Bektaş Veli Velayetnamesinde de bulunmaktadır.

Piri Baba Velayetnamesinde ise güvercin şekline bürünme şu şekilde gerçekleşmektedir:

Şamlıoğlu Hoca İbrahim, bir yere gitmek üzere deniz seferine çıkar. Bir anda denizde fırtına kopar. Hoca İbrahim, bir nidayla Piri Baba’ ya seslenir. Ya Piri Baba, Allah’ın izniyle bizi bu fırtınadan kurtar, yemin ederim evime döndüğümde senin kabrini yaptıracağım diyerek dua eder. Hoca İbrahim uykuya dalar, rüyasında ak sakallı bir pir gelir. Sözünden dönmezsen seni kurtaracağım der, Hoca İbrahim söz verir, hatta kızım da ocağın süpürgecisi olsun der. Piri Baba, beyaz güvercin donuna girer, geminin yelken direğine konar ve Hoca İbrahim fırtınadan kurtulur (Aşkun, 1947: 25). Güvercin şekline girme yardım etme vasıtasıyla gerçekleşmiştir.

Doğan Şekline Girme

Osmanlı Devleti’nin kuruluşuyla ilgili anlatılan bir efsanede, Macar halkı kendi türeyişlerinin kökenini Türklere dayandırmışlardır. Osmanlının ilk beylerinden olan Er-Toğrul’un uçan bir güvercini rüyasında gördüğü anlatılmaktadır. Er- Toğrul, rüyasını yorumlatmış ve hükümdar olacağı söylenmiştir. Gerçekten de hükümdar olmuştur. Er-Toğrul’un ismi de gerçekte bir doğan cinsinin ismi olarak karşımıza çıkmaktadır. Oğuzların, çeşitli ongunları arasında doğan türleri de bulunmaktaydı (Ögel, 1989: 591-592).

Avcılıkta tercih edilen doğan aslında ev hayvanıdır. Tarihe bakıldığında doğanın evlerde ve saraylarda süs ve sembol olarak kullanıldığı görülmektedir. Avcı kuş olan doğanın birçok

boyun sembolü olduğu da bilinmektedir. Osmanlı Devleti'nde doğancılar bulunmaktadır. Doğanları besleyen ve özel bakımıyla uğraşan aileler vardır (Ögel, 2014: 161). Doğanın yırtıcı ve güçlü bir kuş olması onu kültürümüzde de değerli kılmıştır.

Doğan şekline girmeye dair keramet, hem Hacı Bektaş-1 Veli Velayetnamesinde hem de Hacım Sultan Menakıpnamesinde aynı şekilde anlatılmaktadır.

Bir gün Hacım Sultan ve Hacı Bektaş beraber Anadolu'ya gitmeye karar verirler. Melekler onları karşılayıp, hoş geldin derler. Hacı Bektaş gökçe bir güvercin şekline girer ve Sulucakarayük'te bir taşın üzerine konar. Ayakları ise o taşın üzerine hamur gibi gömülür. Taşın üzerinde ayak izleri kalır. Bu durumu gören Anadolu erenlerinin üzerine büyük bir korku düşer. Anadolu'ya birinin geldiğini, ona engel olamadıklarını Karaca Ahmed'e söylerler. O da manevi aleme dalar ve kimseyi görmediğini söyler. Sadece Sulucakarayük'ün orada bir gökçe güvercin oturmaktadır, der. Karaca Ahmed, birisi doğan şekline girip onu avlasa, der. Bunun üzerine Irak'tan Anadolu'ya gelen Hacı Tuğrul, ben avlayıp size getiririm, der. Hemen doğan şekline girer, güvercini görür. Avlamak üzere pençesini açacakken, tam o sırada Hacı Bektaş, silkinip insan şekline girer ve o doğanı boğazından tutup iyice sıkar (Duran, 2014: 177-178).

Doğan avcı bir kuş olarak; güvercin şeklindeki Hacı Bektaş'ı yakalamaya çalışsa da gerçek veli olan Hacı Bektaş, doğanın karşısında insan şekline geri dönerek kendini avcı zanneden ama av hâline düşen Hacı Tuğrul'a ders vermiştir.

Şahin Şekline Girme

Kuş şekline girme motifi birçok efsane ve menkıbede yer almaktadır. Şahin, güçlü, hızlı ve görüş yeteneği güçlü bir kuş olması bakımından önemlidir (Turhan Tuna, 2017: 222). Şahin' de doğan gibi Osmanlı'da avcılık yaparken kullanılan bir hayvan olarak yer edinmiştir. Keskin bakışı sayesinde avlarda, avcılara kolaylık sağlamıştır.

Şahin şekline girme motifini Hacı Bektaş-1 Veli Velayetnamesinde ve Şücaeddin Veli Velayetnamesinde görmekteyiz.

Bedehşan ilindeki kafirler Kutbu'd- din-i Haydar'ı esir aldılar. Bunun üzerine Haydar'ı kurtarmak için Hacı Bektaş Veli silkinip şahin şekline girdi. Bedaşhan ilinin her yerini uçarak gezdi. Haydar'ın bir mağarada tutsak olduğunu gördü ve onu kurtarmak için yanına gitti (Duran, 2014: 126). Burada Hacı Bektaş-1 Veli, şahin şekline girerek şahinin üstün görüş yeteneğinden faydalanmıştır.

Sultan Şücaeddin, koyun sürüsü sahibinden kurban için bir koyun ister. Fakat sürü sahibi Sultan'a koyun vermez bunun üstüne Sultan Şücaeddin şahin şekline girer. Koyun sürüsüne saldırır (Say, 2010: 149).

“Gâib oldı görmezler Sultani

Nice remz eyler işit gelsin anı

Sultan ol dem şahin donuyla girer

Geldi örüncek üstüne pervâr urur

Gördi örüncek halkı bir şahin uçar” (Say, 2010: 149).

Şahinin güçlü ve hızlı bir hayvan olması ve koyun sürüsüne saldırarak nitelikte olması Sultan Şücaeddin'in şahin şekline bürünmesine sebep olmuştur.

Turna Şekline Girme

Geçmişten günümüze Orta Asya'da kuş motifi en önemli motiflerden birisi olmuştur. Kuşlar, kutsal bir varlık olarak sevilmiş ve korunmuştur. Kültürümüzde özellikle turnanın yeri ayrı bir önem arz etmiştir. Eski Türk inançlarımıza göre turna Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi olarak yer almıştır. Halk türkülerimizde adını çokça duyduğumuz turna, şamanın da yardımcı ruhlarından biri olarak var olmuştur (Mirzaoğlu, 2019: 211-214). Görünüşü itibariyle güzellik arz eden turnalar, eşlerine bağlılığıyla da bilinen bir kuştur. Her hareketi bir düzen içerisinde olan turnalar, insanların fena hareketlerinden etkilenerek bazen yollarını şaşırmaktadırlar. Turnanın yolunu şaşırtmak halk arasında günah sayılmaktadır (Elçin, 2003: 44-45).

Turnalar baharda gelip, kış olunca başka yerlere göç eden kuşlardır. Tanrıdan haber getiren kuşlar olarak bilinmektedir (Ögel, 2014: 700). İbn Fadlan Seyahatnamesi'nde Başkurtların turnaya özel bir ilgi duyduğundan bahsetmektedir. İrk Bitig (Fal Kitabı) de anlatılanlara göre bir turnanın ağa dolanması, o yörede yaşayan halkın başına uğursuzluk geleceğinin habercisidir (Roux, 2012: 133).

Alevi-Bektaşî kültüründe turna çok sevilen ve önem arz eden bir kuş olarak karşımıza çıkmaktadır. Turna, birçok Alevi- Bektaşî halk şairi tarafından türkülerde ve şiirlerde kullanıla gelmiştir (Kuşça, 2015: 238). Haberci bir kuş olan turna, kutsal sayılmıştır.

Pir Sultan Abdal'a ait olan bir şiirde; turnanın sesinin Hz. Ali'nin hediyesi olduğu dile getirilir. Turna, Hz. Ali ile özdeşleşmiş bir kuştur (Boratav, 2012: 80). Turnanın gökyüzündeki hareketleri, cem ayinlerinde yapılan semah ile benzerlik göstermektedir (Kuşça, 2015: 238). Pir Sultan Abdal'ın bir şiirinde bu benzerlik şu şekilde ifade edilmektedir:

“Yemen ellerinden beri gelirken

Turnalar Ali'mi görmediniz mi

Havalar üzerinde sema ederken

Turnalar Ali'mi görmediniz mi” (Korkmaz, 1996: 202)

XVI. yüzyıl şairlerinden Hatayi ise bir şiirinde Hz. Ali'yi şu şekilde anlatmaktadır:

“Bey yarenler be gaziler

Gelen Murtaza Ali'dir.

Yezid'e batın kılıcın

Çalan Murtaza Ali'dir.

Turnaya vermiş sesini

İmamlar çeker yasını

Yine kendi devesini

Yeden Murtaza Ali'dir” (Elçin, 2003: 52).

Görüldüğü üzere turna kuşunun sesi Hz. Ali ile bağdaşmıştır. Nerede bir turna sesi duyulsa akla Hz. Ali gelmektedir.

Menkıbelerde ise özellikle turna motifinin Ahmed Yesevî ile bağdaşması, turnanın daha fazla sevilmesine ve kutsallaşmasına sebep olmuştur. Velayetname' de turna şekline dönüşmeye dair olay şu şekilde geçmektedir:

Horasan erenleri bir gün Ahmed Yesevî' yi meclislerine davet etmek isterler. Yedi eren Türkistan'da bulunan Yesevî hazretlerini çağırmak için turna donuna girerek, Türkistan'a doğru

yol alırlar. Bu hâl Yesevî'ye malum olur. Halifelerine bu durumu bildirir. Onlar buraya gelmeden biz onları karşılayalım diyerek turna şekline girerler. Amu nehrinin olduğu yerde akan büyük bir ırmağın üzerine konarlar. Her iki tarafta birbirini tanır (Duran, 2014: 102).

Kaz Şekline Girme

Suda hayatını devam ettiren kazlar Türk mitolojisi açısından önemli bir hayvandır. Kazlar akıllı ve bilgili bir kuş olarak bilinmektedir. Kazlar, Şamanizm'in kanunlarını iyi bilmekte ve şamana öğütler vermektedirler. Aynı zamanda kazlar elçi bir kuş olarak da bilinmektedir (Uslu, 2017: 23).

Altay Yaratılış Destanı'nda Tanrı bir kaz şeklinde uçmaktadır (Ögel, 1989: 451). Kaz, şamanın da donuna girdiği hayvanlardan birisi olarak dikkat çekmektedir. Şamanların davullarında kaz resimleri bulunmaktadır.

Kaz, Alevi- Bektaşî toplumunda önemli yere sahiptir. Hz. Ali'nin camide şehit edileceğini hisseden kazlar onu yeleşinden çekiştirerek camiye girmesine engel olmaya çalışırlar. Hz. Ali'nin şehit edilmesine engel olamasalar da Alevi kültüründe kutsal kabul edilen bir canlı olarak yer edinmişlerdir (Türkdoğan, 2019: 49). Bazı yerlerde kuğu ile karıştırılmıştır. Ayrıca Alp Er Tunga'nın kızının isminin Kaz olduğu rivayet edilmektedir (Roux, 2012: 84).

Saltıkname' de kötü cazu Saltık'ı büyüyle bir kaz suretine sokmaktadır.

Şerif büyük ve kötü cazuyu, Hamid Kalesi'nde yaralamıştı. Bu cazuya Selvan derlerdi, Selvan, hızlıca Şerif'in üzerine geldi. Sihir yapmaya başladı. Şerif'i uyuttu sonra geri uyandırdı. Şerif gözünü açtığı anda, cazu elindeki çubukla Server'e vurdu. Sihir yaparak Server'i kaza çevirdi. Şerif, deliye döndü, suda ve balçıkta gezip durdu. On dokuz gün boyunca kaz suretinde kaldı (Demir / Erdem, 2013: 461).

Köpek Şekline Girme

Geri kalmış toplumlar için köpek önemli bir canlı olarak görülmektedir. Onlar köklerinin köpek soyundan geldiklerine inanmaktadırlar. Özellikle Çin' de Tibet halkı soylarının köpeğe dayandığını düşünmektedirler. Köpek gördüklerinde ona saygı gösteriyor ve el sürmüyorlardı. Türk dünyası içerisinde ise köpek, aşağı bir canlı olarak görülmüştür. Köpek, itibar gösterilen bir hayvan olmamıştır. Yaratılış Destanında, köpeğin Tanrı'ya nankörlük ettiğinden bahsedilmektedir (Ögel, 1989: 562-565).

Şamanizm inancında köpeğin şekline giren şamanların genellikle kötü şamanlar olduğu düşünülmektedir (Türkan, 2008: 145). Çoğunlukla olumsuz özelliklere sahip olan köpek, Alevi-Bektaşî kültüründe de uğursuz bir hayvan olarak yer edinmiştir.

Köpeklerin kötü olayları önceden sezişi ve gözlerinde perde olmaması nedeniyle insanların göremediklerini görmesi onun uğursuz sayılmasında etkili olmuştur (Türkdoğan, 2019: 65). Alevi- Bektaşî menkıbelerinde kötülük yapanları cezalandırmak için onların köpek şekline dönüştürüldüğünü görmekteyiz. Velayetname’de köpek şekline dönüşme ili ilgili olay şu şekilde geçmektedir:

Bir gün birtakım insanlar, Ahmed Yesevi hazretlerini itibarsız göstermek için ona iftira atarlar. Bu kişiler gece yarısı bir öküz kesip, baş, ayak ve derisini kestikleri yerde bırakırlar. Etini ise götürüp Yesevi’nin mutfağına asarlar. Bu kişiler sabah olunca öküzlerini ararlar, “Bizim öküzümüz gelmedi.” diyerek, öküzü aramaya başlarlar, gece öküzü kestikleri yere gelip Yesevi’nin tekkesine girerler. Hoca Ahmed Yesevi, onlara izin verir, içeri girip öküzü ararlar. Mutfağına girip eti görürler. Hoca Ahmed Yesevi, Hak Teala’nın izniyle onları köpek şekline sokar. Etin tamamını yerler ve birbirlerini de parçalarlar. Yaptıkları hileye kendileri düşerler (Duran, 2014: 101).

Ahmed Yesevi, yalancı ve hilecileri köpek şekline dönüştürerek onların nankörlük ve yalancılıklarının bedelini birbirlerinden çıkarmalarını sağlamıştır.

Yılan Şekline Girme

Geçmiş zamanlardan itibaren yılan çeşitli semboller yüklenmiştir. Yılan, eski medeniyetler tarafından kutsal kabul edilmiştir. Yılan görünüşü itibariyle, birçok mitin temelinde yer almış bir hayvan olarak karşımıza çıkmaktadır. Kuyruğunun dairesel şekilde hareket etmesi onun “hayat döngüsü” nü temsil etmesine de sebebiyet vermiştir (Boztemir, 2013: 114).

Anadolu’da varlık göstermiş birçok medeniyetin mitlerinde, yılan bazen kadın bazen erkek şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Yılanın, yaşamı ve ölümü, hastalığı ve şifayı temsil ettiği görülmektedir (Sökmen / Balkanal, 2018: 282).

Yılan yer altının simgesidir. Erlik ile ilişkilendirilmektedir. Erlik, elinde kırbaç yerine yılan tutmaktadır. Radloff’un derlemiş olduğu Altay yaratılış mitinde, Tanrı Kuday’ın yenmesini yasakladığı meyvenin bekçiliğini bir yılan yapmaktadır. Erlik, bu yılanın içine girerek yasak meyveyi yer. Tanrı Kuday, bundan sonra yılanın şeytan olduğunu, onu gören kişilerin onu

vurup öldürmesiyle yılanı cezalandırır. Diğer Türk topluluklarında bazı yılan türlerine zarar verilmediği onun iyileştirici gücü olduğuna inanılmaktadır. Kırgızlar, beyaz yılanı zarar vermeyerek çocukların kıyafetlerinin içerisine yılan başı dikerler. Bu şekilde çocukların nazardan korunacağına inanmaktadırlar (Yeşildal, 2018: 426). Ayrıca 12 hayvanlı Türk takviminde de yılan yılı bulunmaktadır. Türklerde olumsuz özelliklere sahip olmasına rağmen özellikle Mısır mitolojisinde sevilen ve kutsal kabul edilen bir hayvan olarak karşımıza çıkmaktadır (Çoruhlu, 2002: 157-159). Anadolu’ da yılan öldürmek günah kabul edilmektedir. Yılanın intikam alan bir hayvan olduğu düşüncesi vardır.

Alevi-Bektaşî kültüründe yılan, cennetten kovulmaya sebep olmuş bir hayvan olarak karşımıza çıkmaktadır. Kimi zaman koruyucu iyi bir hayvan olarak kabul edilirken, kimi zaman ise uğursuz ve kötülük getiren bir hayvan olarak kabul edilmiştir (Türkdoğan, 2019: 70). Bazı yerlerde ejderha ile yılan bir tutulmuştur. Ejderha, yılan olarak adlandırılmıştır. Velayetname’ de yılan şekline girme olayı şu şekilde anlatılmaktadır:

Bir gün Hacı Bektaş-ı Veli, Ahi Evran Sultan’a “Ahim kalk, dost donumuzu giy.” der. Bunu duyan Ahi Evran, erenlerin nefesiyle yılan donuna girer ve Kızılırmak’a gelir (Duran, 2014: 450). Burada yılan donu, dost donu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Keçi Şekline Girme

Koyun ve keçi beraber anılan hayvanlardandır. Anlatılarımızda karşılaştığımız koyun yahut keçi kurban hayvanı olarak kabul edilmiştir (Taş, 2019: 126). Yere ve göğe kurban edilen hayvan olan koyun veya keçi matem törenlerinde yer tanrısı için kurban edilmekteydi. Özellikle kara keçi yer tanrısının hayvanı sayılmaktadır. Şamanlar kötü olan ruhlardan korunabilmek için de bu hayvanları kurban ediyorlardı (Uslu, 2017: 150-151).

Tunceli’de ise dağ keçilerini avlamak ve onları öldürmek günah kabul edilmektedir. Dağ keçisini öldürmenin kişiye uğursuzluk getireceği inancı vardır (Türkdoğan, 2019: 61). Keçi, halk arasında inatçılığıyla bilinen bir hayvan olarak da karşımıza çıkmaktadır. Alevi-Bektaşî menkıbelerine baktığımızda Sultan Şücaeddin Velayetnamesinde keçi şekline dönüşüldüğünü görmekteyiz.

Baba Mecnun adında bir acem eri vardı. İhtiyar bir erdi. Bir gün kırk abdalıyla birlikte Rum diyarına indi. Sultan Şücaeddin’in yanına vardı. Tüm erenler bahçede daire olmuş otururken Baba Mecnun bir anda bir keçi olup bağırmaya başladı. Sultan Şücaeddin’in emriyle

Baba Mecnun'un başına bir tas su koydular. Baba Mecnun geri insan şekline girdi (Say, 2010: 110).

Baba Mecnun, suyun iyileştirici ve canlandırıcı gücü sayesinde; keçi şeklinden tekrar insan şekline dönüşebilmiştir.

Ejderha Şekline Girme

Ejderha sözcüğü, metinlerde karşımıza “evren” adıyla da çıkmaktadır. Ejderhaya, özellikle kahramanlık konulu metinlerde ve şövalye romanlarında sık rastlanılmaktadır. Büyük bir yılan şeklinde tasvir edilmektedir. Ejderin ağzından ateş çıkarabilme gücünün olması, canavar olarak nitelendirilmesi onun çeşitli özellikleri arasında yer almaktadır (Boratav, 2012: 66).

Ejder, dünyada özellikle Çin mitolojisine ait bir hayvan olarak bilinmektedir. Türk mitolojisinde de kendisine yer edinmiş mitolojik bir hayvandır (Çoruhlu, 2002: 132). Ejder, sözlü anlatılarda, özellikle masallarda suları koruyan hayvanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Onun koruyuculuğunu yaptığı sulardan faydalanmak isteyen halk, ejdere kurban vermek zorundadır. Bu kurban ya insan ya da koyun olarak seçilmektedir (Boratav, 2012: 66).

Türkler de bereketin, gücün, kuvvetin sembolü olarak var olmuştur. İleriki zamanlarda bu güzel anlamlarını yitirip, kötülüğün sembolü hâline gelmiştir. Ejder, Türkleri etkileyen bir hayvan olarak ortaya çıkmış ve on iki hayvanlı takvimde de yıl sembolü olarak kendisine yer edinmiştir (Çoruhlu, 2002: 133). İri ve büyük cüssesiyle insanları korkutan ejderha, menkıbelerde de korku yaratan bir canlı olarak var olmuştur.

Hacı Bektaş Veli Velayetnamesinde zor durumdan kurtulmaya çalışan Hacı Bektaş Veli'nin yanındaki bekçisini yedi başlı ejderhaya dönüştürdüğü görülmektedir.

Hacı Bektaş-ı Veli, kafirlerden kaçarken bir mağaraya sığınır. Elli bin kafirin ona doğru geldiğini gören Hacı Bektaş-ı Veli, Allah'a dua ederek yanındaki bekçisinin yedi başlı ejderha olmasını diler. Yüce Allah'ın yardımıyla o bekçi o anda yedi başlı ejderhaya dönüşür (Duran, 2014: 141).

Ejderhanın büyük ve güçlü bir canlı olması nedeniyle onun bu özelliğinden yararlanmak istenmiştir. Bu nedenle ejderhaya dönüştürme söz konusu olmuştur.

4.2.3. Hayvanın İnsan Şekline Bürünmesi

Yaşam için iki önemli unsur olan insan ve hayvan birçok yerde beraber hayatını sürdürmektedir. Hayvanların, insan yaşamı üzerinde çok fazla payı bulunmasına karşın az da olsa insanların da hayvanların yaşamları üzerinde katkıları mevcuttur. Yaşamlarını ortak payda da buluşturan bu iki canlı türü şekil değiştirirken (dona bürünme) de bir arada olmuşlardır (Yeşil, 2015: 224). Şekil değiştiren insan bazen hayvan şekline bürünmüş daha sonra kendi aslı hâli olan insan şekline tekrar dönüşmüştür. Alevi – Bektaşî menkıbelerinde tespit ettiğimiz hayvanın insan şekline bürünmesine dair kerametleri başlıklar hâlinde şu şekilde aktarabiliriz.

Tavuk ve Horozun İnsan Şekline Girmesi

Yapılan kazılar sonucunda Hunlara ait birçok eser ortaya çıkmış ve çıkarılan bu eserlerin içerisinde deriden kesilmiş horoz ve tavuk şekillerine rastlanılmıştır. Bu horoz ve tavuk şekillerinin koruyucu bir sembol olduğu ve kötü ruhları kovduğu düşünülmüştür (Uslu, 2017:148).

Horoz, kutsal kabul edilen bir hayvan olarak karşımıza çıkmaktadır. Horozun bereket sembolü olduğu, doğurganlığı sağladığı dünyanın çeşitli yerlerinde görülmektedir (Akalin, 1993: 24). Horoz, Anadolu’ da adak hayvanı olarak da kullanılmaktadır.

Tavuk ise altın tavuk ve gümüş tavuk olarak sembolleştiriliyordu. Tavuk eğer altın tavuksa hükümdarı ve ailesini, gümüş tavuk ise soylu kişileri temsil etmek için bir simge hâline bürünmüştü. Horoz, güneşin doğuşunu haber veren önemli bir hayvandır. O, cesaretin, dürüstlüğün timsalidir. Hz. Peygamber’in de beyaz bir horozu dostu olarak kabul ettiği anlatılmaktadır (Uslu, 2017: 149). Alevilerde vakitsiz öten bir horozun ise uğursuzluk getireceğine inanılmaktadır (Türkdoğan, 2019: 56).

Horoz ve tavuğun insan şekline dönüşmesine dair keramet Saltıkname ‘de şu şekilde yer almaktadır:

Günlerden çarşamba, Server evinde oturuyordu, birden içeriye on tane tavuk ile bir tane horoz girdi, Seyyid’i ortalarına aldılar. Horoz Seyyid’in üzerine sıçrayarak, Server’in gözüne doğru vurmaya kalkıştı. Server yerinden kalkarak horozu ayaklarından bağladı. Horoza Ayetü’l Kürsi duasını okudu: Meğer horozun üzerinde sihir varmış, böylelikle sihir kalktı. Baktı ki bir adam ölüsü ayaklarından bağlı şekilde yerde yatmakta (Demir / Erdem, 2013:473).

İnsanların sihirle hayvan şekline dönüştürülmesi ve tekrar insan şekline dönüşmesine dair bir değişim söz konusudur. Sihirin karşısında duanın iyileştirici gücü yer almaktadır.

Vücut Parçaları Çeşitli Hayvanların Vücut Parçalarından Oluşan Canlınsın İnsan Şekline Girmesi

Saltıkname’ de vücudu çeşitli hayvanların vücut parçalarından oluşan bir canlı insan şekline dönüşmektedir. Güçlü hayvanların vücut parçalarının bu varlıklarda yer alması dikkat çekicidir.

Gövdeleri insan gövdesi şeklinde, ayakları deve ayağı şeklinde. Elleri tıpkı aslan pençesi, kuyrukları ise aynı at kuyruğu şeklinde varlıklar geldiler. Şerif, halka buyurdu, herkesin Enam suresini okumasını istedi. Herkes sureyi okudu, üfürmeye başladı. Varlıklar şekil değiştirerek insan suretine dönmeye başladılar (Demir / Erdem, 2013:474).

Ayaklarının deve ayağından, ellerinin aslan pençesinden ve kuyruğunun at kuyruğundan oluşmasından ötürü bu hayvanların kültürümüzdeki yerine değinmek gerekmektedir.

Deve, Selçuklu ve Osmanlı zamanında devleti simgeleyen bir hayvan olmuştur. Orta Asya’ da yaşayan Türkler, savaş olduğu durumlarda ağır yükleri taşımak ve büyük su birikintilerinden rahatça geçebilmek için develeri kullanmışlardır. Kervan yollarında güçlü develer yetiştirilmiştir. Bu nedenle Türkler için deve önemli bir yere sahip olmuştur (Ögel, 2014: 681). Deve, şeytanın kılığına girebildiği hayvanlardan biri olarak bilinmektedir. Devenin bağırması da uğursuzluk olarak nitelendirilmektedir (Türkdoğan, 2019: 67).

Aslanın yırtıcı ve güçlü bir canlı olması, onun Türkler tarafından tarih boyunca, güç ve iktidarın sembolü olarak kullanılmasına sebep olmuştur. Suratı güneşe benzetilen aslan, savaşın, zaferin sembolüdür. Kötüleri yenmenin ve yiğitliğin timsali olarak karşımıza çıkmaktadır (Gök / Abbasoğulları, 2015: 146). Velayetname’ de Hacı Bektaş-ı Veli ‘yi görmek isteyen Seyyîd Mahmud Hayrani elinde yılandan kamçısıyla bir aslanın üzerine binerek Anadolu’ya gelmiştir (Öztürk, 2019: 27). Aleviler’ de Hz. Ali Allah’ın Aslanı olarak bilinmektedir. Bu nedenle aslan gücün timsali olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türklerde at totem hayvanı olarak kullanılmıştır. İlk evcilleştirilen hayvan olarak at; Türklerin askeri ve ekonomik hayatında önem arz etmektedir. Türkler, atlı- göçebe kültürün etkisinde yaşamlarını sürdürdüklerinden ötürü, çocuklar küçük yaştan itibaren ata binmeyi

öğrenir, at eti yer ve atın sütünü içerler. Savaşlarda, yiğitlerin yanında yer alan olmazsa olmaz canlı olarak simgeleşmiştir. Kahramanlar, yiğitler, atlarıyla bütünleşmiş ve anılmışlardır. Edebiyatımızda önemli yere sahip olan Köroğlu ve Dede Korkut Hikâyelerinde, kahramanlar atlarıyla beraber anılmaktadırlar. Köroğlu'nun Kırat'ı, Bamsı Beyrek'in Bengiboz'u kahraman ile anılan atları olarak karşımıza çıkmaktadır. Eski Türkler' de kahraman öldüğü vakit atının kuyruğu kesilmektedir. Ölen kişi, atıyla beraber gömülmektedir (Keleş, 2016: 183-185). At göçebe kültürün etkisiyle Türk hayatında önemli bir yer edinmiştir. Atlar, sadık hayvanlardır. Kötü bir olayı önceden sezdiğine inanılmaktadır. Ayrıca Peygamber atları da kültürümüz açısından büyük bir yere sahiptir (Türkdoğan, 2019: 60).

Bu üç hayvanın vücut parçalarının, birleşmesinden oluşan canlının güçlü olması dikkat çekicidir. Fakat bu canlılar üzerinde bulunan sihir, din ile ortadan kalkmıştır. Burada da yine İslam dininin menkıbelerdeki etkisini görmekteyiz.

4.2.4. Hayvanın Başka Bir Hayvan Şekline Bürünmesi

Hayvanın bir başka hayvan şekline bürünmesi veya dönüşmesi olayı Alevi- Bektaşî menkıbelerinde bir ceza sonucu gerçekleşmektedir. Velilere yalan söyleyen kişilerin hayvanları ceza sonucu başka bir hayvan şekline dönüşmektedir.

Koyunun Balık Şekline Girmesi

Anadolu' da hayvancılığın temel geçim kaynaklarından birisi olması neticesinde koyun, önemli bir hayvan olarak yer edinmiştir. Etinden, sütünden, derisinden faydalanılan koyun, kurban hayvanı olarak da kullanılmaktadır.

Türkler, yaylak- kışlak hayatı yaşayan bir millet olduğu için daha çok hayvancılıkla uğraşmıştır. Bu nedenle balıkla ilgili bilgileri de fazla olmamıştır. Genelde nehir balıklarıyla ilgilenmektedirler. Kuzeyde balıkla ilgilenen Türklerin destanlarında balık donuna girme ile ilgili anlatılarla karşılaşmaktayız. Mollaları sevmeyen bir çocuğun balık donuna girmesi, Molla'nın da balık şekline girip çocuğu yutmak istemesi fakat çocuğu yakalayamaması anlatılmaktadır (Ögel, 2014: 676-677). Balık, Yaratılış destanında önemli bir yere sahiptir. Altay Yaratılış destanında, dünya bir balığın üzerinde durmaktadır. Bu balık hareket ettikçe, dünyada depremler meydana geldiğine inanılır (Ögel, 1989: 441).

Su kenarlarında yaşayan Türkler için balık bolluğun simgesi olmuştur. Evlilikte çoğalmanın simgelerinden birisi hâline gelmiştir (Çoruhlu, 2002: 144). Hz. Yunus'u yutan balık

ile ilgili efsane de yine dikkat çekicidir. Türk sözlü anlatılarında balık denilince bu nedenle akla Yunus balığının gelmesi önem arz etmektedir. Bazı anlatılara göre Tanrı, balığı ilk yarattığında ona hem uçuşma hem suda yüzmeye yeteneği vermiştir. Fakat balık bu özelliklerinden dolayı kibrine yenik düşmüştür. Tanrı' da ona verdiği kanatları geri almıştır (Boratav, 2012: 38-39).

Sembolik anlatımlarda balık parayı simgelemektedir (Taş, 2019: 120). Şamanist topluluklarda ise balık, Şaman ruhlarından üçüncüsüdür. Şaman ruhu, balığa dönüşür, bir yerde saklanır. Eğer ruh buradan çıkarsa Şaman ölür, Şamanın yaşamı balığın yaşamına bağlıdır (Türkan, 2008: 144).

Saltıkname 'de koyunun balık şekline girmesine dair keramet şu şekilde yer almaktadır:

Rivayete göre: Bir çoban vardı. Bir peygambere hiç koyununun olmadığını söyledi, koyunlarını inkâr etti. Bir zaman sonra koyunlarını su içirmeye getirdi. Koyunlar su içmek için suya girdiler, balık şekline dönüştüler (Demir / Erdem, 2013: 594).

Peygamber'den yahut veliden bir şey saklayan ya da ona yalan söyleyen kimselerin ellerinde bulunan mallarından oldukları, böylelikle cezalandırıldıkları karşımıza çıkmaktadır.

4.2.5.İnsanın ve Hayvanın Nesne Şekline Bürünmesi

İnsan veya hayvan bazı durumlarda bir nesne şekline dönüşebilmektedir. Bu durumlar genel olarak ceza neticesinde gerçekleşmektedir. Çoğunlukla insan veya hayvanın taş şekline dönüştüğünü görebilmekteyiz. Velinin, veliliğini kabul etmeyen kişiler, veli tarafından taş şekline dönüştürülmektedir.

İnsanın Taşa Dönüşmesi

Eski devirlerden itibaren, insanlar için dikkat çeken varlıklar doğada yüzyıllarca varlığını devam ettirenler olmuştur. Tüm görkemiyle ve varlığıyla evrende yerini almış olan kayalar insanoğlunun dikkatini çekmiştir. Bu nedenle, dünyada var olan taşlar ve kayalar insanların ibadet edip birtakım adet ve geleneklerini etrafında devam ettirdiği unsurlar olmuşlardır. Var olan bilgilere göre, insanoğlu Orta Asya' dan itibaren çeşitli taş ve kayalara ibadet etmektedir. Buna dair örnekler Uygurlardan itibaren rastlamaktayız. Uygurların ünlü efsanesinde, ülkelerinin refahını ve mutluluğunu sağlayan yeşim bir kayaları olduğundan bahsedilmektedir. Bu kaya, ülkenin belalardan ve felaketlerden uzak kalmasını sağlamaktadır. Bu kayanın ününü duyan Çinliler, Uygur kağanının oğluna, kızını gelin vermek; karşılığında bu kayayı almak isterler. Uygur kağanı, teklifi kabul eder. Çinliler, bu kayayı alıp parçalara

ayırır. Bundan sonra Uygurlar, kıtlıkla savaşır ve göç etmek mecburiyetinde kalırlar (Ocak, 2018: 123-124).

Taş, insanın varlığından günümüze değin önemli kabul edilen bir varlıktır. Taş gerek sığınma gerek kendini savunma aracı olarak yıllarca kullanılmış ve ona kutsiyet atfedilmiştir. Hayatın her noktasında ona ihtiyaç duyulmuş, yeri gelmiş büyülerde kullanılmış yeri gelmiş şans getirsin diye kullanılmıştır (Sakaoğlu / Türkan, 2019: 178).

Birçok anlatıya konu olan taşlar, onlara yüklenen manevi anlam ile derinlik kazanmışlardır. Taşların, bolluk, bereket, şifa getirdiğine inanılmıştır. Bu bağlamda Yada taşı, Hacer-i Esved vd. taşlar kültürümüz açısından önemli bir yer edinmişlerdir (Koçak / Gürçay, 2018: 43).

Özellikle sözlü anlatılarımızda dikkat çeken bir nokta ise taşa dönüşme (taş kesilme) motifi olmuştur. Genellikle insanlar veya varlıklar çeşitli sebeplerden ötürü taşa dönüşmektedir (Özcan / Kaval, 2019: 319). Taş şekline dönüşme çoğunlukla cezalandırma neticesinde olmaktadır. Masal ve efsanelerimizde sık karşılaşılan taşa dönüşme motifi <Saltıkname>de şu şekilde geçmektedir:

Bir gün Seyyid'in karşısına bir kafirin karısı çıkar. Şerif' ten bir keramet ister. "Ne vakit ucuzluk olacaksa bileyim. Ne zaman yokluk olacaksa anlayayım. O zaman ben de Müslüman olup, sana inanırım". der. Şerif, o kadına: "Ne vakit yokluk olacaksa elin açılmasın, kapalı kalsın. Ne zaman bolluk, ucuzluk olacaksa elin, parmakların acısın". diyerek keramet gösterir. Hatun bu sözleri duyunca Şerif 'e: Ya Server! Benim senden isteğim yerine geldi. Müslüman olmama lüzum kalmadı, deyince; Şerif çok sinirlenir. Kadına, Allah'tan korkmasını ve sözünden caymamasını söyler. Yoksa Allah'ın onu taş edeceğini belirtir. Kadın, "Eğer senin Tanrın güçlü ise taş etsin". diyerek cevap verir. Server bu sözü duyar, elini havaya kaldırır. Tanrının lütfuyla o kadın oracıkta taş olur (Demir / Erdem, 2013: 282).

Bir veliyi kandıran, ona yalan sözde bulunan kimseler Allah'ın lütfu ve velinin kerameti neticesinde taş şekline dönüşebilmektedir.

Hayvanın Taşa Dönüşmesi

Hayvanlar, insanlar gibi çeşitli anlatılarda cezalandırılmak maksadıyla dua ve beddua sonucunda taş şekline dönüşmüşlerdir. Genellikle yanlarında buldukları insanların taş şekline

dönüştürülmesi, onların da bu cezadan nasiplerini almasına sebep olmuştur. <Saltıkname> de bu duruma örnek olay şu şekilde aktarılmaktadır:

Şerif'in yanına bir çoban koyunları ile çıkagelir. Çoban: “Ya sihirbaz! Kız kardeşimi sen taş ettin. Madem yiğitsin beni de taş et görelim”. der. Şerif: “Dönüp git alçak, demesine rağmen çoban gitmez. Yiğitsen beni de taş et diyerek küfretmeye başlar. Seyyid içinden Tanrı'ya söylenir. “Gönlümden bu geçti ki ya Tanrım! Senin Habib'ine bu alçak çoban, dil uzatır. Buna kendini bildir”. der. Bu gönlünden geçtikten sonra bir de bakar ki o çoban, koyunları ve itleriyle birlikte durduğu yerde öylece taş olmuştur (Demir / Erdem, 2013: 282).

Saltıkname' de geçen diğer hikâyelerde de taş şekline dönüşmeye dair anlatılar şu şekillerde karşımıza çıkmaktadır:

Bir Rum karısı, Şerif'in denizden çıktığını görür. Şerif'i tanır, yanına gelerek: “Bre Cazu! Buraya geri mi döndün? Şimdi sana bir sihir yapayım seni taş edeyim, halkı sende kurtarayım”. diyerek sihir yapmaya başlar. Server, kadının yanına yaklaşır. Seyf-i duasını bir kez okur, üfürür. O kadın, kendisi ve domuzları hepsi taş olurlar (Demir / Erdem, 2013: 284).

Bir gün Şerif hazretleri namaz kılıyordu. Server 'in üzerine ok atmaya başladılar. Server, namazını bitirince öfkelenerek o kafirlere: “Taş olun”. dedi. Tanrının emriyle kafirlerin hepsi hatta koyunlar ve köpekler bile taş kesildiler (Demir / Erdem, 2013: 287).

Şerif'in sesini duyan balıklar bir araya geldiler. Toplanıp insanlar gibi “Eşhedü en la ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden Resulu'llah” senin dinin, Tanrı'nın dinidir, dediler. Kafirler, bu kerameti görüp, parmaklarını havaya kaldırdılar, hepsi imana geldiler. Müslüman oldular. Şerif balıklara dua etti, hepsi taş oldular (Demir / Erdem, 2013: 299).

Saltıkname'de hayvanların ve insanların taş olması, Sarı Saltık'ın Allah'a dua etmesi neticesinde gerçekleşmektedir. Saltık'ın veliliğine inanmayan kimselerin hayvanlarıyla beraber taş olduklarını görmekteyiz.

Hayvanların taş şekline dönüşmesine dair bir örnekte Hacım Sultan Menakıpnamesinde görülmektedir.

Bir gün Hacı Bektaş-ı Veli ve Hacım Sultan birlikte Rum'a doğru giderlerken karşılarına iki arslan çıkar. Arslanlar kükrer ve saldırmak için velilerin üstlerine doğru gelirler, tam o sırada iki veli beraber dua ederler ve arslanlar taşa dönüşürler (Gülerer, 2014: 427).

Hayvanın taşa dönüşmesine dair bir keramette Koyun Baba Velayetnamesinde yer almaktadır.

Bir gün bir ahu Çal Dağı'na giderken Allah'ın emriyle yavrular. Yavrusunu doğurduktan bir saat sonra baktı ki doğurduğu bir ejderhadır. Ejderha büyüyüp o köydeki halkı incitmeye başlar. Halk biçare Koyun Baba'nın yanına gelip ondan yardım ister. Koyun Baba, "Varalım, Allah'ın izniyle onu defedelim" der. Asasını eline alır, cemaatle beraber yola koyulurlar. Geldiklerinde o ejderha Kızılırmak'tan su içmektedir. Ejderha, halkı görür görmez ağzından ateşler saçmaya başlar. Koyun Baba, halka geri durmasını söyler. Elindeki asasıyla ve Allah'ın emriyle, ejderhaya "Taş ol melun" der. Ejderha taş olur (Doğanbaş, 2015: 59-81).

Dünyanın hemen her yerinde eski çağlardan beridir, kayaya, taşa ibadet edildiği görülmektedir. Zamanla bu ibadet bir kült hâline dönüşmüştür (Ocak, 2018: 123). İnsanlar bir günah işlediklerinde taş olmuş ve suç işlersen "Allah seni taş eder." gibi ifadeler kullanılmıştır. İncelediğimiz menkıbelerde de görüldüğü üzere çoğunlukla dua veya beddua neticesinde taş şekline dönüşüldüğünü görmekteyiz.

4.2.6. Nesnenin Hayvan Şekline Bürünmesi

Nesnenin bir hayvan şekline bürünmesi (dönüşmesi) genel itibariyle velinin içerisinde bulunduğu zor bir durumdan kurtulmak veya veliliğini ispat etmek neticesinde gerçekleşmektedir.

Mızrağın Ejderhaya Dönüşmesi

Zor durumda kalan veli yahut kahraman bazen bir nesnenin canlılaşarak kendisine yardım etmesini sağlayabilmektedir. Bu duruma örnek Saltıkname' de karşımıza çıkmaktadır.

Sarı Saltık Menkıbesinde mızrağın, yedi başlı ejderhaya dönüştüğü görülmektedir. Bu şekil değiştirme bir bakıma Hz. Musa'nın asasının yılan şekline girmesine benzetilmektedir. Firavunun önünde gerçekleşen bir karşılaşmada büyücüler ellerinde bulunan asaları yılan şekline dönüştürmektedir. Hz. Musa'nın asası ise büyük bir yılan şekline dönüşerek diğer büyücülerin yılanlarını yutmuştur.

Şerif, Kalanos şehrine doğru gitti. O vakitte, o ilde bayan bir bey vardı. İsmi Karı Hatun idi. Şerif'e hediye ve haraç yollardı. Bayağı zamandır haraç yollamıyordu. Şerif'in geldiğini duyunca adamlarına, şehrin kapılarını kapatmaları için emir verdi. Burca çıkmıştı, Şerif onu

görünce hiddetlendi. Elinde mızrak vardı, demirdendi. Mızrağı yere attı. Bir dua okudu. O an da o mızrak yedi başlı ejderhaya dönüştü (Demir / Erdem, 2013: 287).

Hacı Bektaş Velayetnamesi'nde bekçinin yedi başlı ejderhaya dönüşmesine benzer bir olay olarak karşımıza çıkmaktadır. Saltık, mızrağı yedi başlı ejderhaya dönüştürerek onun gücünden faydalanıp yalnız olmadığını göstermektedir.

Fitilin Ejderhaya Dönüşmesi

Ejderha Uzakdoğu motifi olmakla birlikte Türkler' de daha sonraları sözlü anlatılarda kullanılmaya başlamıştır. Ejderha motifinin asıl kullanıldığı ve Türklere de geçtiği tahmin edilen ülke Çin'dir (Ögel, 2014).

Saltıkname 'de karşımıza çıkan nesnenin ejderhaya dönüşmesine benzer bir olay da Şüca'eddin Veli Velayetnamesinde yer almaktadır.

Burada ejderha, kahraman yahut veliye yardımcı olmaya çalışan bir canlı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ejderha, bu dönüşümle mucizevi bir varlık niteliğinde kullanılmıştır (Koçak / Gürçay, 2017: 49).

Şüca'eddin Veli'ye inanmayan Laçinoğlu vardır. Buna karşın Sultan Şücaeddin, elinde bulunan bükülmüş fitili orta yere atar. Fital iki başlı ejderha olur (Say, 2010: 121).

Bu dönüşümün amacı kendisine ve veliliğine inanmayan kişiye karşı veliliğini ispat etmektir.

4.2.7. Nesnenin Başka Bir Nesne Şekline Dönüşmesi

Nesneler bazı durumlarda ihtiyacı karşılamak vasıtasıyla; velinin kerameti neticesinde şekil değiştirmektedir. Bazı durumlarda ise bir ceza sonucunda; nesnenin başka bir nesneye dönüştüğü görülmektedir.

Nesnenin Taşa Dönüşmesi

Nesnenin taş şekline dönüşmesi de genelde mahrum bırakma amacıyla gerçekleşmektedir. Elindeki yiyeceği paylaşmayan kişilerin malı, veli duası veya bedduası neticesinde taş şekline dönüşmektedir. Bu duruma örnek Hacı Bektaş-ı Veli Velayetnamesi'nde görülmektedir.

Söylenenlere göre Hacı Bektaş-1 Veli bir gün Suluca Karahöyük'ün doğu kısmını gezmeye karar verir. Orada bulunan köyün harmanları rüzgârdan savrulup samanla karışmış hâldedir. O vakitler Kırşehir' den vergi memuru gelip harmanları ölçmektedir. O gidince de arpa, mercimek, buğday ellerinde ne varsa samanla karıştırırlardı. Üzerini örterlerdi. Hacı Bektaş-1 Veli mübarek eteğini açarak mal sahiplerinden “Allah rızası için harman istedi.” Lakin onlar bu bir şey değil deyip Hünkâr'a vermediler. Bunun üzerine Hünkâr “Bir şey değilse, bir şey olmasın” dedi. Geri döndü. Mal sahipleri harmanın üzerini açtılar, harman hep taşa dönüşmüştü (Duran, 2014: 261).

Veli kişiden mallarını saklayan, darda olana yardım etmeyen kimselerin malları beddua sonucunda taşa dönüşmüştür.

Suyun Kana Dönüşmesi

Su, her şeyin temel noktasıdır. Dünyada hayat gösteren tüm canlılar için önem arz etmektedir (Ögel, 2014: 409). Yaşamın devam etmesini sağladığı için suya kutsallık yüklenmiştir. Su, neredeyse tüm mitolojilerde kendisine önemli bir yer edinmiştir. Yaşamın başlangıcıdır.

Türkler, Anadolu'ya gelmeden önce evrenin yaratılışına dair anlatılan efsanelerde suyun en önemli unsur olduğu görülmektedir. Su, bereket ve gücün sembolü olarak kabul edilmiştir (Türkyılmaz, 2013: 98). Suyu yüklenen kutsallık dünyada bulunan tüm akarsu, nehir ve göllerin de kutsal kabul edilmesine vesile olmuştur. Eski Türkler, suyu koruyucu ve yeri geldiğinde cezalandırıcı bir Tanrı olarak görmüşlerdir. Evrenin yaratılışında dört temel öğeden biri olan su, ateşin karşısındadır ve onun düşmanıdır (Uslu, 2017: 50-51).

Hayatın başlangıcı olan su aynı zamanda değişimin de simgesidir. Su temizliğin ve arınmanın sembolü olarak yer edinmiştir (Taş, 2019: 67). Eski Türk inancında sular, ırmaklar kutsal kabul edilmiştir. Öyle ki Köktürk kitabelerinde yer-sub sahipsiz kalmasın ibaresi yer almaktadır. Su yaşamın vazgeçilmez kaynağıdır. Eski Türklerde, neredeyse her gölün, nehrin ve akarsuyun bir iyesi olduğuna inanılmaktaydı. Bu nedenle bu sulara çocuksuz kadınlar gelip saçını saçmakta, suya dualar ederek ondan çocuk istemekteydiler. Balık avlamak isteyen balıkçılar ise bu kutsal suların kenarında bulunan kayın ağaçlarına, renkli bir bez parçası bağlayarak suyu memnun etmeye çalışmaktaydılar (Kalafat, 1995: 52-53). Anadolu' da birçok efsanede nehirlere kutsallık atfedildiğini görmekteyiz. Su yaşamın ve insanlığın temel gereksinimlerinden birisidir.

Bugün Anadolu'nun bazı yerlerindeki suların şifa kaynağı olduğunu ve hastaları iyileştirdiğini görmekteyiz. Sivas'ın Divriği ilçesinde bulunan "Göz Pınarı" adlı ziyaret yerine giden insanlar bu suyun şaşılığa iyi geldiğine inanmaktadırlar (Kalafat, 1995: 54).

Su gibi kan da yaşam için gereklidir. Kansız bir vücut hayatını devam ettiremez. Kan motifi edebiyatımıza Hint mitolojisinden geçmiştir. "*Çingiz Han, avucunda bir kan pıhtısı tutarak doğmuştu.*" Bu gelenek daha sonraları destanlarımızda devam etmiştir (Ögel, 2014: 740). Suyun kan şekline dönüşmesine dair keramet Hacı Bektaş-ı Veli Velayetnamesi'nde karşımıza çıkmaktadır.

Hacı Bektaş'ın veliliğine inanmayan Nureddin Hoca, Hünkâr'ı Sulucakarahöyük'ten kovmaya gelir. Hacı Bektaş'ın abdest almadığını gören Nureddin Hoca, Hünkâr'ı uyarır. Bunun üzerine oradaki hizmetkar bir maşrapa alıp Üçpınar'dan su doldurur. Suyu getirip Hacı Bektaş-ı Veli'nin önüne koyar. Hünkâr, maşrapayı alır ve avucuna su döker. Eline döktüğü su kırmızı kana dönüşür (Duran, 2014: 237).

Hacı Bektaş'ın veliliğine inanmayan kişinin düşüncesinin karşısında; suyun kana dönüşmesi, veliliğinin ispatı olarak görülmektedir.

Suyun Yağa ve Bala Dönüşmesi

Suyun kültürümüz ve edebiyatımız için çok önemli bir yere sahip olduğunu ve onun kutsal bir yanı olduğuna değinmiştik. Bal ise içeriğinde bulunan protein, şeker, vitamin sayesinde hem insana enerji veren hem de beslenmemizde bize yardımcı olan bir besin unsuru olarak doğada varlığını korumaktadır. Bal, eski medeniyetlerin farklı şekillerde kullandığı bir unsurdu. Mısırlılar, bal yapan arıları kutsallaştırmışlardır. Milattan önceki devirlerde Mısır' da yaşamış olan kraliyet ailesi ile bal arıları özdeşmiş ve bu arılar kraliyet ailesinin simgesi hâlini almıştır. Öyle ki Mısırlılar, balı ölülerini mumyalamak içinde kullanmışlardır (Şenoğlu Fenerci, 2021: 63).

Suyun yağa ve bala dönüşmesi kerameti genelde zor durumda olan halkın yardımına koşmak gayesiyle gerçekleşmektedir. Buna örnek teşkil eden durum Şüca'eddin Veli Velayetnamesi ve Abdal Musa Velayetnamesinde karşımıza çıkmaktadır.

Sultan Şücaeddin'in cömert bir aşçısı vardı. Tüm pirinçle pilav pişiriyordu, tam pilava son kalan yağı dökecekti ki yağ yere döküldü. Hiç yağ kalmadığı için durumu Sultan Şüca'ya

bildirdi. Sultan Şüca: - Ne kadar yağınız döküldüyse pınardan o kadar su getirin, dedi. Suyu getirip pilava döktüler su bir an da yağ oldu (Say, 2010: 110).

Sultan Şücaeddin Velayetnamesi'nde görüldüğü üzere dökülen nesnenin yeri başka bir nesne ile doldurulmuştur. Veli, içerisinde bulunan zor durumu başka bir nesne yardımıyla telafi etmiştir.

Abdal Musa Sultan, halifeleri ve dervişleriyle oturmuş sohbet ediyordu. Yemekleri bittikten sonra halifeler, bir yerde iki pınar olduğunu bu pınarlardan yağ ve bal aktığını söylediler. Halifeler bu pınarlara gidip üç gün üç gece yağ ve bal aldılar. Dördüncü gün Abdal Musa, bundan sonra o pınarlardan su aksın, dedi. Bunu duyan halifeler, bal ve yağ aksın hem fakir halkta faydalanır, dediler. Lakin Abdal Musa buna razı olmadı. O pınarlardan yine eskisi gibi su aktı (Güzel, 2019: 150). Bu kerametın aynısı Kaygusuz Abdal Velayetnamesinde de yer almaktadır.

Suyun, bala ve yağa dönüşmesi motifi genellikle zor durumda kalanlara yardım etmek amacıyla olan bir değişim olarak karşımıza çıkmaktadır. Kaygusuz Abdal Velayetnamesi'nde halifeler akan yağ ve bal pınarlarının kıyamete kadar devam etmesini isterler. Bunu istemelerindeki amaç; yoksul halkın bu yağ ve baldan faydalanarak veliye dua etmeleri ve ona bağlanmalarını sağlamaktır. Ancak bunu Abdal Musa kabul etmez. Ondandır gelecekte erlerin bu pınarlara sahip çıkarak kendilerinin yaptırdıklarını söyleyeceklerini ve yoksul halka vermeyeceklerini bildiği için yağ ve bal pınarlarından yine su akıttırır (Güzel, 1999: 98-99). Buradaki bal çeşmeleri tatlılığı ve iyiliği sembolize etmektedir. Veliler, yoksul halka yardımcı olmaya çalışmışlardır.

Şarabın Bala Dönüşmesi

Üzüm suyundan elde edilen ve içeriğinde bulunan alkol nedeniyle kişiyi sarhoş eden şarap, dinimizde günah kabul edilmiştir. Alkollü içeceklerin kişinin akli dengesini yitirmesine sebep olmasından ötürü de alkollü bir içecek olan şaraba iyi gözle bakılmamaktadır.

Alevi- Bektaşî Menkıbeleri incelendiğinde şarap unsurunun çıktığı yerlerde şarabın bala dönüştüğü görülmektedir. Zararlı bir nesnenin vücuda faydalı başka bir nesneye dönüşmesi dikkate değer bir durumdur.

Şarabın bala dönüşmesine dair keramet, <Saltıkname> ve Abdal Musa Velayetnamesinde karşımıza çıkmaktadır. Saltıkname 'de şu şekilde çıkar:

Bir gün Server, yanındaki Yusuf'a, Sultan Taptuk'un nasıl olduğunu sorar. Bunun üzerine Yusuf, Taptuk Sultan'ın meclisinde kadın ve erkeğin karışık şekilde oturduğunu söyler. Bunu duyan Server, Yusuf'a bir tulum şarap hazırlayıp bu meclise götürmesini buyurur. Yusuf, tulumu hazırlayıp şarabı doldurur. Taptuk'un dergahına gitmek üzere yola koyulur. Yusuf yaklaşınca Sultan Taptuk, dervişlerine, hemen kalkın! der. Rum'dan bizim için hediye geliyor. Dergâha gelirler, Yusuf'u konuk ederler. Getirdiği tulumu elinden alarak, getirip şeyhe ikram ederler. Sultan Taptuk o tulumu alıp bıçak ile ortadan ikiye keser. İçerisinden şekerlenmiş ak bal çıkar (Demir / Erdem, 2013: 332).

Saltıkname' de şarabın bala dönüşmesine dair bir diğer anlatı ise şu şekildedir:

Kafirler akşam karar alırlar, iki fiçı şarap satmak için hazırlık yaparlar. Yatıp uyurlar. Gece rüyalarına Kemal Ata, girer. "Bana o iki fiçiyı getirin, başka bir isteğim yoktur." der. Kafirler, fiçileri alarak Kemal Ata'nın Kırım'da bulunan zaviyesine gelip saygı gösterirler. Kemal Ata buyurur, kafirler fiçileri açar. Bir de ne görsünler fiçilerin birisi bal ve birisi yağ olmuştur (Demir / Erdem, 2013: 356).

Abdal Musa Velayetnamesinde ise olay şu şekildedir:

Abdal Musa, yanından geçen bir kafire "Elindeki şarabı getir, içeyim." der. Bunun üzerine kafir, Abdal Musa'ya "sana yaramaz sultanım" der. Şarabı doldururlar, şarap bala dönüşür bunu gören kafir Müslüman olur (Güzel, 2019: 110).

Abdal Musa Velayetnamesinde şarabın bala dönüşmesi motifini; inançsız bir kişinin, bu keramet sayesinde Müslüman olması açısından önem arz ettiğini söyleyebiliriz (Güzel, 2019: 110). Saltıkname 'de ise şarapla yanlış yolda olduğunu asıl olanın ve Hak ehli kişilerin bala layık olduğunu bu nedenle şarapların bala dönüştüğünü görmekteyiz.

Toprağın Altın Olması

Mitolojilerin ortak sembolleri arasında yer alan toprak elementi, yaratılış mitlerinden itibaren, evrenin yaratılmasında ve canlıların yaratılmasında temel faktör olarak yer edinmiştir. İlk insanın nasıl yaratıldığına dair verilere göz atıldığında temelde su ile toprağın yer aldığını görebilmekteyiz (Aça, 2018: 25-27).

Geçmişten günümüze dört unsurdan biri olan toprağın birçok din de ve kültür de varlığını yüzyıllarca koruduğuna şahit olmaktayız. Toprak, yaşamın vazgeçilmez bir unsuru olarak varlığını devam ettirmektedir.

Kültürümüzde toprağa ilk bağlanmanın, ateş ile ortaya çıktığı söylenebilir. Ateş sayesinde ısınma ihtiyacını sağlayan insanlar toprağa da bağlanmışlardır. Böylelikle toprağı ekip biçmeye başlamışlardır (Enveri, 2018: 94).

Toprak bolluğun ve doğurganlığında sembolü olarak nitelendirilmiştir. Bitki köklerinin toprağa bağlı olması, böylelikle bitkilerin büyümesi ve meyve- sebze vermeleri toprağın doğurganlık ve bolluk ile anılmasına neden olmuştur (Yıldız Altın, 2018: 37). Toprak aynı zamanda iyileşmenin ve yenilenmenin de sembolü olmuştur. Hasta olan insanlar, toprak üzerine yatırılır veya toprağa gömülür. Bu şekilde yenilenecekleri ve iyileşecekleri düşünülmektedir (Aça, 2018: 31).

Toprağın altın şekline dönüşmesi, onun bereketin ve bolluğun timsali olması ile ilişkilendirilebilir. Bu şekil değiştirmeye örnek Şücaeddin Veli Menakıpnamesinde yer almaktadır.

Sultan Şücaeddin, sol tarafına bakar ve yerden bir avuç toprak alır. Toprağı avucunda sıkır. Toprak bir anda altın akçe olur (Say, 2010:115).

Şişin Ağaç Şekline Girmesi

Ağaç, geçmişten günümüze değin, kültür ve inanç sistemimizde yer alan önemli bir unsurdur. Ağaçlar etrafında oluşmuş olan inanç örüntüleri onun kutsallaşmasına da sebebiyet vermiştir (Özarslan, 2003: 100-101). Eski Türkler için ağaç medeniyetin temel direğidir. Ağaç sevilen ve saygı duyulan bir unsurdur. Dünyanın merkezini oluşturduğuna inanılan ağaç, yerin ve göğün birleşimini de kök ve dalları sayesinde gerçekleştirmektedir (Bars, 2014: 382-383).

Eski Türkler olan Göktürkler ve Uygurlarda orman kutsal sayılmıştır. Orman sayesinde yaşamını devam ettiren, avcılık ve toplayıcılık yapan halk için ormanın ve ağaçların çok önemli bir yeri olmuştur. Lakin hayvancılıkla uğraşan halk için orman ve ağaç kültü değerini kaybetmiş ve orman tanrılarının kötü ruhlara sahip oldukları düşünülmeye başlamıştır. Ormanın önemli bir kült olması haricinde ormanda bulunan bazı ağaçların da ayrı bir öneme ve değere sahip olduğu görülmektedir. Özellikle “Kayın Ağacı” eski Türklerin, adına kurbanlar sunduğu bir ağaç olarak karşımıza çıkmaktadır. Şaman, kayın ağacına kurban sunarken; ağaca şu şekilde seslenmektedir:

Altın yaprakları olan bereketli kayın,

Sekiz gölge sahibi kutsal kayın,

Dokuz köklü bay kayın,

Sana esmer yanaklı, beyaz (ak) kuzuyu kurban ediyorum.

Şamanların davullarının üzerinde ay, güneş, yıldız gibi tabiat unsurlarının yanında kayın ağacının da resmi bulunmaktadır. Kayın ağacının, koruyucu olduğuna inanılmakta ve onun Umay ve Ülgen adlı tanrılar tarafından yeryüzüne indirdiği anlatılmaktadır (İnan, 2017: 55-57).

İnsanlığın temelinden beri var olduğu bilinen ağaç, insanların dikkatini çekmiş önemli bir unsurdur. Özellikle şekli itibariyle, uzun boyuyla, göğe yükselen dallarıyla ve mevsim geçişleriyle kendini yenilemesiyle insanların da dikkatini çekmiştir (Ocak, 2018: 129). Canlılığın, yeniden doğuşun, ölümsüzlüğün, üremenin sembolü sayılan ağaç; kültürümüz açısından da önemli bir varlıktır (Yıldırım / Kuzu, 2020: 38). Türkler, İslam öncesi dönemde Tanrı'ya ulaşmak için ağacı bir araç olarak kullanmışlardır. Ağaç, üç alem arasında bağlantıyı sağlamaktadır (Küçük, 2018: 70).

Türkler, ormanları; iyi ruhlu ormanlar ve kötü ruhlu ormanlar olarak ikiye ayırmışlardır. İyi ruhlu ormanlardaki ruhları kızdırmamak gerekir. Saygı duyulmalı ve bu ormanlara kurbanlar kesilerek saçı saçılmalıdır. Kötü ruhlu ormanlarda ise kötü ruhlar yaşamaktadır. Bu orman kötü ruhların mekânıdır (Ergun, 2010: 114). Kutsal kabul edilen ağaçlar, Gök Tanrı'nın sembollerindedir. Bu ağaçlar, Tanrı'yı sembolize etmektedirler. Eski Türkler' de ormana sunulan kurbanlar vardır. Bu kurbanlar kanlı kurbanlardır. Zamanla bu inanışta birtakım değişiklikler meydana gelmiştir. Kanlı kurban yerine, kansız kurban olan ağaçlara bez (çaput) bağlama geleneği oluşmuştur (Bars, 2014: 384). Ağaçlara olan inanış ve onlara kutsiyet atfetme bugün Altaylar' da hâlen devam etmektedir. Özellikle yaşlı ağaçlara saygı gösterilmekte, onlara kurban sunulmakta ve dua edilmektedir. Ağaçlar, kuruyup donsalar dahi kesilmemektedir. Yakut Türklerinde her şamanın kendisine ait özel bir ağacı vardır. Bu ağaçla, Şaman arasında bir bağ bulunmaktadır. Ağaçla, insan yaşamı arasında da bir bağ kurulmuştur. Ağacın, yaşamın taşıyıcısı olduğuna inanılmıştır. Kubilay Han, bu inanç doğrultusunda adına bir ağaç diktirtmiş ve ağaca kimsenin dokunmamasını emretmiştir (Ocak, 2018: 132-133).

Kızıldeli lakaplı Seyyid Ali Sultan Velayetnamesinde, ağaçtan yapılan bir şişin tekrar ağaç şekline dönüşmesi şu şekilde yer almaktadır:

Seyyid Rüstem Gazi, çınar ağacından bir şiş yapar. O şiş Allah'ın inayeti ve Rüstem Gazi'nin kerameti sayesinde günden güne açılarak filizlenir ve bir ağaç şeklini alır (Yıldırım, 2007: 182).

Kurumuş ve başka bir şekle bürünmüş bir nesne, velinin kerameti ve Allah'ın yardımıyla tekrar canlanarak ağaç şekline dönüşmektedir.

Okun Dut Ağacı Olması

Tabiata atfedilen değerlerin bazıları değişiklik gösterirken, bazıları halk inanışları ve kültürümüz içerisinde hâlen yaşamaktadır. Evrenin var oluşunda ortaya çıkan su, toprak, hava gibi gerekli bir o kadar da önemli unsur ağaçtır. Ağaç, canlılığın, bolluğun simgesidir. Ağaçlara kutsallık atfedilmiştir. Kutsal kabul edilen ağaçlardan biri de dut ağacıdır. Dut ağacının kutsallığı, Hacı Bektaş-ı Veli külliyesindeki kutsal dut ağacıyla ilgilidir. Bu ağaç, Ahmed Yesevî'nin eliyle attığı ve bu külliyenin bahçesine düştüğü kabul edilen ağaçtır (Gürsoy, 2012: 44-52).

Rivayete göre; Hacı Bektaş- ı Veli, Ahmed Yesevi'den icazet alarak Anadolu'da kendisine yurt edinmek üzere yola çıkmıştır. Anadolu'da bulunan erenler ateş yakmış oturmaktadırlar. İçlerinden biri ucu yanmış bir odunu alarak Anadolu'ya fırlatır. "Anadolu'daki erenler ve gerçek (erler) bu eğsiyi (odunu) tutsunlar, Türkistan erenlerinin toplanıp Anadolu'ya er gönderdikleri (Anadolu'daki) erenlere de malum olsun." der. Anlatılanlara göre; bu ucu yanmış olan ağaç dut ağacındandır. Bu ağacı Emir Cem Sultan'ın halifesi olan Ahmet Sultan tutup Hacı Bektaş- Veli'nin kapısının önüne dikmiştir. Ağaç hâlen o bahçede durmaktadır, dallanıp filizlenmiştir. Ucu da yanıktır (Duran, 2014: 165-166).

Ağacın kutsal olmasının yanında, ondan yapılan eşyaların da kutsal sayılması sözlü anlatılarımızda karşımıza çıkan bir olgudur (Yıldırım / Kuzu, 2020: 50).

Okun dut ağacı şekline dönüşmesine dair anlatı Kızıldeli Seyyid Ali Sultan Velayetnamesinde yer almaktadır.

Seyyid Ali Sultan, eline bir ok alır. Oku fırlatır, yere değen ok bir anda dut ağacı olur (Yıldırım, 2007: 174).

Bu okun ağaçtan yapılması ve tekrar ağaç şekline dönüşmesi; nesnenin canlılığının devam etmesini sağlamaktadır.

4.2.8. İnsanın Kılık Değişirmesi

Kılık değişirme terimi, genel itibariyle karşı cinsiyetin kıyafetlerini giyme olarak ifade edilmektedir (Oktay, 2020: 338). Bu terim giyimini giyme kavramı ile açıklanabilir. Kırgız masallarında, kelin giyimini giyme yani kel gibi görünüşe sahip olma anlamı taşımaktadır (Ögel, 2014: 173).

Menkıbelerde karşımıza çıkan şekli ise genel olarak, içerisinde bulunulan zorlu durumdan kurtulmak, saklanmak, gizlenmek amacıyla olan bir kılık değişimidir. Bu şekilde var

olan kılık değişimlerine Saltıkname 'de rastlamaktayız. Sarı Saltık, İslamiyet'i yayma uğruna verdiği çaba ile yeri gelmiş ortamı kontrol etmek için yeri gelmiş düşmanlarından saklanmak için çeşitli kılıklara girmiştir. Alevi- Bektaşî menkıbelerinin neredeyse hepsinde derviş kılığına giren bir veli olduğu da görölmektedir.

Şerif, çoban kıyafetleri giyerek kendini bir çoban suretine çevirmişti (Demir / Erdem, 2013: 70).

Şerif bezirgân suretine girerek, on kuluyla Rika şehrindeki Anbolı'ya vardı (Demir / Erdem, 2013: 111).

Bir kadın elbisesi buldular. Server onu giydi. Server kadın kılığında kıza yaklaştı (Demir /Erdem, 2013: 209).

Şerif, o şehre gitmek üzere atını sürdü. Bir rahip şekline büründü (Demir / Erdem, 2013: 255).

Şerif ruhban suretinde, bir kara otağ önüne geldi (Demir / Erdem, 2013: 449).

Ayrıca öldürdüğü insanların kılığına girerek ve onların yerlerine geçerek hem halkı Müslüman olmaya davet etmiştir hem de kötülük yapanları, büyü ve sihirle uğraşanları cezalandırmıştır.

5.ŞEKİL DEĞİŞTİRMENİN AMAÇLARI

Menkıbelerde, keramet olarak karşımıza çıkan şekil değiştirmenin çeşitli amaçları olduğunu görmekteyiz (Yeşil, 2015: 305). Menkıbeye konu olan veliler yahut bu anlatıların içerisinde yer alan çeşitli kahraman ya da tipler bazı nedenlerden ötürü şekil değiştirmektedirler. Kötüleri cezalandırmak, insanları doğru yola sevk etmek, insanlara yardımcı olmaya çalışmak gibi durumlar neticesinde şekil değiştirme kerametine başvurulmuştur. Bu şekil değiştirmenin amaçları şu şekilde sıralanabilir.

5.1.Memnuniyetsizlik

İçerisinde bulunan durumdan memnun olmamak hâli olarak karşımıza çıkan memnuniyetsizlik durumuna incelemiş olduğumuz Hacım Sultan Menakıpnamesinde rastlamaktayız. Hacım Sultan Menakıpnamesinde kızı olan bir adamın memnuniyetsizliğine şahit olmaktadır. Bu nedenle Hacım Sultan, kızı Allah'ın yardımıyla erkeğe dönüştürmektedir.

5.2.Yol Göstermek

Menkıbelerde, yol gösterme kavramı önem arz etmektedir. Özellikle şekil değiştirme açısından velilerin büründükleri geyik donu önemlidir. Hacı Bektaş Velayetnamesi, Sultan Şücaeddin Velayetnamesi ve Kaygusuz Abdal Velayetnamesinde velilerin geyik donuna girerek yol gösterdiğini görebilmekteyiz.

Hacı Bektaş'ın halifelerinden olan Baba Resul'ün geyik şekline girerek yol gösterdiğini, Sultan Şücaeddin'in Acem erenlerinin düştükleri kötü durumdan kurtarmak için geyik şekline girip yol gösterdiğini ve yine aynı şekilde Kaygusuz Abdal Velayetnamesinde de geyik şekline girilerek yol gösterildiği görülmektedir.

5.3.Zor Durumdan Kurtulmak

Veliler bazen içerisinde buldukları zor ve kötü durumlardan kurtulmak için de şekil değiştirme kerametine başvurmak durumunda kalmışlardır. Hacı Bektaş'ın kafirlerden kaçarken içerisinde bulunduğu zor durumdan kurtulmak için yanındaki bekçiyi 7 başlı ejderhaya dönüştürdüğü görülmektedir.

5.4.Zor Durumdan Kurtarmak

Zor durumdan kurtulmak amacıyla nasıl ki veliler şekil değiştiriyor veya değiştirtiyorsa, bazı durumlarda da zor durumda kalanların yardımına koşmak için veliler kendileri şekil değiştirmişlerdir. Hacı Bektaş Veli Velayetnamesinde, Haydar'ı mağaraya kapatan kafirlerin

elinden kurtarmak için Hacı Bektaş'ın şahin şekline girdiğini görmekteyiz. Bir diğer hadisede, Piri Baba Velayetnamesinde görülmektedir. Denizde fırtınaya kapılan bir beyi kurtarmak için Piri Baba, güvercin şekline bürünmektedir.

5.5.Cezalandırmak

Bazı durumlarda, kahraman ya da etrafındaki karakterler yaptıkları kötü işlerden ötürü veli tarafından cezalandırılmaktadır. Kötülükle uğraşan, kötü niyet besleyen kişiler Allah'ın gazabına uğrayarak veli tarafından cezaya çarptırılmaktadır. Özellikle cezalandırılmada, taş şekline dönüştürülme, taş kesilme motifine rastlamaktayız.

Hacı Bektaş'tan hasatı saklayan kişilerin, hasatını Hacı Bektaş Veli taşa dönüştürmektedir. Saltıkname' de Saltık'a büyücü diyen ve ona inanmayan kafirlerin taşa dönüştüğünü görmekteyiz. Ahmed Yesevi'nin yalan söyleyen, iftiracıları köpek şekline çevirdiğini görmekteyiz. Koyun Baba Velayetnamesinde Koyun Baba'nın ejderhayı taşa çevirmesi de yine bir cezalandırma olarak karşımıza çıkmaktadır.

5.6.İnandırmak

Veliler, veliliklerini ispatlamak ve halkın onlara inanmalarını sağlamak için de şekil değiştirme kerametini kullanmışlardır. Aslında gerçekleştirdikleri çoğu şekil değiştirme kerametinin veliliklerini ispatlamak amacıyla olduğunu, menkıbeleri incelediğimizde görmekteyiz. Bunun en belirgin hâli, Sultan Şücaeddin'in bir fitili ejderhaya çevirmesi hâlini almaktadır.

5.7.Açları Doyurmak

Veli, Allah'ın dostu ve kulu olarak darda olanı da doyurmaktadır. Bu nedenle yeri gelmiş su akan çeşmeleri yağ ve bal pınarı hâline getirmiş ve halkın aç kalmamasını sağlamıştır. Bu olayın en bariz örneğini Abdal Musa Velayetnamesinde akan yağ ve bal pınarlarından anlamaktayız.

5.8.Yardım Etmek

Veliler, menkıbelerde insanlara yardım etmek için de şekil değiştirme kerametine başvurmuşlardır. Sultan Şücaeddin'in aşçısının pilav yapacağı sırada yağının yere dökülmesi üzerine, Şücaeddin Veli'nin suyu, yağa dönüştürdüğünü ve aşçıya yardımcı olmaya çalıştığı, aynı zamanda yağın yerini doldurduğu da görülmektedir.

5.9.Gizlenmek

Sarı Saltık'ın İslam dinini yaymak amacıyla, kafirlerden kaçarken çeşitli kılıklara girdiğini ve böylece saklandığını, gizlendiğini bilmekteyiz. Saltıkname' de büyücü ve sihirle uğraşan kötü niyetli insanlardan gizlenmek için Sarı Saltık, çeşitli kıyafetler giyerek şekil değiştirmiştir.

SONUÇ

Menkıbeler, tasavvuf kültürünün etkisiyle oluşmuş eserler olarak bilinmektedir. Bu eserler, kültürümüzü barındıran, tarihe kaynaklık eden eserlerdir. İçerisinde sadece yaşam hikâyesi barındırmakla kalmayıp bir kültürün derin hazinesine sahip olan eserler olarak varlığını sürdürmektedirler. Diğer sözlü anlatılarımız olan, mit, destan, efsane ve masal gibi anlatılarımızdaki çeşitli motifleri de içlerinde barındıran önemli eserlerdir. Bu eserlerin kültürümüz açısından önemli hazineler olduğu unutulmamalıdır.

Çalışmamızda, Kalenderîlik ve Kızılbaşlık'ın da Alevi- Bektaşî kültürüyle beraber anıldığı ve Alevilik-Bektaşîliğin, Kalenderîlik tarikatından doğduğu ve incelenilen menkıbelerdeki velilerin de Kalenderî zümreye mensup veliler olduğunu söyleyebiliriz. Bu doğrultuda incelediğimiz Alevi- Bektaşî menkıbelerinde şekil değiştirmenin (don değiştirme, dona bürünme) veli şahsa verilmiş olan bir keramet olduğu bilgisine ulaşmaktayız.

İncelediğimiz menkıbelerde şekil değiştirme kerametinin bazı hâllerde veli üzerinde gerçekleşirken bazı hâllerde ise başka varlıklar üzerinde gerçekleştiği görülmektedir. Veliler, çeşitli amaçlar neticesinde şekil değiştirmekte yahut şekil değiştirmeye vesile olmaktadır. Şekil değiştirme kerametinin Şamanizm' de şamanın don değiştirmesiyle bağlantılı birçok benzer yönü olduğunu görmekteyiz. Şaman ruhunun girdiği bazı hayvan donları, velilerin de girmiş bulunduğu donlar olarak var olmaktadır. Veliler, şekil değiştirme kerametini en iyi biçimde kullanırlar. Zor durumda kalanlara yardım ederler, açları doyururlar, kötülerini alt ederler. Şekil değiştirme kerameti kutsal bir güç olarak yer edinmektedir.

Velilerin, gerçekleştirdikleri veya gerçekleşmesine yardımcı oldukları şekil değiştirme unsurlarının, Alevi- Bektaşî menkıbelerinde diğer sözlü anlatılarımıza göre farklılık gösterdiğini görmekteyiz. Efsanelerde gerçekleşen şekil değiştirmelerin; menkıbelerdeki şekil değiştirmeden farklı olduğu, menkıbelerde veli kişilerin Allah'ın verdiği keramet neticesinde şekil değiştirme olayını kullandıkları karşımıza çıkmaktadır. Efsanelerde kişi Allah' a ettiği dua veya beddua neticesinde şekil değiştirirken ve bu şekilden eski hâline bir geri dönüş yokken; menkıbelerde, Allah dostu diye tabir edilen veli kimselerin Allah'ın vermiş olduğu yüce bir keramet ile şekil değiştirdikleri veya şekil değiştirmeye yardımcı oldukları sonucuna ulaşılmaktadır.

Menkıbelerde karşılaştığımız şekil değiştirme kerametinin kutsallığının, bugün hâlen Anadolu’ da yaşadığını görebilmekteyiz. Velilerin girmiş oldukları çeşitli hayvan donları, bugün de birçok yerde kutsal kabul edilmekte ve o canlıya kutsallık atfedilmektedir. Kültürümüzde, geyik kültü hâlen varlığını devam ettirmekte ve kutsal bir canlı olarak varlığını sürdürmektedir. Bunun kanıtı Anadolu’da birçok yerde geyik boynuzlarının ev önlerine asılmasıdır. İncelediğimiz menkıbelerde geyik şekline dönüşmenin veli üzerinde gerçekleşen bir olgu olduğu görülmektedir. Ağaçlara yüklenen kutsallığın da yine aynı şekilde devam ettiğini görebilmekteyiz. Veli türbeleri ve önemli ziyaret yerlerinin etrafında bulunan çeşitli ağaçlar kutsal kabul edilmekte ve bu ağaçlara bez parçaları, çaputlar asılarak dilekler dilenmektedir.

Veliler, şekil değiştirme kerametiyle, veliliklerini ispatlarken bir yandan da halka yardım etmeyi ihmal etmemişlerdir. Her zaman halkın destekçisi olmuş, kötülere ve kötülükleri uzak tutmaya çalışmışlardır. İnsanların çaresizliğine Allah vasıtasıyla çare olmaya çalışmışlardır. Kötülere cezalandırmak ise daha çok dua veya beddua sonucunda gerçekleşmiştir. İncelediğimiz menkıbelerde, veliliklerine inanmayan, onlara sihir ve büyü yapmaya çalışan; kötü kimseler, yalancı kişiler, velilerin Allah’a seslenerek “Taş et.” demesi ile taş kesilmişlerdir. Kötüler cezasız kalmamış, iyiler ise iyilikle mükâfatlandırılmıştır.

Çalışmamızda ele aldığımız Alevi- Bektaşî menkıbelerinde yer alan şekil değiştirme unsurunu alp-eren velilerin, özellikle Sarı Saltık’ın İslam dinîni yaymak amacıyla kullandığı bilgisine ulaşılmaktadır. Özellikle Saltıkname’ de şekil değiştirmelerin dualar ve beddualar ile gerçekleştiği görülmektedir. Diğer velilerinde İslam dinîni yaymak gayesiyle şekil değiştirme kerametine başvurmalarına karşın daha çok içerisinde buldukları durumlardan kurtulmak, veliliklerini onlara inanmayanlara ispat etmek, zor durumda olan halka yardım etmek gayesiyle kullandıkları görülmektedir. Çalışmamızda tespit ettiğimiz sonuca göre; Alevi- Bektaşî menkıbelerinde şekil değiştirmenin hep iyi yönde gerçekleştiği, velilerin kişilere yardım etmek ve İslamiyet’i yaymak amacıyla şekil değiştirme kerametine başvurdukları sonucuna ulaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abalı, İ. (2013). “Totem Yapmak” Tabiri Üzerine, *İdil Dergisi*, C.2, S.6, s.35-46.
- Abiha Çağlar, B. (2011). ‘Sarı Saltuk’un Türkiye’deki Makamları Üzerine Bir İnceleme’, *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, S.2, s.291-301.
- Aça, M. (2018). Dünya Mitolojilerinde Toprak Simgeciliği, *Kültür Araştırmaları Dergisi*, C.1, S.1, s.23-35.
- Ak, M. (2017). ‘Türk Halk Dindarlığı ve Evliya İnancı; Sosyolojik Bir Yaklaşım’, *TKVHB Araştırmaları Dergisi*, S.86, s.95-110.
- Akalın, L. S. (1993). *Türk Folklorunda Kuşlar*. Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Akman, N. (2019). ‘Kaygusuz Abdal (Hayatı, Eserleri ve Düşünceleri)’, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- Alay, O. (2019). ‘Velilik ve Keramet Bağlamında Abdal Musa’nın Gerçek ve Menkıbevi Hayatı- Şahsiyeti’, *Turkish Academic Reseach Review*, C.4, S.2, s.267-278.
- Alptekin, A.B. (2013). ‘Saltuknâme’de Yer Alan Efsanelerin Günümüz Sözlü Kültürüne Yansıması’, *Milli Folklor*, s.5-18.
- Arık, D. (2017). *Halk İnanışları El Kitabı*. Ankara, Grafiker Yayınları.
- Aslan, E. (2001). ‘Halk Hikâyelerinde Kahramanların Kıyafet Değişirme Motifi ve Arabizengi Tipi’, *Türkbilig*, s.1-10.
- Aslan, N. (2004). ‘Şekil Değişirme Motifinin Anlatılarımızdaki Bazı Yansımaları Üzerine’, *Milli Folklor*, S.64, s.37-43.
- Aslıyüce, E. (2017). *Avrupa’ya İslamı Yayan Sarı Saltuk et- Türki*. İstanbul, Yesevî Yayıncılık.
- Aşkun, V. C. (1947). *Pîri Baba*. Sivas, Kâmil Basımevi.
- Atasever, M. (2012). ‘Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi’nde Menkıbeler (Anadolu Sahası)’ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi.
- Aybudak, U. (2018). ‘Asabiye Kavramı Işığında Türklerin Sufileşmesi ve Tarikatlar’, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:33, 363- 370.

- Aydın, H. (2015). 'İslam İnançları Açısından Mucize, Keramet, Sihir ve İstidrac Kavramları Üzerine Bir İnceleme', *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 17, S.32, s.105-137.
- Aydın, O. (2019). *Gök Girsin Kızıl Çıksın (Çınar Ata'nın Sarı Saltuk Baba Romanında Halk Bilimi ve Tasavvuf Unsurları)*. Ankara, Akçağ Yayınları.
- Azamat, N. (1993). *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul, 7. Cilt.
- Azamat, N. (2001). *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul, 24. Cilt.
- Babür, Y. (2019). 'Müslüman Evliyası ile Hristiyan Azizlerin Menkıbe ve Kerametleri Üzerine Bir Mukayese Denemesi', *Gazi Türkiyat*, S.25, s.87-145.
- Bağ, H. (2019). 'Türkiye' de Reenkarnasyon' Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, Denizli: Pamukkale Üniversitesi.
- Bahadır, S. (2018). 'Tasavvufta "Keramet Gösterme ve Sırrın İfşa Olmasının Siyasi ve Sosyal Sonuçları', *KSBD*, S.18, s.289-298.
- Bars, M. E. (2014). 'Türk Kültüründe Ağaç Kültü ve Şor Kahramanlık Destanlarına Yansımaları', *The Journal of Akademik Social Science Studies*, S.27, s.379-398.
- Bekki, S. (2014). Arkaik Kahramanlık Destanları ile Saltukname'nin Benzerlikleri Üzerine (Balkanlara Gidişinin 750. Yılında Uluslararası Sarı Saltuk Gazi Sempozyumu) Bildiriler Haz. Ahmet Günşen vd., Trakya Üniversitesi Yayınları, Edirne, 2014, s. 313-324.
- Birdoğan, N. (1995). *Anadolu Aleviliğinde Yol Ayrımı*. Ankara, Mozaik Yayınları.
- Boran, M. (2017). "Menakıbnamelerin Yapısalcı Yöntemler ile İncelenmesi" Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Boratav, P. N. (2012). *Türk Mitolojisi Oğuzların- Anadolu, Azerbaycan ve Türkmenistan Türklerinin Mitolojisi*. Ankara, BilgeSu Yayıncılık.
- Boydaş, V. (1995). 'Ruh Göçü (Reenkarnasyon)', *Diyanet İlmi Dergi*, C. 31, S. 2, s.33-44.
- Bozkurt, F. (1990). *Aleviliğin Toplumsal Boyutları*. İstanbul, Tekin Yayınevi.
- Boztemir, E. (2013). "Alevi- Bektaşî Şiirinde Mitolojik Öğeler (20.yy Örneği)" Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, İstanbul: Fatih Üniversitesi.

- Bulgen, M. (2011). 'İslam Dini Açısından Tenasüh ve Reenkarnasyon', *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 40, s.63-92.
- Canım, R. (2013). Klâsik Türk Edebiyatında Menakıbnameler, *TC. Türk İş birliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı*, S.43, 139-158.
- Cebecioğlu, E. (1997). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Ankara, Rehber Yayınları.
- Coşan, M. E. (2013). *Hacı Bektaş- ı Veli ve Bektaşilik*. İstanbul, Elma Basım Yayın.
- Coşan, M. E. (2015). *Tarihi ve Tasavvufi Şahsiyetler*. İstanbul, Server İletişim.
- Coşkun, İ. (2019). 'Abdal Musa ile Seyyid Ali Sultan Velayetnamelerindeki Bazı Keramet Motiflerinin Tarihi Arka Planı', Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- Çağatay, S. (1956). 'Türk Halk Edebiyatında Geyiğe Dair Bazı Motifler', *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten C.4*, s. 153-177.
- Çakmak, Y. (2012). 'Tunceli Hozat Bölgesinde Sarı Saltık Ocağı ve Bektaşilik', Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Çal, F. (2017). 'Rize'de Evliya Menkıbeleri ve Türbeler Etrafında Oluşan Ritüeller', Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi.
- Çelik, S. (2011). 'Ariflerin Menkıbelerindeki "Kul ve Mürid" Olma ile İlgili Rivayetlerin Tahlili', Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, Niğde: Niğde Üniversitesi.
- Çoruhlu, Y. (2002). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul, Kabalıcı Yayınevi.
- Demir, N. / Erdem, M. D. (2013). *Ebu'l Hayr Rumi Saltıkname*. Cilt: I, II, III, İstanbul, Alioğlu Yayınevi.
- Demirci, M. (2011). *Tarihi- Tasavvufi Menkıbeler*. İstanbul, Nefes Yayınları.
- Devellioğlu, F. (2012). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara, Aydın Kitabevi.
- Doğan, A. S. (2013). 'Türk Halk Kültüründe ve Erzurum Kadın Barlarında Güvercin Motifi', *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, S.30, s.83-93.

- Doğanbaş, M. (2007). 'Pîri Baba Velayetnamesi', *TKHBV Araştırmaları Dergisi*, S.41, s.161-182.
- Doğanbaş, M. (2015). *Koyun Baba Velayetnamesi*. İstanbul, Dörtkapı Yayınevi.
- Duran, H. (2014). *Velayetname*. Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Elçin, ř. (2003). 'Türk Halk Edebiyatında Turna Motifi', *TKVHB Dergisi*, S.28, s. 43-56.
- Enveri, E. (2018). 'Türk Yaratılış Mitlerinde Toprak', *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, C.11, S.24, s.91-99.
- Erdem, M. (2018). 'Alevi- Bektaşi Menakıbnamelerine Göre Alevilik', Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Erdoğan, S. (2019). 'İslam Medeniyetinin İnşasında, Bilim ve Mektep Olarak Tasavvuf', *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 15, 132-153.
- Ergun, M. (1997). *Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi*. Ankara, TDK Yayınları.
- Ergun, P. (2010). 'Türk Kültüründe Ruhlar ve Orman Kültü', *Milli Folklor*, S.87, s. 113-121.
- Eröz, M. (1992). *Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı) ve Alevilik- Bektaşilik*. İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Faroğı, S. (2017). *Anadolu'da Bektaşilik*. İstanbul, Alfa Yayınları.
- Fığlalı, E. R. (1994). *Geçmişten Günümüze Halk İnançları İtibariyle Alevilik- Bektaşilik*. Ankara, Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları.
- Fığlalı, E. R. (1996). 'Hünkâr Hacı Bektaş Veli', *Erdem Dergisi*, C.2, S.23, s.317-336.
- Gellner, E. (1994). *Postmodernizm, İslam ve Us*. (Çev. Bülent Peker), Ankara, Ümit Yayınları.
- Gök, B. / Abbasoğulları, G. (2015). 'Harakâni Menkıbelerinde ve Kültürümüzde Aslan Figürü', *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.15, s.135-159.
- Gökalp, Y. / Teber, H. (2016). 'Risâle-i Su'âl-i Hırka, Risâle Der Beyân-ı Kemer ve Risâle-i Der Beyân-ı Post İsimli Bektaşi Metinlerinde Dinî- Tasavvufi Semboller', *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:16, Sayı:2, 72-91.

- Gökbel, A. (2019). *Ansiklopedik Alevi Bektaşî Terimleri Sözlüğü*. Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Gölpınarlı, A. (1985). *100 Soruda Tasavvuf*. İstanbul, Gerçek Yayınevi.
- Gülerer, S. (2012). 'Hacım Sultan Menakıbnamesi Üzerine Bir İnceleme', Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, Denizli: Pamukkale Üniversitesi.
- Gülerer, S. (2014). *Hacım Sultan ve Menakıbnamesi*. Uşak, AKY Yayınları.
- Gülerer, S. (2017). 'Stith Thompson'un Motif-Index of Folk Literature Adlı Eserine Göre Hacım Sultan Menakıbnamesinin Motif Yapısı', *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.46, s. 262-289.
- Güllüce, V. (2001). 'Reenkarnasyon İddiaları Karşısında Kur'ân-ı Kerim', Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, Elâzığ: Fırat Üniversitesi.
- Gülten, S. (2012). 'Tahrir Defterlerine Göre Anadolu' da Kalenderîler ve Haydarîler', *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 52, 35-54.
- Gültepe, N. (2013). *Türk Mitolojisi*. İstanbul, Resse Yayınları.
- Günay, Ü. / Ecer, V. (1999). *Toplumsal Değişme, Tasavvuf, Tarikatlar ve Türkiye*. Kayseri, Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- Güray, C. (2014). 'Abdalân-ı Rum Topluluklarının İnanç Gelenekleri Üzerinden Semah İbadetinin Temellerine Bir Bakış', *Hünkâr Alevilik- Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, s.5-14.
- Gürel, Z. (2018). *Hacı Bektaş Veli'nin Halifelerinden Koyun Baba ve Manzum Bir Koyun Baba Menakıbı*. IV.Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Ankara.
- Gürsoy, Ü. (2012). 'Türk Kültüründe Ağaç Kültü ve Dut Ağacı', *TKVHB Araştırmaları Dergisi*, S.61, s.43-54.
- Güzel, A. (1999). *Kaygusuz Abdal Menakıbnamesi*. Ankara, TTK Yayınları.
- Güzel, A. (2004). *Dinî Tasavvufî Türk Edebiyatı*. Ankara: Akçağ Yayınları.

- Güzel, A. (2009). *Hacı Bektaş Veli'nin Tarihi Kişiliği ve Türk Kültürü Üzerindeki Etkileri*. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi III. Uluslararası Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Kitabı, Üsküp.
- Güzel, A. (2011). *Hacı Bektaş Veli El Kitabı*. Ankara, Akçağ Yayınları.
- Güzel, A. (2019). *Abdal Musa Velayetnamesi*. Ankara, TTK Yayınları.
- İnan, A. (2017). *Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyaller ve Araştırmalar*. Ankara, TTK Yayınları.
- İnayet, A. (2004). *Uygur Halk Destanları 1*. Ankara, TDK Yayınları.
- İpek, Y. (2014). *Tarihsel Süreçte "Alevi- Bektaşî ve Kızılbaş" Kavramları Üzerine Yapılan Yorumlar*. Geçmişten Günümüze Alevilik 1. Uluslararası Sempozyumu, Bingöl Üniversitesi Yayınları (Editör: Mehmet Yazıcı).
- Kalafat, Y. (1995). *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*. Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Kaplan, E. (2010). 'Anadolu Türk Masallarında Şekil Değiştirme', Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Kara, M. (2005). *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları (Tarikatlar, Tekkeler, Şeyhler)*. İstanbul, Dergâh Yayınları.
- Kara, M. (2016). *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*. İstanbul, Dergâh Yayınları.
- Karaköse, S. (2015). 'Klasik Türk Edebiyatında Tenasüh İncancı İzleri', *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.54, s.209-238.
- Karakurt, D. (2012). *Türk Mitoloji Ansiklopedisi Açıklamalı Resimli*. e-kitap.
- Karaman, F. (2017). 'Tenasüh veya Reenkarnasyon Üzerine Bir Değerlendirme', *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s.9-34.
- Kardaş, S. (2016). "Ali Nihani'nin Manzum Hacı Bektaş-ı Veli Velayetnamesi", Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Keleş, B. (2018). 'Baba İshak İsyanını'nın Anadolu Selçuklu Tarihindeki Yeri ve Önemi', *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.23, s.73-91.

- Keleş, N. (2016). *İndo-Germen/Alman ve Turan/Türk Kavimleri Halk Kültüründe Atla İlgili İnançlar. İçinde: Dil Bilimleri, Kültür ve Edebiyat*. Denizli, Pamukkale Üniversitesi Padam Yayınları.
- Kılınç İnevi, N. (2019). “Kur’an Kaynaklı Keramet Motifleri”, *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AKSOS)*, 94-122.
- Kılınç İnevi, N. (2019). ‘Keramet Motifi Üzerine Bir Araştırma’ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Koçak, A. / Gürçay, S. (2017). ‘Alevi- Bektaşî Velayetnamelerinde “Ejderha” Motifi’, *Journal of Analytic Divinity*, C.1, s.34-64.
- Koçak, A./ Gürçay, S. (2018). ‘Abdal Musa’nın “Dağların Taşların Yürümesi” Kerametinin Zaman, Mekân ve Sembolizmi Bakımından Değerlendirilmesi’, *Folklor/Edebiyat*, C.24, S.94, s.35-53.
- Köksal, M. F. (2017). ‘Şeyh Şücaeddin Velayetnamesi’nin Son Neşri Üzerine’, *TKHBV Araştırmaları Dergisi*, S.84, s.9-45.
- Köksal, M. F. (2018). *Sultan Şüca’eddin Velayet-namesi*. Ankara, Alevilik Araştırmaları Dergisi Yayınları.
- Köprülü, M. F. (1980). *Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul, Ötüken Neşriyat.
- Köprülü, M. F. (2013). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara, Akçağ Yayınları.
- Köprülü, O. (1951). ‘Tarihi Kaynak Olarak XIV. ve XV. Asırlardaki Bazı Türk Menakıbnameleri’, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Köprülü, O. (1972). *Velayetname-i Sultan Şücaeddin*. İstanbul, Türkiyat Mecmuası Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Kubat, M. (2013). İslami Öğretide Keramet, Milel ve Nihal İnanç, *Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, C.10, S.1, s.41-70.
- Kur’ân- Kerîm ve Açıklamalı Meâli (2010). (Haz.: Karaman, Hayrettin vd...) İstanbul, TDV Yayınları.

- Kuşça, S. (2015). 'Alevi-Bektaşî İnanıcının Mitik Temellerini Oluşturan Figür ve İnanışların Değiş ve Nefesler Vasıtasıyla Tespiti', *Alevilik Araştırma Dergisi*, s.229-251.
- Küçük, A. (2014). 'Sözlü Gelenekten Derlenen Hacı Bektaş Veli- Mevlâna Rekabeti Konulu Bir Menkabe', *TÜBAR*, s. 229-239.
- Küçük, A. (2018). 'Türk Ağaç Kültü Etrafında Teşekkül Eden Dokuz Oğuz Efsanesi ve Toplumsal İşlevleri', *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, C.11, S.22, s.69-76.
- Malçok, M. M. (2012). 'Vilayetname-i Hacı Bektaş-ı Veli', Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, Edirne: Trakya Üniversitesi.
- Melikoff, I. (1998). *Hacı Bektaş; Efsaneden Gerçeğe*. (Çev: Turan Alptekin) İstanbul, Cumhuriyet Yayınları.
- Melikoff, I. (2015). *Uyur İdik Uyardılar (Alevilik- Bektaşilik Araştırmaları)*. İstanbul, Demos Yayınları.
- Menteş, S. / Cengiz, D. (2020). 'Veli- Ocak Kültürlerinin Selçuklu ve Osmanlılarda Din ve Kültür İnşasındaki Öneme İlişkin Kısa Bir Değerlendirme', *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, C.4, S.21, s. 84-90.
- Metin, G. (2018). 'Tuva- Türk Destanlarında Şekil Değiştirmeler', Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, Kırşehir: Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi.
- Mirzaoğlu, F. G. (2019). *Anadolu Kültüründe ve Halk Türkülerinde Turnalar, Anadolu Turnaları*. (Edt: Ufuk Özdağ, Gonca Gökçalp) Ankara, Ürün Yayınları.
- Korkmaz, E. (1996). *Pir Sultan Abdal Divanı*. İstanbul, Ant Yayınları.
- Noyan, B. (1987). *Bektaşilik Alevilik Nedir*. Ankara, Sanat Kitabevi.
- Ocak, A. Y. (1978). 'Sarı Saltuk ve Saltukname', *Türk Kültürü Dergisi*, s.266-275.
- Ocak, A. Y. (1992a). *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Evliya Menakıbnameleri*. Ankara, Atatürk Dil Tarih Yüksek Kurumu Yayınları.
- Ocak, A. Y. (1992b). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sûfilik Kalenderîler*. Ankara, TTK Yayınları.
- Ocak, A. Y. (1996). *Türk Sûfiliğine Bakışlar*. İstanbul, İlet Yayınları.

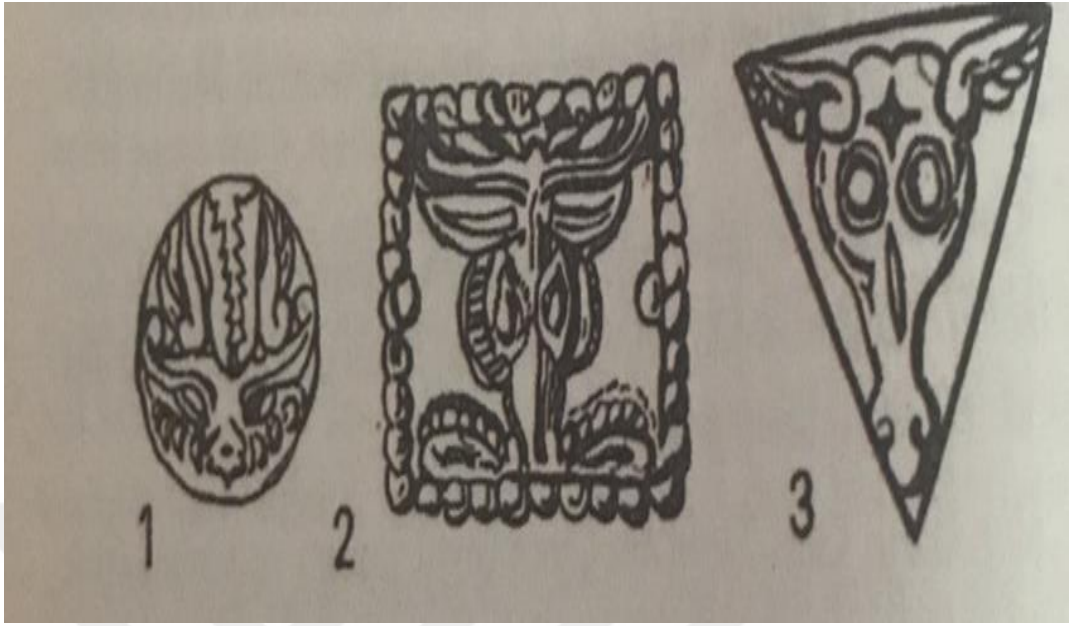
- Ocak, A. Y. (2000). 'Babaîler İsyânından Kızılbaşlığa: Anadolu'da İslam Heterodoksisinin Doğuş ve Gelişim Tarihine Kısa Bir Bakış', *Bellekten*, C.64, S.239, s.129-160.
- Ocak, A. Y. (2011). *Sarı Saltık Popüler İslâm'ın Balkanlar'daki Destanı Öncüsü (XIII. Yüzyıl)*. Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yayınları.
- Ocak, A. Y. (2018). *Alevi- Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*. Ankara, İletişim Yayınları.
- Oktay, G. (2020). 'Kılık Değişirmenin En Makbul Hâli: Erkeksi Kadın Versus Kadınsı Erkek', *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.22, S.1, s.337-360.
- Ögel, B. (1989). *Türk Mitolojisi I*. Ankara, TTK Yayınları.
- Ögel, B. (2014). *Türk Mitolojisi II*. Ankara, TTK Yayınları.
- Özarslan, M. (2003). 'Türk Kültüründe Ağaç ve Orman Kültü', *Türkbilig*, S.5, s.94-102.
- Özcan, D. / Kaval, Y. (2019) 'Tunceli Masallarında Şekil Değişirme Motifi', *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, C.12, S.26, s.317-329.
- Özkan, İ. (2013). *Abdülkerim Satuk Buğra Han Destanı*. Ankara, Türkbilig Yayınları.
- Özön, M.N. (1987). *Osmanlıca Türkçe Sözlük*. İstanbul, İnkılap Kitabevi.
- Öztürk, E. (2016). *Velilik ve Delilik Arasında (İbnu's Serrâc'ın Gözünden Muvellah Dervişler)*. İstanbul, Kitap Yayınevi.
- Öztürk, Ş. (2019). 'Türk Kültüründe Aslan', *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, C.2, S.2, s.18-39.
- Parladır, H. S. (2010). 'Heterodoksi Türk Halk İslam'ı ve Evliya Kültü' Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, İzmir: Ege Üniversitesi.
- Roux, J.P. (2012). *Eski Türk Mitolojisi*. Ankara, Bilge Su Yayıncılık.
- Sakaoğlu, S. (1980). *Anadolu Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu*. Ankara, Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.
- Sakaoğlu, S. (2009). *Efsane Araştırmaları*. Konya, Kömen Yayınları.

- Sakaoğlu, S. / Türkan, K. (2019). 'Efsanelerden Masallara Uzanan Taş Kesilme Motifinin Azerbaycan ve Anadolu Masallarına Yansımaları', *Türkbilig*, S.38, s.177-197.
- Say, Y. (2006). 'Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında Bir Kült Kimlik: Şücaeddin Veli (Sultan Varlığı)', *TKHBV Araştırmaları Dergisi*, S.37, s. 95-134.
- Shasivari, B. (2017). 'Balkanlar'da Dinî Şahsiyetlerle İlgili Menkıbeler (Makedonya Kosova Örneği)', Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, Bursa: Uludağ Üniversitesi.
- Sökmen, S. / Balkanal, Z. (2018). 'Anadolu'da Önemli Bir Simge Olan Şahmeran'ın Halk İnanışlarındaki Yeri', *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.15, s. 281-296.
- Şahin, H. (2018). 'Alevi- Bektaşî Tarihinin Yazılı Kaynakları: Velayetnameler', *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt:16, Sayı: 31-32, 87-152.
- Şenoğlu Fenerci, B. (2021). 'Eski Çağ'da Bal', *MASROP E-Dergi*, s.62-74.
- Tanyu, H. (1984). 'Totem, Totemizm ve Tabu Üzerinde Yeni Araştırmalar', *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.26, S.1, s.155-172.
- Taş, K. M. (2019). 'Türler Arası Geçişkenlik Örneğinde Sarı Saltık ve Saltıkname', Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Tosun, C. (2000). 'Hoca Ahmed Yesevî, Hayatı, Eserleri ve Toplumunu Eğitme Metodu', *Dinî Araştırmalar*, C.2, S.6, s.119-131.
- Turgut, C. (2000). '15. Yüzyıl Bektaşî Nefeslerinde ve Menakıbnamelerinde Tarihi Olaylar', Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, Elâzığ: Fırat Üniversitesi.
- Turhan Tuna, S. (2017). 'Türk Halk Edebiyatı Derslerinde Hayvan Konulu Menkabe Örneklerinin İncelenmesi', *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, C.10, S.20, s.209-234.
- Tutan, A. / Yıldız, H. (2008). 'Tarihten Günümüze Anadolu Aleviliği', *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.26, S.26-27, s.11-24.
- Türkan, K. (2008). 'Türk Masallarında Kahramanın ve Şamanın Don Değiştirmesi Arasındaki Benzerlikler', *Türkbilig*, S.15, s.136-154.
- TDK (Türk Dil Kurumu) (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara, TDK Yayınları.

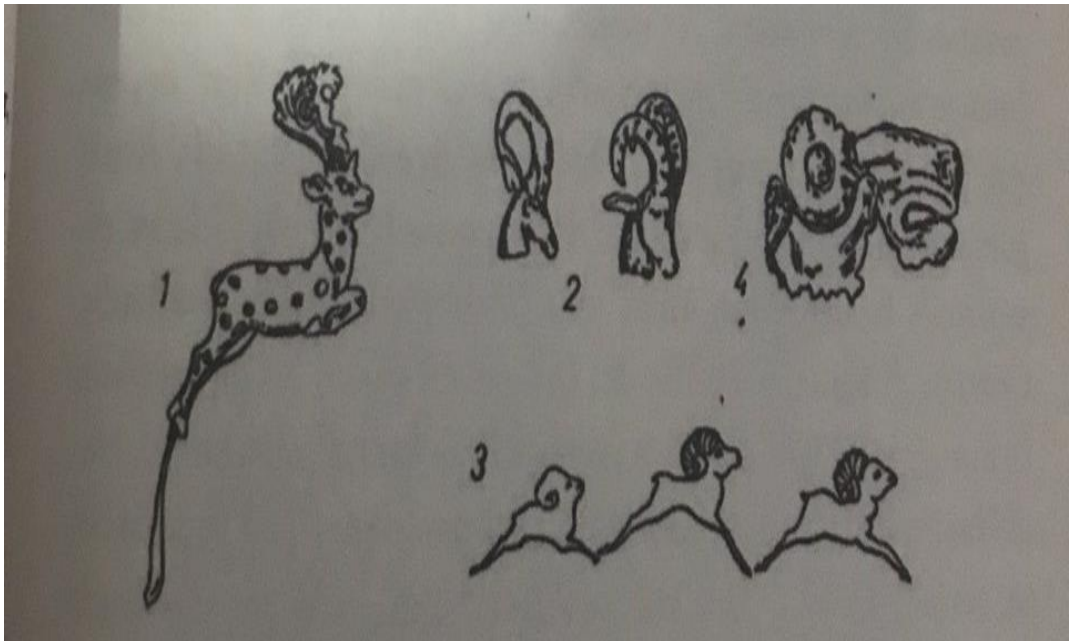
- Türkdoğan, S. T. (2019). 'Alevi İnançlarında Hayvan Mitolojisi ve Tabusu', Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi.
- Türkyılmaz, A. (2013). 'İslamiyet Öncesi Türklerde Su Kültü ve Günümüze Yansımaları', *Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi*, S.4, s.83-100.
- Uludağ, S. (2005). 'Keramet II', *Tasavvuf, İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, Sayı: 15, 7-35.
- Uraz, M. (1994). *Türk Mitolojisi*. İstanbul, Düşünen Adam Yayınları.
- Uslu, B. (2017). *Türk Mitolojisi*. İstanbul, Kamer Yayınları.
- Utaş, C. (2020). 'Velayetname ve Halk Anlatmalarından Hareketle Güvenç Abdal'ın Sosyal Roller', *Kültür Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 6, 126- 149.
- Üçüncü, K. (2004). 'Sözlü Kültür, Tarih Bağlamında ve Edebi Bir Metin Olarak Otman Baba Vilayetnamesi', *Bilig*, S.28, s. 1-29.
- Ünverdi, V. (2020). 'İslam Kelamı Açısından Mucize Keramet İlişkisi', *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.16, s.1-20.
- Yakar, S. (2011). 'Alevilik'te Hak, Muhammed, Ali İnancı', Temel İslam Bilimleri, Yüksek Lisans, İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Yalçın, Y. (2008). 'Türk Edebiyatında Velayetnameler ve Otman Baba Velayetnamesi', Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, Kayseri: Erciyes Üniversitesi.
- Yardım, E. S. (1999). 'Menkıbe ve Menakıbnamelerle İlgili Eserler İçin Açıklamalı Bir Bibliyografya Denemesi (1928-1998)', Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, İstanbul Üniversitesi.
- Yeşil, Y. (2015). *Türk Sözlü Anlatılarında Şekil Değiştirme*. Ankara, Kalem Kitap Yayınları.
- Yeşildal, Ü. Y. (2015). *Mitten Destana, Destandan Türkiye Anadolu Sahası Türk Folklorunda Geyik*. Konya, Kömen Yayınları.
- Yeşildal, Ü. Y. (2018). 'Bir Arketip Olarak Yılan', *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C. 6, S.13, s. 420-431.
- Yıldırım, R. (2007). *Rumeli'nin Fethinde ve Türkleşmesinde Öncülük Etmiş Bir Gazi Derviş Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli) ve Velayetnamesi*. Ankara TTK Yayınları.

- Yıldırım, S. (2005). 'Hasan Cemali Baba, Hayatı, Sanatı ve Eserleri Üzerine Bir İnceleme'. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi.
- Yıldırım, S. / Kuzu, F.P. (2020). 'Türk ve Türk Dünyası Destanlarında "Ağaç" Etrafında Şekillenen Anlam Olgusu', *Edebiyat ve Folklor*, s.36-58.
- Yıldız Altın, K. (2018). 'Uygur Türklerinin İnanç ve Uygulamalarında Toprak', *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, S.11, s.36-48.
- Yıldız, A. (2006). 'Şücaeddin Baba Velayetnamesi', *TKHBV Araştırmaları Dergisi*, S.37, s.49-98.
- Yılmaz, H. K. (2017). *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul, Ensar Neşriyat.
- Yörükkan, Y. Z. (2002). *Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar*. Ankara, Kültür Bakanlığı.
- Yurtoğlu, G./ Alkan, M. (2018). Tarihi Bir Şahsiyet Olarak Otman Baba: Otman Baba Kimdir? IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu (18-20 EKİM 2018 ANKARA) Bildiriler Kitabı, Editörler: Doç. Dr. Orhan KURTOĞLU Dr. Ayşe ÇAMKARA ERGİNER.
- Yurtseven, B. (2009). 'Anadolu, Çin Kızıldereli ve Avustralya Halk Masallarında Değişme Motifinin Benzerlikleri ve Farklılıkları Açısından Karşılaştırılması', Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.
- Yüksel Halıcı, G. (2014). 'Gök Tanrı'nın Temsilcileri: Koruyucu Kuşlar', *folklor/ edebiyat*, C.20, S.77, s.71-81.
- Zengin, Ş. G. (2019). 'Sürelî Yayınlardaki Menkıbelerle İlgili Çalışmaların Açıklamalı Bibliyografyası (1928- 2017)', Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, İstanbul Üniversitesi.

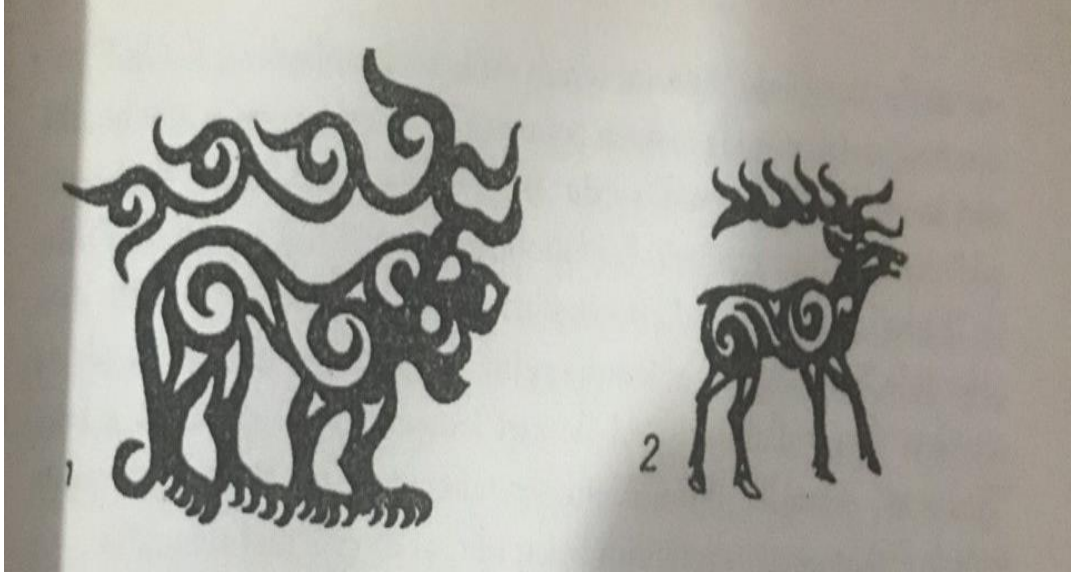
EKLER

EK-1: Altay kurganlarına ait geyikler (Ögel, 1989).

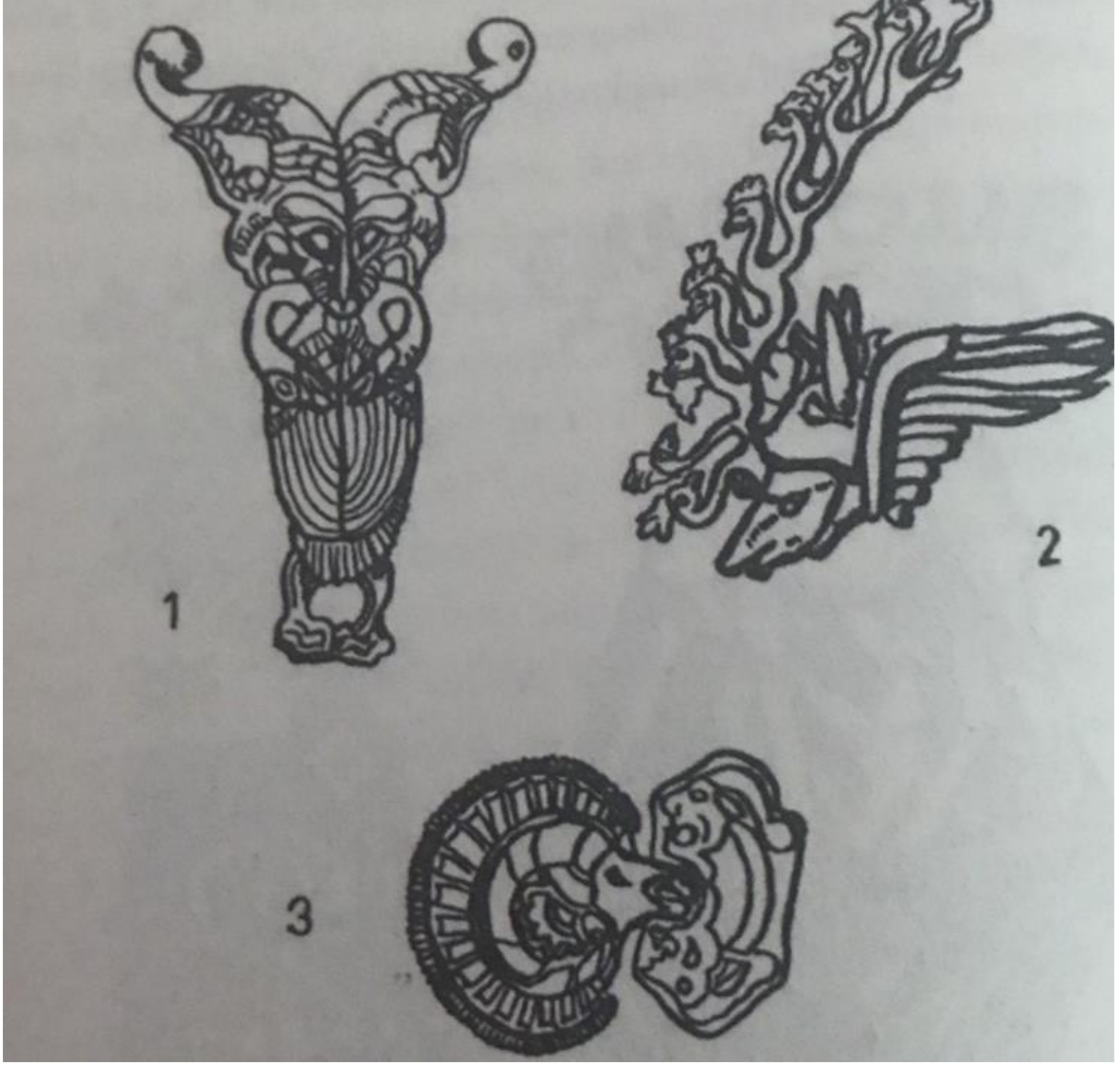
EK-2: Altay geyik sembolleri (Ögel,1989).

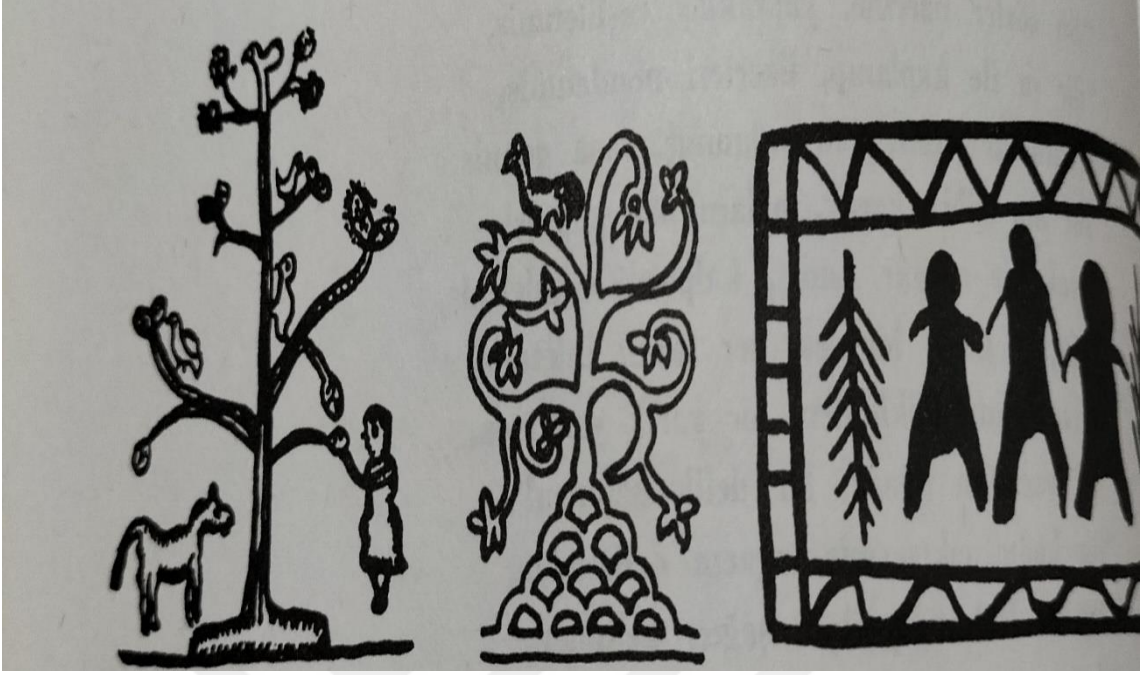
EK-3: Altay Hun çağına ait geyikler (Ögel, 1989).

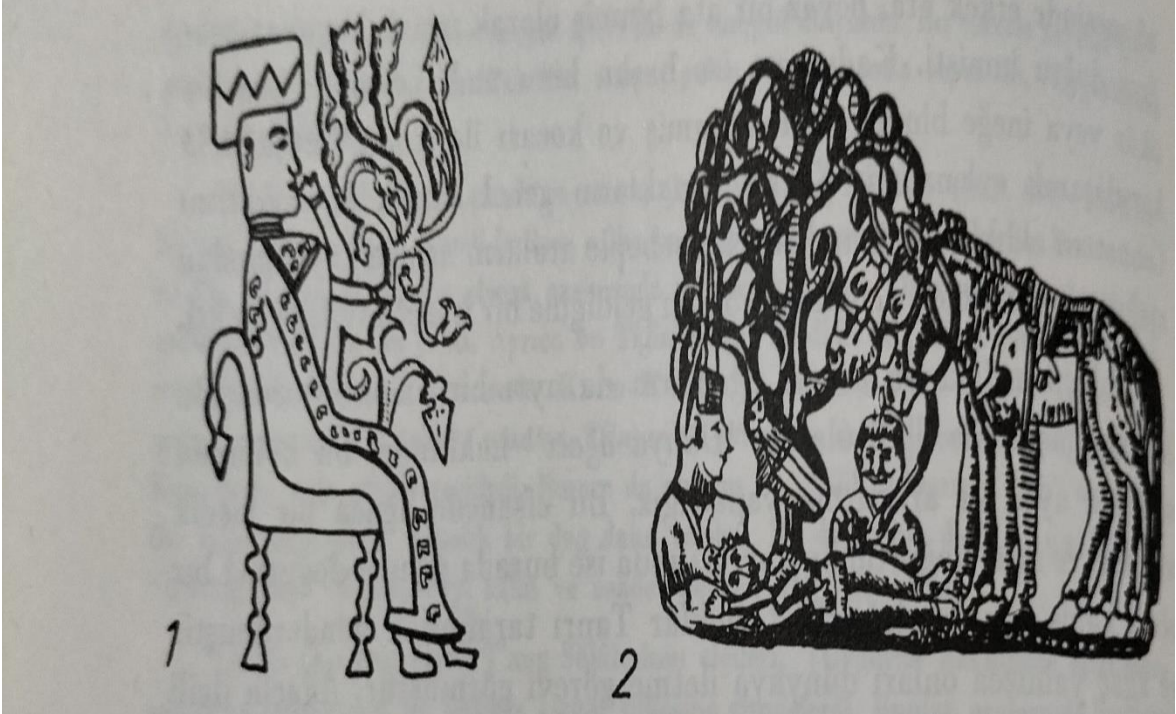
EK-4: Geyik figürü (Ögel, 1989).

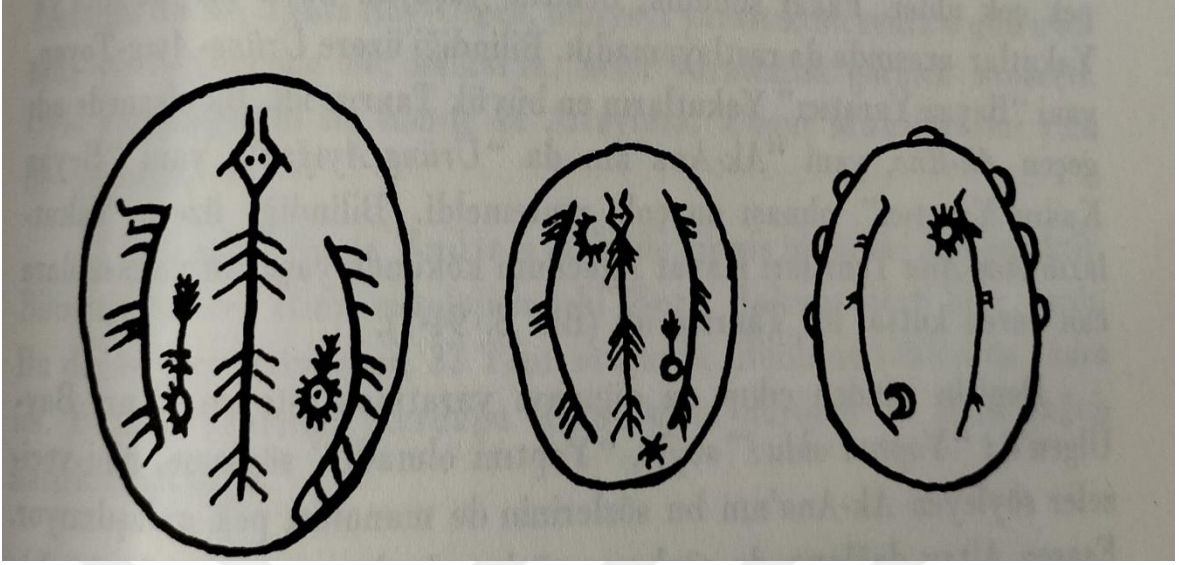
EK-5: Ağaçtan yapılan geyikler (Ögel, 1989).

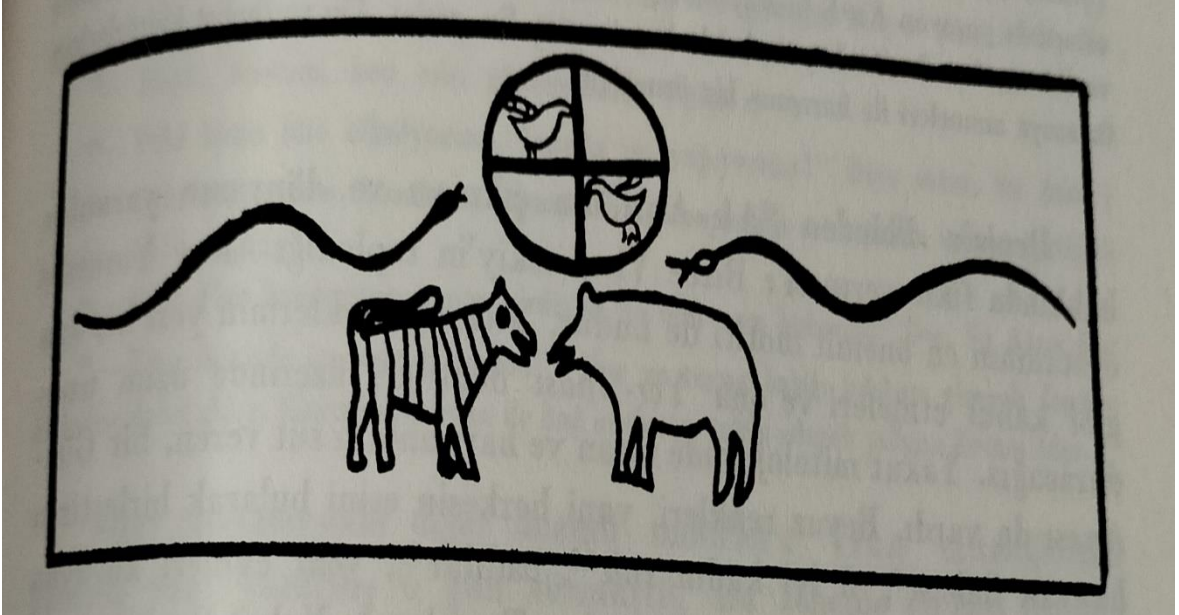
EK-6: Dünya ağacı figürleri (Ögel, 1989).

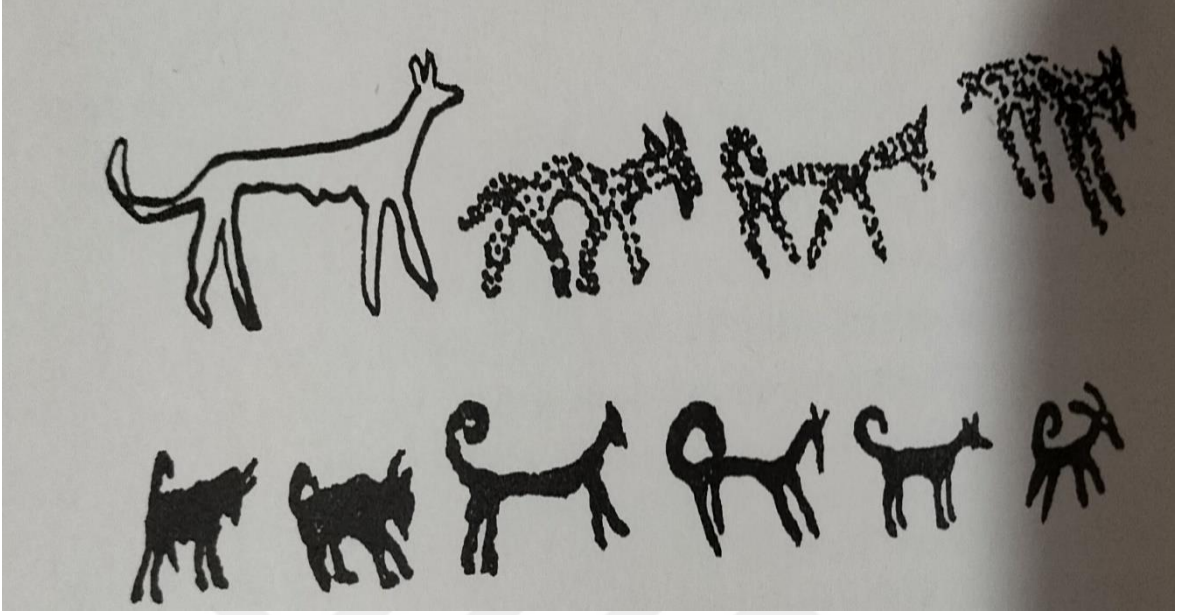
EK-7: Hayat ağaçları (Ögel, 1989).

EK-8: Yer altı yılan figürleri (Ögel, 1989).

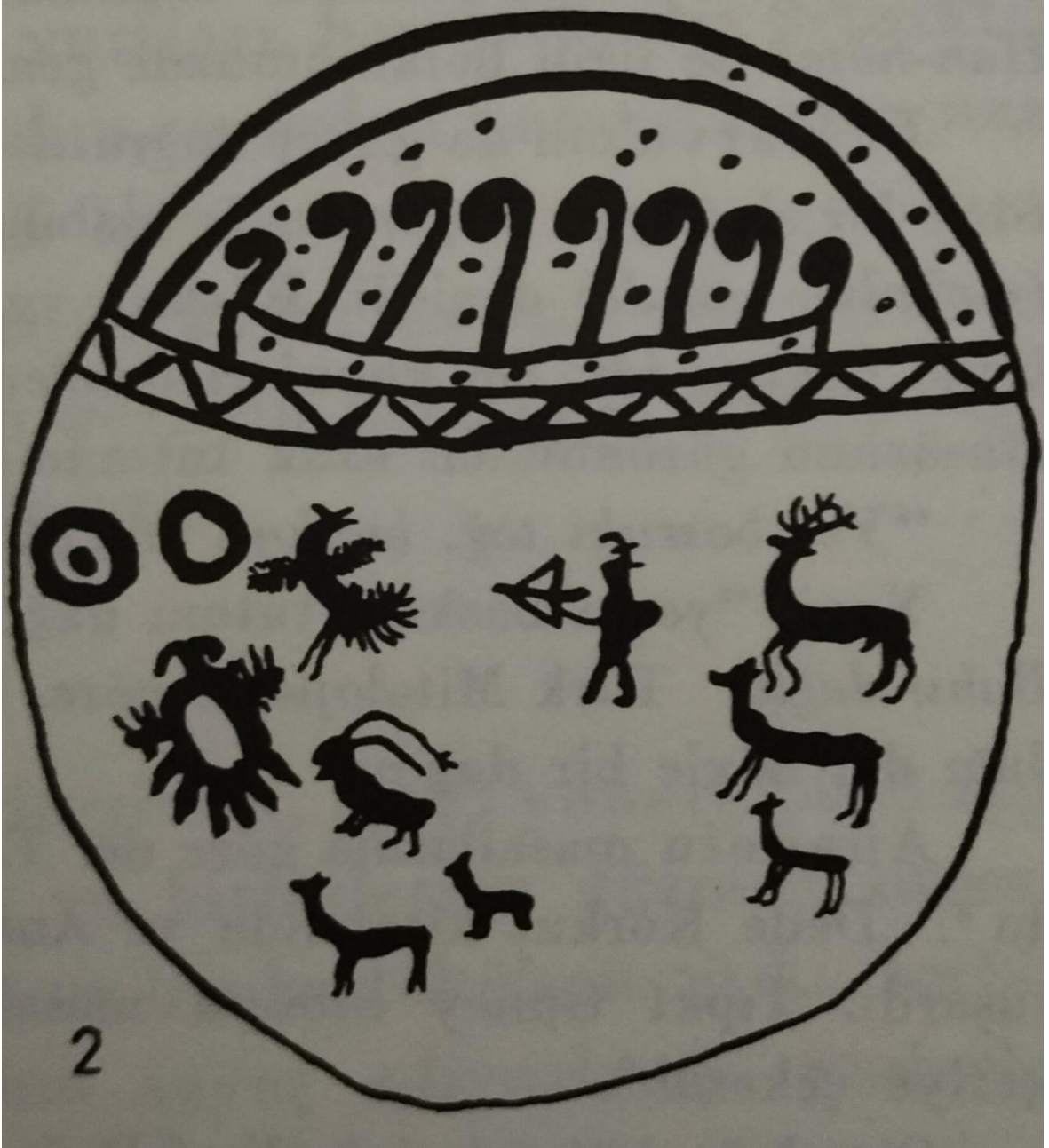
EK-9: Yer altı yılan figürleri (Ögel, 1989).

EK-10: Köpek resimleri (Ögel, 1989).

EK-11: Ejderha figürü (Ögel, 1989).

EK-12: Şaman davulu ve önemli figürler (Ögel, 1989).

